

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií, Seminář romistiky

Bakalářská práce

Pavla Pokorná

**Podpůrné programy pro náhradní rodiny
s romskými dětmi**

**Supporting Programs for Substitute
Families with Romany Children**

2018

vedoucí práce: Mgr. Markéta Hajská
konzultantka: Mgr. Martina Vančáková

Poděkování

Velmi děkuji Mgr. Markétě Hajské za odborné vedení mé bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala také Mgr. Martině Vančákové coby odborné konzultantce práce za poskytnutí cenných informací a postřehů k tématu náhradní péče o děti s romskými kořeny a za možnost spolupracovat s ní na projektu Naše romské dítě. Ředitelce Střediska náhradní rodinné péče PhDr. Věduně Bubleové děkuji za příležitost působit několik let v oblasti náhradní rodinné péče a za podporu při poznávání této citlivé oblasti lidských životů. V neposlední řadě patří mé poděkování respondentům z výzkumného šetření za jejich otevřenost ve výpovědích a čas, který mi věnovali. Velice si toho vážím.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 7. 2018

Pavla Pokorná

Abstrakt

Překládaná bakalářská práce se věnuje tématu náhradní rodinné péče o děti s romskými kořeny v České republice, se zaměřením zejména na specifické podpůrné programy pro rodiny, které přijaly romské děti.

Práce mapuje, jaké existují podpůrné programy zaměřující se přímo na skupinu náhradních rodin s romskými dětmi. Z nalezených programů jsou poté vybrány tři, jež jsou na základě uskutečněných rozhovorů s jejich realizátory blíže popsány. Popis se přitom zaměřuje zejména na tyto aspekty: způsob, jakým je náhradním rodinám tematika romství přibližována; zdroje informací, které realizátoři předávají náhradním rodinám; a podíl Romů a Neromů na přípravě a realizaci těchto programů. Pohled na podpůrné programy je doplněn ještě o reflexi těchto aktivit ze strany účastníků jednoho z programů.

Práce zahrnuje také informace přibližující širší rámec dané problematiky, tedy systém náhradní péče o děti v České republice. Poukazuje na nadprezentovaný počet romských dětí v kolektivních zařízeních oproti majoritní populaci a současně menší ochotu žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče tyto děti přijmout. Tento popis je obohacen o informace přímo z praxe – od odborníků z oblasti NRP a náhradních rodičů dětí s romskými kořeny, s nimiž byly rovněž realizovány rozhovory.

Klíčová slova: romské děti, náhradní rodinná péče, osvojení, pěstounská péče, podpůrné programy, identita

Abstract

This bachelor thesis deals with the substituting of family care for children with Roma roots in the Czech Republic. The main focus is the specific support programs for families who adopted Roma children.

This thesis maps out existing support programs for the substitute families with Roma children. Three programs have been selected and described in detail, based on interviews with the ones who implement these programs. The description focuses mainly on the following aspects: The way in which Roma culture is explained to the substitute families, sources of information provided by the overseers of programs to the substitute families, and proportion of Roma and non-Roma workers involved in the preparation and implementation of these programs. The perspective of the support programs are supplemented by the reflection of these activities by the participants of the programs.

This thesis also includes information on the outlying framework of the given subjects, i.e. the system of substitute child care in the Czech Republic. This thesis also points out the over-represented number of Roma children in group facilities compared to the majority of the population and, at the same time, applicants of substitute family care are unwilling to accept Roma children. This description is enriched with information derived directly from real life experiences of the NRP experts and substitute parents of children with Romani roots, with whom interviews have also been conducted.

Keywords: Roma children, substitute family care, adoption, foster care, support programs, identity

Obsah

Úvod.....	7
1. Metodologie výzkumného šetření.....	11
1.1 Cíl výzkumného šetření.....	11
1.2 Výzkumná strategie, metoda a technika.....	12
1.3 Plán výzkumného šetření	15
1.4 Charakteristika výzkumného souboru	17
2 Náhradní péče o děti v ČR	24
2.1 Ústavní péče	25
2.2.1. Typy kolektivních zařízení.....	25
2.2.2. Počty dětí v kolektivních zařízeních	25
2.2.3. Romské děti v kolektivních zařízeních	26
2.2 Náhradní rodinná péče	36
2.2.1. Formy náhradní rodinné péče.....	36
2.2.2. Statistiky týkající se počtu dětí v NRP.....	42
2.2.3. Klíčové dokumenty pro oblast náhradní rodinné péče a vize jejího rozvoje do budoucnosti.....	43
2.2.4. Romské děti v náhradní rodinné péči.....	45
3 Podpůrné programy pro rodiny s přijatými romskými dětmi.....	66
3.1 Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislostech romské kultury	71
3.2 Romské dítě v náhradní rodině.....	73
3.3 Naše romské dítě	74
Závěr	77
Seznam použité literatury	78
Seznam příloh	82

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla věnovat velice citlivému tématu – **náhradní péči o děti romského etnika v České republice**. Vzhledem k širše zvolené oblasti mého zájmu a předpokládanému rozsahu této práce jsem se zaměřila zejména na jeden aspekt této problematiky, a sice na **podpůrné programy pro náhradní rodiny, které přijaly do péče děti s romskými kořeny**.

K volbě tohoto tématu mě vedly především mé předchozí zkušenosti z působení v neziskové organizaci **Středisko náhradní rodinné péče**¹. Od roku 2007 do roku 2017 jsme měla možnost se zde nejprve jako dobrovolnice a poté jako sociální pracovnice seznamovat s konkrétními příběhy náhradních rodin, s tématy, která rodiny řeší, a celkově s oblastí péče o děti mimo vlastní rodinu. Ve Středisku NRP vznikl v roce 2005 také unikátní **projekt Naše romské dítě**, který si klade za cíl poskytnout specifickou podporu právě náhradním rodinám, které přijaly do péče děti s romskými kořeny². Účast na akcích tohoto projektu mě později inspirovala ke studiu romistiky a postupně jsem se stala i jednou z jeho realizátorek, kterou jsem dodnes.

Obecně je problematika náhradní péče o děti v České republice dle mého názoru poměrně **často diskutovaná**, přesto dosud **nepříliš uspokojivě řešená**, a proto považuji za důležité se jí i nadále věnovat. Česká republika je na nedostatky systému péče o ohrožené děti opakovaně upozorňována také na mezinárodní úrovni například ze strany Výboru OSN pro práva dítěte či Evropské unie.

Odborná veřejnost dlouhodobě poukazuje také na to, že jsme poslední zemí střední Evropy, která dosud umožňuje svěřování i těch nejmenších dětí do tří let věku do kolektivních zařízení, i když jsou známy a odbornými studii popsány možné negativní dopady pobytu dětí v deprivacích podmínkách ústavních zařízení na jejich psychomotorický vývoj³.

O **neutěšené situaci** konkrétně v oblasti náhradní péče o děti romského etnika a **aktuálnosti** zvoleného tématu svědčí dále skutečnost, že bod o stejném přístupu k osvojení

¹ Středisko náhradní rodinné péče, spolek; více informací dostupných na: <http://www.nahradnirodina.cz/>; dále jen Středisko NRP.

² VANČÁKOVÁ, Martina. *Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi*. In POKORNÁ, Pavla, et al. *Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012, s. 37, 42.

³ *Podnět Výboru pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva ke sjednocení služeb pro ohrožené děti a k úpravě podmínek pro poskytování pobytových služeb těmto dětem, zejména služeb rané péče v kolektivní formě* [online]. Praha: Výbor pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva, 2015, s. 13. [cit. 2018-06-22]. Dostupné z: http://www.ditearodina.cz/images/soubory/sjednoceni-systemu-pece-o-ohrozene-deti_Podnet.pdf; více viz Příloha A - Tab.: Umisťování dětí do ústavní péče v Evropě (Zdroj: Lumos, 2015).

nebo ke svěřeni do pěstounské péče pro všechny děti a o zajištění adekvátní odborné přípravy žadatelů o náhradní rodinnou péči na přijetí dítěte s romskými kořeny byl zařazen také do **Strategie romské integrace do roku 2020**⁴.

Práce se zaměřuje na popis situace velice zranitelné skupiny Romů – romských dětí, které se ocitly mimo vlastní rodinu. Některé z dětí se po čase vrátí zpět domů ke svým rodičům či jiným příbuzným, pro jiné se hledá vhodná nespřízněná náhradní rodina. Pokud se jí podaří nalézt, noví rodiče jsou pak zpravidla těmi, kdo dětem pomáhají hledat sebe sama a své místo ve světě, vytvářet si svou identitu. Abychom mohli mluvit o zdravé a pevné identitě, jež je pro spokojený život každého z nás velice důležitá, neboť nás ukotvuje ve světě a dává nám smysluplný výhled do budoucnosti⁵, měla by být založená na pravdě. To znamená, že by měla obsahovat i informace o skutečnosti přijetí (nenarození) dítěte do rodiny i o jeho romském původu. Součástí osobní identity každého z nás je totiž i pocit příslušnosti ke svému národu, znalost našich historických kořenů, atd.⁶ Pro neromské náhradní rodiče může být pak někdy obtížnější zprostředkovat dětem nestereotypní relevantní informace ze života Romů, zvláště pokud sami nejsou téměř v žádném kontaktu se členy romské komunity. Podle Johnsnové a jejích kolegů je tak pro děti vyrůstající v rodině jiného etnika obtížnější vytvořit si pozitivní etnickou identitu než pro děti vyrůstající s rodiči stejného etnika, jako jsou ony samy.⁷

Oblasti podpory identity dětí s romskými kořeny v náhradní rodinné péči jsem se věnovala již ve své bakalářské práci při studiu oboru sociální práce na Univerzitě Hradec Králové v roce 2009⁸. Cílem mého výzkumného šetření tehdy bylo na základě rozhovorů s náhradními rodiči zjistit, jakým způsobem neromské náhradní rodiny vnímají podporu identity svých přijatých romských dětí. Nyní je mým **záměrem** posunout toto téma trochu dále a **zjistit, jaké mají v současné době náhradní rodiny možnosti, pokud by měly zájem o využití specifické odborné podpory v této oblasti.**

⁴ *Strategie romské integrace do roku 2020* [online]. Praha: Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, 2015, s. 69 [cit. 2018-06-22]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>.

⁵ KLIMEŠ, Jeroným. *Budování identity dítěte*. Praha: Rozum a Cit, 2008. s. 8.

⁶ VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007, s. 36.

⁷ JOHNSON, Fern L.; MICKELSON, Stacie; DAVILA, Mariana Lopez. *Transracial Foster Care and Adoption: Issues and Realities* [online]. New England Journal of Public Policy, 2013. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: https://scholarworks.umb.edu/nejpp/vol25/iss1/5/?utm_source=scholarworks.umb.edu%2Fnejpp%2Fvol25%2Fis1%2F5&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

⁸ POKORNÁ, Pavla. *Problematika romských dětí v náhradní rodinné péči*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2009. 61 s. + 1 příl. Bakalářská práce.

Ve svém výzkumném šetření **nejprve** na základě rešerše internetového vyhledávače Google a dotazování odborníků v oblasti náhradní rodinné péče **mapuji, jaké existují podpůrné programy** pro náhradní rodiny, které přijaly do své péče děti s romskými kořeny. Z nalezených podpůrných programů poté **vybírám tři svým charakterem výjimečné programy** – *Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislostech romské kultury /Amalthea z.s./*, *Romské dítě v náhradní rodině /Centrum náhradní rodinné péče v Ostravě/*, *Naše romské dítě /Středisko náhradní rodinné péče, spolek + Centrum pěstounských rodin v Hradci Králové/* - které na základě **uskutečněných rozhovorů** s jejich realizátory blíže **popisují**.

Informace získané od realizátorů podpůrných programů posléze ještě **doplňuji o reflexi těchto aktivit ze strany účastníků** především jednoho z podpůrných programů, a to toho, který kontinuálně působí nejdélší dobu, projektu Naše romské dítě. Vedla jsem rozhovory se zástupci pěti rodin, které se opakovaně účastnily akcí tohoto projektu.

Vzhledem k poměrně omezenému počtu odborných zdrojů zaměřených konkrétně na oblast náhradní rodinné péče romských dětí, jsem pro lepší **zachycení širšího rámce této problematiky dále realizovala ještě rozhovory s pracovníci pěti krajských úřadů ČR**, které se podílejí na zprostředkování náhradní rodinné péče⁹ – z *kraje Ústeckého, Středočeského, Pardubického, Moravskoslezského, z Hl. m. Prahy* - a rozhovor **se zástupkyní Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí¹⁰ v Brně**, jenž je zodpovědný za mezinárodní osvojení.

Pokud jde o téma identity dětí v náhradní rodinné péči, vycházím především z prací přední osobnosti české psychologie pana profesora **Zdeňka Matějčka**, který apeloval na princip pravdy ve výchově a upozorňoval na rizika spjatá se zamlčováním pravých okolností příchodu dítěte do rodiny¹¹. Dnes se identitě dětí v náhradní rodinné péči a specificky i oblasti identity dětí romského etnika významněji věnují ve svých textech další, v oblasti NRP známí, psychologové **Jeroným Klimeš** a **Martina Vančáková**, z jejichž prací zde rovněž čerpám.

Dohledala jsem také závěrečné práce, které pojednávají o náhradní péči o romské děti v ČR, a které vznikly v uplynulých letech na půdě Univerzity Karlovy. Autorky těchto prací byly jak

⁹ Dále jen NRP.

¹⁰ Dále jen ÚMPOD.

¹¹ MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005. s. 238-241.

z mé domovské Filozofické fakulty¹², tak z Fakulty sociálních věd¹³ a Evangelické teologické fakulty¹⁴. Přímo na semináři romistiky vznikly dosud tři bakalářské práce zabývající se náhradní péčí o romské děti. Dvě z těchto prací se zaměřují na aspekty ústavní péče o romské děti¹⁵. Jedna práce se sice zabývá náhradní rodinnou péčí o romské děti, sleduje však zejména jev, kdy se péče o dítě ujmou příbuzní nebo jiní nepříbuzní Romové, nikoli cizí a často neromské rodiny¹⁶, což je naopak hlavním předmětem mé práce (viz kap. 1.1 Cíl výzkumného šetření, str. 11).

Práce je dále členěna do tří samostatných kapitol a závěru. V kapitole nazvané Metodologie výzkumného šetření je podrobněji popsáno, jakým způsobem jsem realizovala výzkumné šetření, které tato práce zahrnuje. Následuje souhrnná kapitola o náhradní péči o děti v České republice, ve které je zachycen širší kontext zvolené problematiky. Jsou zde dále samostatně, v jednotlivých podkapitolách, popsány také aspekty ústavní a náhradní rodinné péče o děti s romskými kořeny. Poslední kapitola se věnuje popisu tří vybraných specifických podpůrných programů pro rodiny s přijatými romskými dětmi.

¹² EL MOHAMMADI, Eliška. *Etnická identita romského dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2008. 78 s. + 1 příl. Diplomová práce.; ZAHRADNÍKOVÁ, Šárka. *Romské dítě v pěstounské péči majoritní rodiny*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2009. 61 s. Diplomová práce.; závěrečné práce studentek semináře romistiky jsou uvedeny samostatně.

¹³ MRÁZKOVÁ, Marie. *Identita romských dětí v "bílých" českých rodinách*. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, 2006. 29 s. + 2 příl. Bakalářská práce.

¹⁴ DUCHKOVÁ, Dominika. *Náhradní rodinná péče v ČR se zaměřením na romské dítě v náhradní rodinné péči*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011. 64 s. + 3 příl. Bakalářská práce.

¹⁵ KOLÁŘOVÁ, Helena. *Význam vědomí etnické identity pro rozvoj osobnosti a možnosti podpory pozitivního sebepojetí romských dětí v dětských domovech*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2008. 60 s. + 1 příl. Bakalářská práce.; CHMELOVÁ, Stela. *Rodinný život podle státních pravidel? Romské děti v dětských domovech*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012. 53 s. Bakalářská práce.

¹⁶ STOLAŘOVÁ, Jiřina. *Romské děti v náhradní péči*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2008. 61 s. Bakalářská práce.

1. Metodologie výzkumného šetření

Jak již bylo nastíněno v úvodu této práce, předkládaný text vychází nejen ze studia a analýzy dosavadních poznatků z dostupných pramenů, které se vztahují k tématu romských dětí žijících mimo vlastní rodinu, ale také ze zjištění vyplývajících z vlastního výzkumného šetření.

1.1 Cíl výzkumného šetření

Obdobně jako k volbě tématu celé mé bakalářské práce, tak i k **volbě konkrétních cílů** zahrnutého **výzkumného šetření** mě vedly především mé zkušenosti z předchozího profesního působení v oblasti NRP. Jako jedna z realizátorek projektu Naše romské dítě jsem byla opakovaně ze strany zájemců o účast na aktivitách tohoto projektu dotazována na jeho alternativy v různých krajích ČR, které by byly zájemcům buď místně dostupnější či měly volnou kapacitu. Věděla jsem pouze o občasně realizaci jednorázových setkání, většinou vzdělávacího charakteru, či o možnosti využít individuální poradenství v této otázce. Tazatele jsem tedy odkazovala na osvědčené podpůrné organizace¹⁷ působící v oblasti NRP v různých krajích ČR s tím, ať se na aktuální nabídku specifické podpory doptají blíže přímo jich.

Pokládám za důležité zde dále uvést, že jsem si vědoma existence různých názorů na nejvhodnější přístup k otázce podpory identity přijatých romských dětí, a to ze strany náhradních rodičů i odborné veřejnosti. Ráda bych zde jednoznačně deklarovala svůj názor, že je třeba respektovat individuální volbu přístupu konkrétních rodin s ohledem na potřeby jejich členů, jejich možnosti a přání. Účast na takto specificky zaměřených podpůrných programech by měla být vždy dobrovolná. Při stanovování cílů tohoto výzkumného šetření jsem ovšem vycházela ze skutečnosti, že některé rodiny chtějí dětem pomoci při budování jejich zdravé identity mimo jiné také skrze účast na specificky zaměřených programech. V takovém případě je třeba, aby co největší množství potenciálních zájemců vědělo, že dané programy vůbec existují, kam se mohou obrátit, a co který program konkrétně nabízí. Přístupy náhradních rodičů k romství svých svěřených dětí nejsou předmětem tohoto výzkumného bádání, neboť již byly popsány například v textech Martiny Vančákové nebo Jeronýma Klimeše. Jejich postřehy

¹⁷ Organizace poskytující podporu náhradním rodinám a žadatelům o náhradní rodinnou péči lze dohledat např. v Adresáři služeb Střediska NRP. Dostupný na: <http://www.nahradnirodina.cz/adresar> .

k této otázce budou dále v textu pro dokreslení kontextu dané problematiky také zmíněny v podkapitole Výchova romských dětí v náhradních rodinách¹⁸.

Na základě výše uvedeného jsem stanovila **hlavní výzkumný cíl** a k němu dílčí výzkumné otázky:

Zmapovat podpůrné programy pro náhradní rodiny, které přijaly do své péče děti s romskými kořeny. Zaměřit se přitom na:

2. Zjištění informací od realizátorů programů:
 - a. Jakým způsobem je náhradním rodinám tematika romství prostřednictvím programů přibližována?
 - b. Odkud realizátoři programů čerpají informace, které předávají náhradním rodinám?
 - c. Jestli a jakou měrou se na přípravě a realizaci programů podílejí Romové a Neromové?
3. Reflexi vybraného podpůrného programu ze strany účastníků setkání.

V praxi jsem se v souvislosti s problematikou náhradní péče o děti s romskými kořeny poměrně často setkávala se spíše neurčitými informacemi obecnějšího charakteru či se staršími nebo pouze dílčími zdroji těchto informací. Rozhodla jsem se proto v rámci vlastního výzkumného šetření zaměřit také na doplnění a zkonkretizování informací o této oblasti z dostupných zdrojů, popřípadě na zjištění, z jakého důvodu nelze více vypovídající informace dohledat.

Stanovila jsem si tedy ještě **vedlejší výzkumný cíl**: Zpřesnit popis širšího rámce problematiky dětí s romskými kořeny v NRP o informace získané přímo z praxe – od odborníků z oblasti NRP a náhradních rodičů dětí s romskými kořeny.

1.2 Výzkumná strategie, metoda a technika

Po stanovení cílů výzkumného šetření si každý výzkumník musí klást otázku, jaká bude nejvhodnější cesta pro získání informací potřebných k jejich dosažení.

Vzhledem k charakteru zkoumaného jevu a zvoleným cílům výzkumného šetření jsem se rozhodla využít **kvalitativní výzkumnou strategii**. Při mém bádání za hlubším poznáním

¹⁸ Reflexi přístupů náhradních rodičů k romství svých svěřených dětí jsem se zabývala také já ve své bakalářské práci při studiu sociální práce na Univerzitě v Hradci Králové v roce 2009, či studentky UK Marie Mrázkové a Eliška El Mohammadi, na jejichž závěrečné práce je odkazováno v Úvodu.

situace dětí s romskými kořeny mimo vlastní rodinu v ČR a podpůrných programech pro náhradní rodiny, které děti přijaly, mi šlo totiž především o zachycení informací, na jejichž základě si lze utvořit přesnější představu o podobě zkoumaného jevu. Mým cílem zde nebylo získat množství informací, které by se daly matematicko-statisticky zpracovat, jako je tomu v případě kvantitativní výzkumné strategie.¹⁹ Hendl poukazuje na to, že kvalitativní výzkum bývá někdy označován jako pružný typ výzkumu. Tedy takový typ výzkumu, kde na začátku výzkumník sice vybere téma, určí základní výzkumné otázky a design výzkumu, v jeho průběhu je však může modifikovat²⁰. Této vlastnosti jsem při realizaci svého výzkumného šetření také zčásti využila, zejména při volbě dalších respondentů výzkumu, jak bude popsáno dále v podkapitole Plán výzkumného šetření.

Ke sběru dat jsem využila **metodu dotazování**, jež v sobě může zahrnovat celou škálu konkrétních forem kladení otázek od dotazníků s pevně danou strukturou a uzavřenými otázkami až po volné rozhovory, jejichž struktura není předem dána²¹. V souladu se zvolenou kvalitativní výzkumnou strategií a vzhledem k mé zkušenosti s přesycením společnosti dotazníkovými šetřeními a s tím související menší ochotou stát se respondenty tohoto druhu výzkumu, jsem pro sběr dat v takto citlivé oblasti zvolila metodu kvalitativního dotazování, konkrétně techniku rozhovoru pomocí návodu.

Rozhovor pomocí návodu je vedený na základě předem připraveného seznamu otázek či okruhů témat, jež by měla být během rozhovoru probrána. Využití právě této techniky pro sběr dat v sobě skýtá výhody volnější formy kvalitativního dotazování, který ponechává prostor pro ověření, zda respondent otázkám porozuměl. Respondenti mohou vyjevit své zcela subjektivní pohledy a názory a je zde také možnost blíže tematizovat konkrétní podmínky dotazovaného. Přitom je zde ale zároveň právě díky návodu možné dosáhnout strukturovanějších výpovědí od respondentů, což usnadňuje následné srovnání a vyhodnocení získaných dat²².

Ve svém výzkumném šetření jsem zohlednila **výpovědi od tří typově odlišných skupin respondentů** – od realizátorů podpůrných programů pro náhradní rodiny, náhradních rodičů dětí s romskými kořeny a odborníků z oblasti NRP.

¹⁹ SURYNEK, Alois; KOMÁRKOVÁ, Růžena; KAŠPAROVÁ, Blažena. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. s. 27.

²⁰ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 48.

²¹ Tamtéž, s. 164.

²² HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 166, 174.

Pro každou skupinu respondentů byly samostatně stanoveny rámcové tematické okruhy dotazů, přičemž u odborníků z oblasti NRP se okruhy lišily dále podle toho, zda šlo o rozhovor s pracovníci krajského úřadu, která se podílí na zprostředkování NRP v rámci ČR, či pracovníci ÚMPOD, která se podílí na zprostředkování mezinárodního osvojení.

Celkem jsem uskutečnila **15 rozhovorů**. Všechny byly se souhlasem respondentů nahrávány na diktafon s příslibem, že zůstanou vzhledem k citlivosti tématu nezveřejněny a budou využity pouze pro usnadnění vyhodnocení získaných dat či pro případnou kontrolu, že rozhovory skutečně proběhly. Vybrané pasáže rozhovorů jsem pro potřebu analýzy a interpretace získaných dat přepsala a spolu s nahrávkami jsou nyní uloženy v mém soukromém archivu.

Rozhovory byly vedeny vždy v prostředí se zajištěním vyšší míry soukromí tak, aby respondenti mohli být co nejvíce otevření ve svých výpovědích. Všechny rozhovory s náhradními rodiči se uskutečnily v jejich domácnostech, rozhovory s odborníky z oblasti NRP probíhaly na jejich pracovištích a rozhovory s realizátory podpůrných programů se odehrály ve dvou případech v jejich domácím prostředí, v jednom případě na pracovišti respondentky a v jednom případě se rozhovor uskutečnil u samostatného stolu v restauračním zařízení. Dvanáct rozhovorů probíhalo při osobním setkání, tři rozhovory se vzhledem k mým možnostem i možnostem respondentů uskutečnily formou videohovorů.

Všechny rozhovory byly vedeny v češtině vzhledem ke skutečnosti, že šlo o primární jazyk respondentů a pouze jedna z respondentek ovládala romštinu jako cizí jazyk.

Doplňkově jsem pro sběr a doplnění relevantních dat využila také další postupy. K výběru respondentů pro rozhovory z řad realizátorů podpůrných programů jsem dospěla především na základě rešerše pomocí internetového vyhledávače Google. Kontakty získané tímto způsobem, které jsem nevybrala pro oslovení s žádostí o osobní rozhovor, jsem poté oslovila skrze e-mail s dotazy zaměřenými na realizaci těchto podpůrných programů. E-mailem jsem s dotazy kontaktovala také Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR²³ a Ministerstvo práce a sociálních věcí²⁴. I informace získané těmito postupy budou dále v textu reflektovány.

²³ Dále jen ÚZIS.

²⁴ Dále jen MPSV.

1.3 Plán výzkumného šetření

Pro zjištění relevantních dat vztahujících se k cílům výzkumného šetření jsem zvolila rozhovory se třemi skupinami typově odlišných respondentů, jak již bylo zmíněno výše. Rozhovory se zástupci různých skupin respondentů se časově prolínaly a do jisté míry tedy i vzájemně ovlivňovaly.

První rozhovor k této bakalářské práci proběhl již v říjnu roku 2016. Vzhledem k tomu, že byla poté má aktivita v tomto směru na nějaký čas přerušena, byl později tento rozhovor využit spíše ve formě předvýzkumu. Na jeho základě došlo k mírnému upravení tematických okruhů rozhovorů s odborníky v oblasti NRP. Se sociální pracovníci toho samého krajského pracoviště byl později zrealizován ještě jeden aktualizující a doplňující rozhovor v květnu roku 2018. První rozhovor z roku 2016 není samostatně započítáván do celkového počtu uskutečněných rozhovorů.

V dubnu roku 2018 jsem poté provedla rešerši na internetovém vyhledávači Google. Tento, v současné době nejpoužívanější internetový prohlížeč, jsem využila jako jednu z možných cest pro vyhledání existujících specifických podpůrných programů pro rodiny, které přijaly do péče děti s romskými kořeny. K využití této cesty jsem byla mimo jiné inspirována úvahou, že by ji pravděpodobně zvolil také vysoký počet náhradních rodičů či žadatelů o zprostředkování NRP, kteří by pátrali po takto zaměřených programech. V dubnu 2018 jsem do vyhledávače postupně zadala 3 víceslovné dotazy: *romské děti v náhradní rodinné péči*, *romské děti v adopci*, *romské děti v pěstounské péči*. Pro každý zadaný dotaz jsem prošla všechny odkazy na zobrazených prvních 10 stránkách s předpokladem, že ani náhradní rodiče či žadatelé by pravděpodobně další stránky již neprocházeli. Zdaleka ne všechny nalezené odkazy byly pro mou práci relevantní, vybrala jsem z nich zmínky o 11 samostatných podpůrných programech a jejich realizátorech.

Tři realizátory svým charakterem výjimečných programů z 11 nalezených jsem následně oslovila s prosbou o poskytnutí rozhovoru. K výběru právě tří zmíněných programů mě vedly tyto skutečnosti:

- **Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislostech romské kultury** /Mgr. Lenka Balogová, Amalthea z. s./ – vzdělávací program zaměřený na téma NRP o romské děti akreditovaný MPSV, při vyhledávání se objevovaly informace nejen o realizaci tohoto programu, ale také o absolvování tohoto kurzu ze strany odborných pracovníků v oblasti NRP;

- **Romské dítě v náhradní rodině** /PhDr. Jarmila Valoušková, Centrum náhradní rodinné péče v Ostravě – Specializované pracoviště FOD/ – z popisu programu vyplývala v minulosti kontinuálnost programu u polouzavřené skupiny účastníků → unikátní rozsahem oproti jednorázovým setkáním, odkaz na program či jeho lektorku se objevoval opakovaně;
- **Naše romské dítě** /Mgr. Martina Vančáková, Středisko náhradní rodinné péče, spolek + Centrum pěstounských rodin v Hradci Králové/ – zdaleka nejčastěji se objevující program či lektorka v nalezených odkazech, lektorka současně autorkou publikací/metodik na toto téma, zcela unikátní kontinuální program probíhající do současnosti.

Všechny rozhovory s realizátory těchto podpůrných programů byly uskutečněny v květnu roku 2018. V průběhu výzkumného šetření byl ale ještě doplánován rozhovor s druhou z realizátorek programu Naše romské dítě Petrou Gelbart, Ph.D., která sice žije trvale v New Yorku, ale každoročně do ČR dojíždí a vede programy změřené na podporu identity dětí s romskými kořeny v NRP. Rozhovor byl uskutečněn v červnu roku 2018 prostřednictvím videohovoru.

V květnu roku 2018 současně probíhaly také rozhovory s pracovníci krajských úřadů, které se podílejí na zprostředkování NRP. Jednotlivá krajská pracoviště pro NRP jsem oslovovala na základě nenáhodného výběru²⁵. Postupně jsem potencionální respondenty účelově oslovovala tak, aby výsledný „výzkumný vzorek“ zahrnoval kraje průřezově po celé České republice. Ze sedmi oslovených krajských pracovišť mi pět z nich vyšlo vstříc. Pracoviště Zlínského a Jihomoravského kraje se mi z personálních či organizačních důvodů nemohly věnovat. V návaznosti na uskutečněné rozhovory s pracovníci KÚ jsem se dodatečně rozhodla ještě pro oslovení ÚMPOD jakožto dalšího zdroje informací. Rozhovor s pracovníci ÚMPOD se uskutečnil rovněž v květnu roku 2018.

Účelově jsem postupovala také při oslovování potencionálních respondentů z řad náhradních rodičů, respektive zástupců rodin, které se opakovaně zúčastnily akcí v rámci programu Naše romské dítě. Vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce, dílčímu charakteru zahrnutého výzkumného šetření a skutečnosti, že reflexe programu ze strany účastníků je pouze doplněním celkového obrazu, nikoli hlavním záměrem práce, rozhodla jsem

²⁵ SURYNEK, Alois; KOMÁRKOVÁ, Růžena; KAŠPAROVÁ, Blažena. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. s. 69-70.

se cíleně oslovit účastníky jen jednoho z popisovaných podpůrných programů a sice toho, který působí kontinuálně nejdelší dobu.

S prosbou o poskytnutí rozhovoru jsem oslovovala postupně rodiny, s nimiž jsem byla již dříve přes Středisko NRP a program Naše romské dítě v kontaktu. Žádný z oslovených náhradních rodičů rozhovor neodmítl a vzhledem k rozsahu této práce jsem tedy další potencionální respondenty již neoslovovala. Předem nezamýšlená, ale neméně cenná a obohacující, byla dále realizace jednoho doplňkového rozhovoru s účastnicí programu Romské dítě v náhradní rodině, který pořádalo centrum náhradní rodinné péče v Ostravě.²⁶ Rozhovory s náhradními rodiči se uskutečnily v průběhu května a června roku 2018.

V červnu a červenci roku 2018 jsem poté analyzovala, vyhodnocovala a interpretovala získaná data, která jsem následně propojila s informacemi z dostupných zdrojů.

1.4 Charakteristika výzkumného souboru

V souladu s cíli výzkumného šetření byl výzkumný soubor rozdělen do třech skupin typově odlišných respondentů. Uskutečnila jsem celkem **15 rozhovorů s 21 respondenty**.

První skupinu respondentů tvořily čtyři **realizátorky či spolurealizátorky tří vybraných podpůrných programů pro náhradní rodiny s přijatými dětmi s romskými kořeny**. Vzhledem k prezentaci programů a se souhlasem respondentek nejsou v této práci jejich jména anonymizována.

Mgr. Lenka Balogová	<ul style="list-style-type: none">– Realizátorka semináře Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislosti romské kultury– Realizované pod záštitou Amalthea z. s. (Pardubice)
PhDr. Jarmila Valoušková	<ul style="list-style-type: none">– Realizátorka programu Romské dítě v náhradní rodině– Realizované pod záštitou Centra náhradní rodinné péče v Ostravě – Specializovaného pracoviště FOD
Mgr. Martina Vančáková	<ul style="list-style-type: none">– Realizátorka programu Naše romské dítě– Realizované pod záštitou Střediska NRP, spolku a Centra pěstounských rodin HK
Petra Gelbart, Ph.D.	<ul style="list-style-type: none">– Realizátorka programu Naše romské dítě– Realizované pod záštitou Střediska NRP, spolku a Centra pěstounských rodin HK

Tabulka č. 1: Respondenti – Realizátorky podpůrných programů pro rodiny s přijatými romskými dětmi

²⁶ Respondentka byla dříve účastnicí Ostravského podpůrného programu Romské dítě v náhradní rodině a později spolupracovnicí PhDr. Valouškové. Byla přizvána k rozhovoru s paní doktorkou, jakožto realizátorkou programu. Vzhledem k této skutečnosti nebyl rozhovor veden zcela podle připravených tematických okruhů pro respondenty z řad náhradních rodičů.

Druhou skupinu respondentů tvořilo devět **náhradních rodičů dětí s romskými kořeny**, kteří se spolu s rodinou **účastnili či účastní specifických programů** zaměřených na podporu rodin s přijatými romskými dětmi. Osm respondentů z celkem 5 rodin (někde respondenty oba rodiče, viz Tab. č. 2) má zkušenosti z opakované účasti na akcích programu Naše romské dítě, jedna respondentka se s rodinou v minulosti účastnila programu Romské dítě v náhradní rodině /Ostrava/. Vzhledem k osobnímu charakteru tématu jsem záměrně s prosbou o rozhovor oslovovala rodiče a nikoli děti, kterým jsem v současné době nemohla nabídnout případnou další hlubší podporu při otevření citlivých témat jejich identity a biologické rodiny. Tento krok považuji vůči rodinám za zodpovědný a etický. Respondentům z řad náhradních rodičů jsem přislíbila také jejich pseudonymizaci při prezentaci průběhu a výsledků výzkumného šetření. Neuvedla jsem tedy záměrně jejich jména ani jsem s nimi blíže nespojovala kraj, ve kterém žijí. Kraje, z nichž respondenti pocházeli, jsou zachyceny pouze v mapce na str. 23 tak, aby s nimi nebylo lehké spojit přímo konkrétní rodinu.

Kód respondenta - rodiče	POPIS RODINY	DĚTI	
R1	<p>Rodina A</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozhovor veden pouze s maminkou – Šestičlenná rodina <ul style="list-style-type: none"> – rodiče + 4 děti – Rodina se opakovaně účastnila programu Naše romské dítě 	<p>Dítě 1 nar. 2003, biologické dítě rodiny, dítě majoritního etnika</p> <p>Dítě 2 nar. 2006, biologické dítě rodiny, dítě majoritního etnika</p>	<p>Dítě 3 nar. 2010, v poručnické péči rodiny, do rodiny přijato ve věku 4 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p> <p>Dítě 4 nar. 2013, v pěstounské péči rodiny, do rodiny přijato ve věku 8 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p>
R2	<p>Rodina B</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozhovor veden v části s oběma rodiči, v části jen s maminkou – Čtyřčlenná rodina <ul style="list-style-type: none"> – rodiče + 2 děti – Rodina se opakovaně účastnila programu Naše romské dítě 	<p>Dítě 1 nar. 2010, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku cca 4 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p> <p>Dítě 2 nar. 2012, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku cca 4 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p>	
R3	<p>Rodina B</p> <ul style="list-style-type: none"> – Tatínek přítomen jen části rozhovoru 		
R4	<p>Rodina C</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozhovor veden s maminkou – Tříčlenná rodina <ul style="list-style-type: none"> – maminka + 2 děti – Rodina se opakovaně účastnila programu Naše romské dítě 	<p>Dítě 1 nar. 2004, v poručnické péči rodiny, do rodiny přijato ve věku 6 let, do 1,5 roku v péči biologické rodiny, poté v DD, dítě s romskými kořeny</p>	<p>Dítě 2 nar. 2005, v poručnické péči rodiny, do rodiny přijato ve věku 5 let, do 0,5 roku v péči biologické rodiny, poté v DD, dítě s romskými kořeny</p>

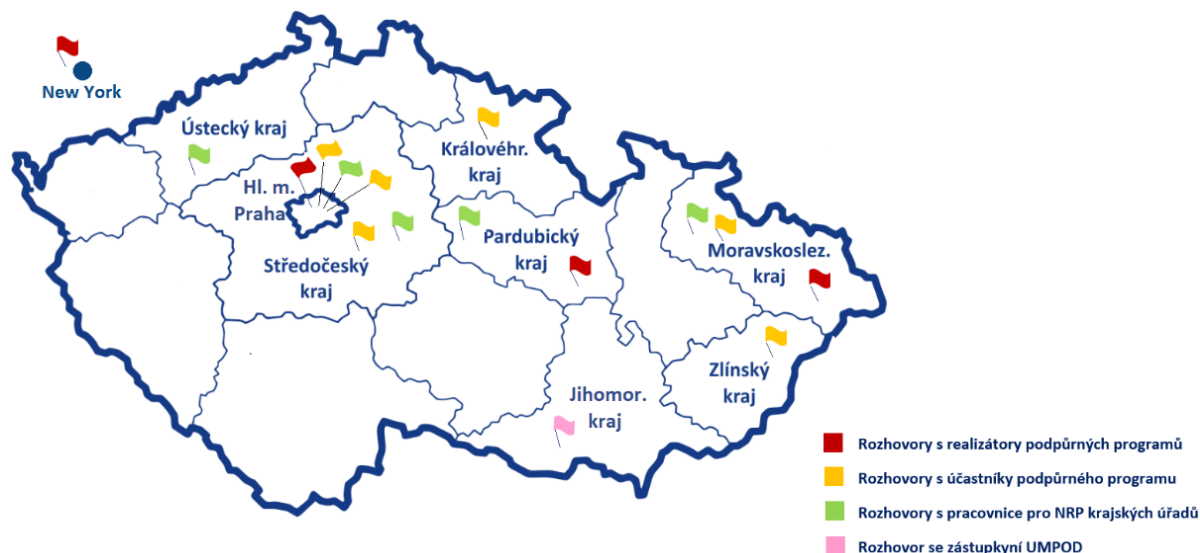
R5	<p>Rodina D</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozhovor veden s oběma rodiči, R5 – maminka – Šestičlenná rodina <ul style="list-style-type: none"> – rodiče + 4 děti – Rodina se opakovaně účastnila programu Naše romské dítě 	<p>Dítě 1 nar. 2006, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku 13 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p> <p>Dítě 2 nar. 2009, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku cca 14 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p>	<p>Dítě 3 nar. 2012, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku 7 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p> <p>Dítě 4 nar. 2015, biologické dítě rodiny, dítě majoritního etnika</p>
R6	<p>Rodina D</p> <ul style="list-style-type: none"> – Tatínek rodiny D 		
R7	<p>Rodina E</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozhovor veden v části s oběma rodiči, v části jen s maminkou – Šestičlenná rodina <ul style="list-style-type: none"> – rodiče + 4 děti – Rodina se opakovaně účastnila programu Naše romské dítě 	<p>Dítě 1 nar. 2007, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku 4 měs. ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, kde bylo od narození, dítě majoritního etnika</p> <p>Dítě 2 nar. 2008, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku cca 7 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s pravděpodobně bulharsko-romskými kořeny, Romové považují dítě za romské, rodina nezná detaily</p>	<p>Dítě 3 nar. 2011, osvojené dítě, do rodiny přijato ve věku 8 měs. z KÚ, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p> <p>Dítě 4 nar. 2016, v pěstounské péči rodiny, do roku přijato ve věku 1 roku z PPPD, kde bylo od narození, dítě s romskými kořeny</p>
R8	<p>Rodina E</p> <ul style="list-style-type: none"> – Tatínek přítomen jen části rozhovoru 		
R9	<p>Rodina F</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozhovor veden pouze s maminkou – Rodina – rodiče + 2 děti (+ dospělé děti z předchozího vztahu) – Rodina se opakovaně účastnila programu Romské dítě v náhradní rodině /Ostrava/ 	<p>Dítě 1 v pěstounské péči rodiny, do rodiny přijato ve věku 1,5 roku</p> <p>Dítě 2 v pěstounské péči rodiny, do rodiny přijato ve věku 2 let</p>	

Tabulka č. 2: Respondenti – Náhradní rodiče romských dětí, kteří se s rodinami opakovaně účastnili specificky zaměřených podpůrných programů

Třetí skupinou respondentů bylo osm **odborníků z oblasti NRP**. Odborníky v oblasti NRP jsou v tomto výzkumném šetření myšleni souhrnně **pracovníci krajských úřadů**, kteří se podílejí na zprostředkování NRP v rámci ČR, a **pracovnice ÚMPOD**, jež se podílí na zprostředkování mezinárodního osvojení. (vedlejší výzkumný cíl, viz kapitola 1.1 Cíl výzkumného šetření, str. 12) Za odborníky v oblasti NRP jako takové by mohli být označeni i realizátoři podpůrných programů, kteří jsou ale pro potřeby této práce vymezeni samostatně. Výpovědi respondentů z řad odborníků z oblasti NRP jsem se rozhodla rovněž pseudonymizovat vzhledem k tomu, že jde o výpovědi vztahující se především k pracovním pozicím, jež respondenti zastávají, spíše než k jejich konkrétním osobám.

Kód respondenta-odborníka	PŮSOBIŠTĚ	PRACOVNÍ ZKUŠENOSTI Z OBLASTI OSPOD
O1	Sociální pracovnice Magistrátu hl. m. Praha	<ul style="list-style-type: none"> - V současné době se podílí na zprostředkování NRP, přípravných kurzech pro budoucí náhradní rodiče - V sociální oblasti profesně působí od roku 1995, z toho cca 14 let v oblasti SPOD – zkušenosti z pozice na krajské i ministerské úrovni
O2	Sociální pracovnice krajského úřadu Pardubického kraje	<ul style="list-style-type: none"> - Podílí se na zprostředkování NRP, vede evidenci žadatelů o osvojení - V oblasti SPOD působí od roku 2005 s přerušením v době mateřské a rodičovské dovolené – zkušenosti z pozice v neziskové organizaci, OSPOD obce s rozšířenou působností, krajská úroveň /souběžně zapojení do projektu MPSV/
O3	Sociální pracovnice krajského úřadu Ústeckého kraje	<ul style="list-style-type: none"> - Podílí se na zprostředkování NRP, vede evidenci dětí i žadatelů o NRP - V oblasti SPOD působí od roku 2005 s přerušením v době mateřské a rodičovské dovolené
O4	Sociální pracovnice krajského úřadu Ústeckého kraje	<ul style="list-style-type: none"> - Doprovázející pracovník pěstounů na přechodnou dobu a tzv. klasických pěstounských rodin - V oblasti SPOD od roku 2003 – zkušenosti z působení v rodinné poradně, jež realizovala přípravné kurzy pro budoucí náhradní rodiče a poskytovala podpůrné služby pro náhradní rodiny, poté doprovázející pracovnice pěstounských rodin, od října roku 2017 působení na krajském pracovišti pro NRP
O5	Sociální pracovnice krajského úřadu Středočeského kraje	<ul style="list-style-type: none"> - Podílí se na zprostředkování NRP, vede evidenci dětí, kterým se hledá náhradní rodina - V oblasti SPOD působí cca 25 let jako psychologka a sociální pracovnice, má zkušenosti z pozice v kojeneckém ústavu, v oblasti NRP na krajské i ministerské úrovni
O6	Sociální pracovnice krajského úřadu Středočeského kraje	<ul style="list-style-type: none"> - Podílí se na zprostředkování NRP, vede evidenci žadatelů o osvojení - V oblasti SPOD působí od roku 2004 jako psychoterapeutka, speciální psychologka a sociální pracovnice, má zkušenosti z pozice v ústavním zařízení pro děti, OSPOD obce s rozšířenou působností a nyní z oblasti NRP na krajské úrovni
O7	Sociální pracovnice krajského úřadu Moravskoslezského kraje	<ul style="list-style-type: none"> - Podílí se na zprostředkování NRP, vede evidenci pěstounů a pěstounů na přechodnou dobu - V oblasti SPOD působí cca 19 let
O8	Pracovnice ÚMPOD	<ul style="list-style-type: none"> - Dlouholetá pracovnice ÚMPOD s právním vzděláním

Následující grafické znázornění zachycuje, v jakých krajích jsem realizovala rozhovory s jednotlivými skupinami respondentů.

Obrázek č. 1: Realizované rozhovory ve vztahu ke krajům ČR

Pokládám za důležité zmínit zde také svůj **vztah k některým z respondentů**, což mohlo ovlivnit jejich výpovědi, i když jsem se při rozhovorech snažila vytvořit otevřenou a přijímající atmosféru. Pro některé respondenty jsem donedávna byla sociální pracovnice organizace, jejíž služby využívají, a oni byli ve vztahu ke mně v pozici klientských rodin. Dodnes jsem také jednou z realizátorek podpůrného programu, kterého se opakovaně účastnili, a na jehož reflexi jsem se jich ptala. Zde bylo zvláště důležité otevřeně mluvit o vzniklé situaci, možnosti konfliktu mých rolí realizátora podpůrných setkání a výzkumníka, ale také o účelu výzkumného šetření a jeho možném přínosu zpět do praxe, a zároveň podporovat respondenty v jejich otevřenosti ve výpovědích. Někteří respondenti byli, či stále jsou, mými kolegy. Výpovědi mohly být ovlivněny nejen tím, že respondenti mohli mít přede mnou potřebu určité stylizace, ale díky předchozí nabyté důvěře z předchozích vzájemných interakcí mohli být respondenti i otevřenější, než by tomu v případě pro ně dosud neznámého výzkumníka.

2 Náhradní péče o děti v ČR

Otázka náhradní péče o děti spadá v širším kontextu do oblasti dětských práv. Ta jsou řešena a zakotvena v mezinárodních úmluvách a dále poté blíže upravena ve vnitrostátní legislativě jednotlivých zemí. Skutečnost, že **dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu** před narozením i po něm, byla poprvé oficiálně vyhlášena v roce 1924 v tzv. Ženevské deklaraci práv dětí, kterou přijala Liga národů.²⁷ Tuto tezi poté dále přejímaly a případně rozpracovávaly také další mezinárodně uznávané právní kodexy jako například Všeobecná deklarace lidských práv²⁸, Deklarace práv dítěte²⁹ či Úmluva o právech dítěte³⁰. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena také v Listině základních práv a svobod, která byla vyhlášena dne 16. 12. 1992 jako součást ústavního pořádku České republiky. V článku 32, odstavci 1 této Listiny se doslova uvádí: „*Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.*“³¹

V každé společnosti a v každé době se i přes snahu zajistit rodině určitou míru ochrany a podpory objevují děti, o něž se jejich rodiče nemohou nebo nechtějí starat, anebo z nějakého důvodu není žádoucí, aby rodiče o své děti pečovali.³² V takových případech je pak úlohou společnosti zajistit dětem, které dosud nejsou natolik „tělesně i duševně zralé“, aby se o sebe dokázaly postarat samy, co nejlepší náhradní péči, ve které se budou moci zdárně vyvíjet.

Náhradní péče³³ o děti v České republice nabývá dvou základních podob – jedná se buď o péči ústavní, probíhající v kolektivních zařízeních, či o náhradní rodinnou péči.

²⁷ VANÍČKOVÁ, Eva. *Deklarace práv dítěte* [online]. 10. 11. 2009 [cit. 2018-07-14]. Dostupné z: <https://icv.vlada.cz/cz/tema/deklarace-prav-ditete-63749/tmplid-560/> .

²⁸ Všeobecná deklarace lidských práv byla přijata Valným shromážděním OSN v New Yorku 10. 12. 1948. Otázce zvláštní ochrany dětí se věnuje odstavce 2 článku 25, kde se doslova píše: „*mateřství a dětství mají nárok na zvláštní péči a pomoc. Všechny děti, ať manželské či nemanželské, požívají stejné sociální ochrany.*“

²⁹ Deklarace práv dítěte byla přijata Valným shromážděním OSN v New Yorku 20. 11. 1959. Otázce zvláštní ochrany dětí se deklarace věnuje již v preambuli a také v zásadě č. 2, která zní takto: „*Dítě požívá zvláštní ochrany. Zákon a ostatní opatření nechť mu poskytují příležitost i prostředky k tomu, aby se mohlo rozvíjet fyzicky, duševně, morálně, duchovně a sociálně zdravým způsobem a v podmínkách svobody a důstojnosti. Nejvyšším měřítkem zákonodárné činnosti v této oblasti je zájem dítěte.*“

³⁰ Úmluva o právech dítěte byla přijata Valným shromážděním OSN v New Yorku 20. 11. 1989 a v otázce potřeby zvláštní ochrany dětí se odkazuje na stanoviska uvedená ve výše zmíněných deklaracích.

³¹ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

³² LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. s. 344.

³³ Nebo též náhradní výchova.

2.1 Ústavní péče

Aspekty ústavní péče jsou zde vzhledem k tomu, že není hlavním předmětem této práce, zmíněny jen ve stručnosti pro dokreslení širšího rámce situace dětí, které se ocitly mimo vlastní rodinu. V současné době může být dítě umístěno do několika typů kolektivních zařízení, jež spadají pod **tři různá ministerstva**.

2.2.1. Typy kolektivních zařízení

Zajištění kolektivní **péče o nejmenší děti** spadá pod rezort **Ministerstva zdravotnictví**³⁴, které zřizuje kojenecké ústavy, dnes zpravidla nazývaná dětská centra, a dětské domovy pro děti do 3 let věku.³⁵

Starší děti³⁶, které se ocitnou mimo rodinné zázemí, pak bývají zpravidla svěřeny do **zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy**, jež jsou v gesci **Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy**³⁷. Jde konkrétně o diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.³⁸

Ministerstvo práce a sociálních věcí zřizuje **domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy se zvláštním režimem a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**. Do prvních dvou typů zařízení, jak již název napovídá, jsou umístěny děti se zdravotním handicapem.³⁹ Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jsou tu zpravidla na dočasnou dobu pro děti bez omezení věku, které se ocitly bez jakékoli péče, nebo jsou-li jejich život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy.⁴⁰

2.2.2. Počty dětí v kolektivních zařízeních

Vzhledem k roztržitosti systému péče o děti žijící mimo vlastní rodinu je poměrně problematické udělat si ucelenou představu o aktuálním **počtu dětí**, které v České republice **vyrůstají v prostředí kolektivních zařízení**. Tabulka č. 4 zachycuje počty dětí v jednotlivých

³⁴ Dále jen MZ.

³⁵ Upravuje zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů.

³⁶ Rámcově děti ve věku 3-18 let, zařízení může na základě žádosti poskytovat plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let.

³⁷ Dále jen MŠMT.

³⁸ Více informací v zákonu č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

³⁹ Upravuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁰ Upravuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

typech zařízení v roce 2016, neboť to je dosud poslední rok, za který byla zveřejněna data ze všech rezortů. Je nutné ovšem poukázat na to, že způsob sběru dat jednotlivými ministerstvy není totožný. MZ a MPSV například sledují počty umístěných dětí k 31. 12. 2016, MŠMT ale uvádí údaj o počtu dětí k 31. 10. 2016. Uvedený počet dětí v kolektivních zařízeních je tedy spíše rámcový, dávající přibližnou představu.⁴¹

TYP ZAŘÍZENÍ	Počet dětí v roce 2016
Kojenecké ústavy, dětská centra a DD pro děti do 3 let věku	1037
Diagnostické ústavy	404
Dětské domovy	4270
Dětské domovy se školou	730
Výchovné ústavy	1096
Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	629
Domovy pro osoby se zdravotním postižením	543
Domovy se zvláštním režimem	2
Počet dětí v roce 2016 v kolektivních zařízeních celkem	8 711

Tabulka č. 4: Počty dětí umístěných v roce 2016 v kolektivních zařízeních⁴²

Informace o počtech dětí v ústavní péči úzce souvisí s tématem NRP, protože jak bude dále nastíněno v kapitole 2.2 Náhradní rodinná péče, teoreticky by se pro všechny tyto děti mohla najít vhodná náhradní rodina (poskytující různé formy NRP).

2.2.3. Romské děti v kolektivních zařízeních

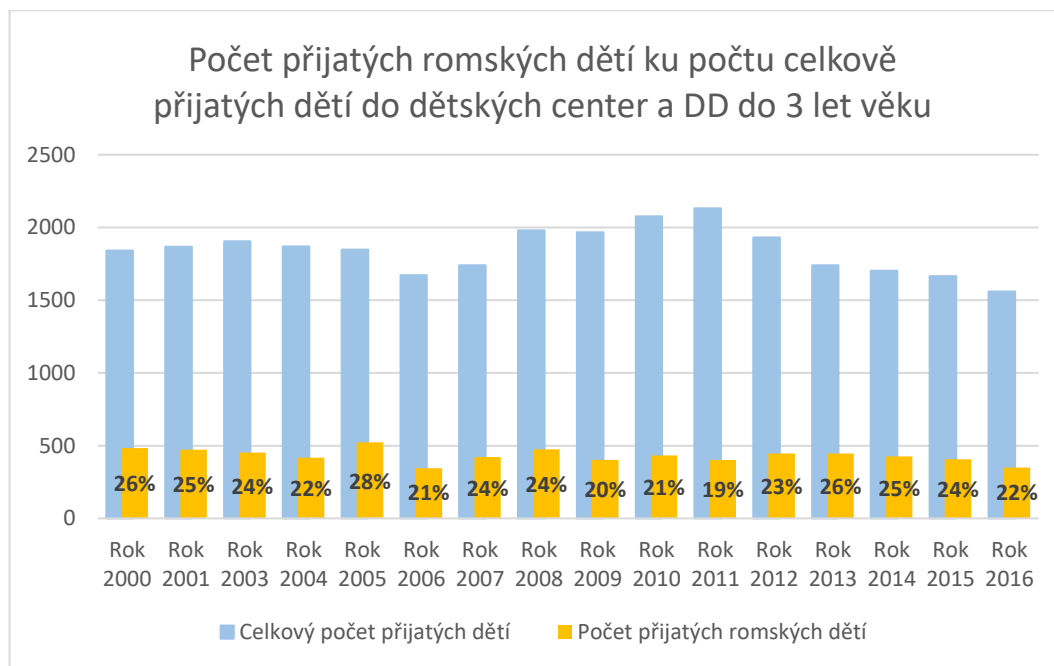
2.2.4.1. Počty romských dětí v kolektivních zařízeních

Pokud jde specificky o počty dětí s romskými kořeny v kolektivních zařízeních, situace je ještě méně přehledná. MŠMT a MPSV tyto statistiky nesledují, protože informace o etnicitě považují za citlivý osobní a potencionálně diskriminační údaj o dětech. MZ počty romských dětí v kolektivních zařízeních sleduje, bohužel prozatím bez jasně metodiky pro sběr těchto dat.

⁴¹ Šetření organizace Lumos z dubna roku 2018 upozorňuje na dlouhodobou chybnou interpretaci statistik o počtech dětí v DD pro děti do tří let a dětských centrech. Některá zařízení do výkazu o činnosti zdravotnických zařízení zahrnují do celkového počtu dětí v zařízení i děti starší 3 let, děti ve ZDVOP při zařízeních, děti využívající ambulantní péči ad. (v souladu s pokynem k jeho vyplnění). Na pobytu v režimu DD pro děti do 3 let bylo na počátku roku 2018 v bývalých kojeneckých ústavech celkem 441 dětí do 3 let věku včetně. To je ale „jen“ asi 41% ze všech dětí, které využívaly na počátku roku 2018 služby bývalých KÚ. Více v publikaci: *Dětské domovy pro děti do 3 let věku: Počty dětí, nákladnost péče, doporučení dalšího postupu*. Praha: Lumos, 2018. 17 s.

⁴² Zpracováno na základě dat získaných ze Stručného přehledu činnosti odboru dětské domovy pro děti do 3 let věku a dětská centra za období 2007-2016, Statistické ročenky MPSV za rok 2016, Výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany za rok 2016 a ze Statistické ročenky školství – výkonové ukazatele 2016/2017.

V e-mailové komunikaci se zástupcem Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR⁴³ mi bylo potvrzeno, že v současné době je pouze na úsudku pověřeného pracovníka konkrétního zařízení, které dítě považuje či nepovažuje pro potřeby sběru statistických dat za romské. Současně mi bylo sděleno, že metoda pro sběr těchto dat je v současnosti v diskuzi s odbornou společností.

Graf č. 1: Počty dětí umístěných v roce 2016 v kolektivních zařízeních⁴⁴

Určitý dílčí obraz o zastoupení romských dětí v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy přineslo šetření Evropského centra pro práva Romů z roku 2010. V celkem sedmnácti dětských domovech, které výzkumníkům poskytly data o etnicitě dětí, žilo v té době 776 dětí a z toho 302 jich bylo romských, tj. 39 %. Zpráva Evropského centra pro práva Romů dále poukazuje na rozdílné zastoupení počtu romských dětí v dětských domovech v rámci jednotlivých krajů ČR. V krajích, kde počty Romů dosahují vyššího podílu v celkové populaci – v Ústeckém, Karlovarském, Moravskoslezském a Středočeském kraji – bylo 44 % dětí v tamějších DD romských, tj. 279 romských dětí z celkového počtu 632 dětí v DD. Oproti tomu ve Zlínském kraji, kde jsou Romové méně zastoupeni v populaci, bylo

⁴³ E-mailová komunikace z 25. - 29. 5. 2018.

⁴⁴ Zpracováno na základě dat získaných ze Stručného přehledu činnosti oboru dětské domovy pro děti do 3 let věku a dětská centra za období 2007-2016, Statistické ročenky MPSV za rok 2016, Výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany za rok 2016 a ze Statistické ročenky školství – výkonové ukazatele 2016/2017.

v tamějších DD 25 % romských dětí, tj. 35 romských dětí z celkového počtu 141 dětí žijících v DD.⁴⁵

Ze závěrů této Zprávy o nadprezentovaném počtu romských dětí v ústavní péči oproti majoritní populaci vychází také Strategie romské integraci do roku 2020. Ve specifickém cíli 5.1. Zvýšení přístupu romských dětí ke kvalitnímu předškolnímu vzdělání a péči je definován také konkrétně bod d, který zní: „*snížit počet dětí romského původu v systému ústavní a ochranné výchovy.*“⁴⁶

Na absenci validních dat o romských dětech v ústavní péči upozorňoval před časem také Michal Ďord', spolupředseda organizace Vteřina poté⁴⁷ a člen Vládního výboru pro práva dítěte.⁴⁸ Pan Ďord' vystoupil v loňském roce na konferenci nazvané Ještě není pozdě! s prezentací popisující současnou nepřehlednou situaci ohledně zastoupení romských dětí v ústavní péči, chybějící validnější data označil za základní problém stojící v cestě k možné reformě a navrhol inspirovat se sběrem kvalifikovaných odhadů o počtu romských žáků ve školách. Ve Zprávě MŠMT ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2016/2017 je konstatováno: „[...] **údaje o počtech romských dětí, žáků a studentů jsou zcela jistě údaji nezbytnými pro stanovení kvalifikovaných odhadů ukazatelů vzdělávání a vzdělávací soustavy.**“⁴⁹ Zpráva v této souvislosti poukazuje na potřebu sběru těchto dat pro dokladování postupu k plnění výkonu rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti ČR, či naplňování národních strategií jako je Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2016-2018, již zmiňovaná Strategie romské integrace do roku 2020 nebo Akční plán Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 – 2020.

2.2.4.2. Romské děti mimo vlastní rodinu v historických souvislostech

Příčiny současného vysokého počtu dětí s romskými kořeny v ústavní péči lze jistě spatřovat mimo jiné také v historických událostech. Pro dokreslení kontextu jsem se zde proto

⁴⁵ *Doživotní trest: Zpráva Evropského centra pro práva Romů*. Budapešť: Evropské centrum pro práva Romů, 2011, s. 27.

⁴⁶ *Strategie romské integrace do roku 2020* [online]. Praha: Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, 2015, s. 45-46 [cit. 2018-06-22]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>.

⁴⁷ Vteřina poté, z. s., představuje nezávislou platformu pro práva dětí vyrůstajících mimo rodinu, jde o skupinou složenou z lidí, kteří si sami prošli ústavní péčí, více informací na <http://www.vterinapote.cz/>.

⁴⁸ Michal Ďord' patří mezi zástupce občanské a odborné veřejnosti a akademické obce Vládního výboru pro práva dítěte.

⁴⁹ *Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2016/2017*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2016, s. 3.

rozhodla uvést alespoň průřezově některé k tomuto tématu relevantní informace z romské historie. Ctibor Nečas, český historik zabývající se dějinami Romů, upozorňuje na to, že dostupné písemné historické prameny o osudech tohoto etnika vycházejí často z jednostranného zpravodajství správních, bezpečnostních nebo soudních orgánů, které hovoří o Romech jako o sociálně, jazykově a kulturně odlišné pospolitosti, která vzbuzovala ve většinové společnosti nedůvěru, obavy, nevraživost a někdy až otevřené nepřátelství.⁵⁰

Nejstarší zmínky o Romech na našem území datuje Nečas již na **přelom 14. a 15. století**. V průběhu 16. století poukazuje na ochlazování vzájemných vztahů mezi Romy a majoritou a nastupující nedůvěru vůči Romům, která postupně nahrazovala počáteční toleranci. Zahájení cílené **represivní legislativy** vůči Romům spatřuje Nečas v opatřeních **Leopolda I.**, který roku 1688 vypověděl kočovné a potulné skupiny z jednotlivých rakouských zemí a roku 1697 prohlásil Romy za psance. Dopadeným mužům hrozil trest smrti, ženy a děti měly být trestány uříznutím uší a vymrskáním okolo šibenice.⁵¹

Od snah o vyhánění Romů za hranice země se v 60. letech 18. století, tedy za vlády osvětlené panovnice **Marie Terezie**, postupně přistupovalo ke snaze o jejich **usazení a asimilaci**, jakožto tzv. Novomaďarů. V politickém programu usazování a asimilace pokračoval také syn a nástupce Marie Terezie, císař **Josef II.**⁵² Zmíněné asimilační snahy popisuje ve svém díle Cigáni v Uhorsku například spišský vzdělanec **Samuel Augustiny ab Hortis**. V kapitole nazvané O zvykoch a spôsobe života Cigánov v Uhorsku a o prosriedkoch, ktoré majú tento ľud polepšiť se věnuje mimo jiné také **otázce odebírání dětí romským rodinám a jejich převýchově sedláky**. V souvislosti s nařízeními z roku 1768 uvádí: „[...] *nijaký Cigán nedostane povolenie k sobášu, kým sa nepreukáže dokladom o tom, že je schopný deti a ženu primerane vyživiti a zaopatriti. Tým Cigánom, ktorí už sú ženatí a majú deti, musia im tieto násilím odobrať, aby boli vzdialené od rodičov a príbuzných a aby neprišli do styku s ostatnými Cigánmi. Zároveň jim mala byť zaručená lepšia výchova. Na niektorých miestach sa s tým už začalo a tam, kde neboli dobrovoľne ochotní podporiti uvedený zámer, pristúpilo sa k násiliu.*“⁵³

⁵⁰ NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 7.

⁵¹ NEČAS, Ctibor. *Historická reflexe*. In ČERNÁ, Milena et al. *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. s. 32-36.

⁵² HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 37 – 38.

⁵³ AUGUSTINI ab HORTIS, Samuel. *Cigáni v Uhorsku: 1775*. Bratislava: Štúdio – dd, 1995. s. 62.

O možnosti odebrat děti romským rodinám jako o legitimním opatření hovoří výslovně dále zákon č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech⁵⁴. Jak uvádí Horváthová, byť byla první Československá republika již demokratickým státem, obdobně jako jiné západoevropské země v té době i ona ještě hledala zejména způsoby, „*jak společnost před Romy chránit, než aby napomáhala k jejich začlenění do svého rámce*“.⁵⁵ Kromě evidence tzv. potulných cikánů a zavedení cikánských legitimací zákon hovoří také o tom, že „*děti mladší 18ti let mohou být potulným cikánům odňaty, nemohou-li o ně náležitě pečovat a zvláště jim dáti potřebnou výchovu [...] Děti cikánům odňaté budou buďtež dodány do péče řádných rodin nebo vychovávacích ústavů, v nichž by bylo postaráno nejen o jejich výchovu, nýbrž i o vhodnou přípravu pro praktický život. V ústavech takových budou děti podrženy tak dlouho, pokud je to třeba, nejdéle do dosažení zletilosti.*“ Horváthová dále dodává, že toto nařízení se příliš důsledně neprovádělo, protože jeho realizace byla velmi obtížná - skupiny se zdržovaly na jednom místě jen krátkou dobu, neromské rodiny nechtěly přijmout mezi sebe romské děti a panovala také obava z pomsty samotných Romů. I přesto bylo ale rodičům navždy odňato několik desítek dětí.⁵⁶

Relativně krátce na to přišlo velice tragické a pro skupinu českých Romů⁵⁷ fatální období dějin, druhá světová válka. Z 6 500 protektorátních Romů bylo dle Nečase ponecháno na svobodě pouze zhruba 300 osob. Ostatní, včetně dětí, byli nuceně soustředěni v táborech jako byly Lety u Písku, Hodonín u Kunštátu, Auschwitz-Birkenau, Buchenwald či Rawensbrück a další. Po skončení války se zpět do vlasti vrátilo jen asi 583 bývalých vězňů, kteří porajmos, neboli romský holokaust, přežili.⁵⁸

V poválečném období došlo k velké migraci Romů ze Slovenska do Čech. Začala obnova hospodářství a infrastruktury zasažené válkou, včetně vyliďněných oblastí dosud obývaných Němci. Státní orgány byly přesvědčeny, že obnova země potřebuje příliv pracovních sil ze Slovenska, včetně nekvalifikovaných romských dělníků. Řada z nich tedy přiházela do českých zemí na základě pracovní povinnosti či náborových akcí, další skupiny přicházely

⁵⁴ Zákon č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech

⁵⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 43.

⁵⁶ Tamtéž, s. 43-44.

⁵⁷ Označení čeští Romové zůstalo zachováno pro skupinu Romů, kteří žili v českých zemích před 2. sv. válkou. Jde o skupinu historickou, která patrně nikdy nebyla etnicky jednotným celkem. V době 2. sv. války byli Romové z Protektorátu Čechy a Morava koncentrováni v táborech, ze kterých byli následně deportováni do říšských vyhlazovacích táborů, odkud se jich většina nevrátila. Nejen z pragmatického hlediska zachování přehlednosti, ale také z piety, je pro tuto skupinu název čeští Romové zachován. V současné době většinu Romů žijících v České republice tvoří tzv. slovenští Romové. (Horváthová, 2000: 47-64)

⁵⁸ NEČAS, Ctibor. *Historická reflexe*. In ČERNÁ, Milena et al. *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. s. 43-44.

na doporučení svých příbuzných a známých hledat lepší zdroj obživy.⁵⁹ Jak uvádí Horváthová, v prvních poválečných letech stát uplatňoval vůči Romům v podstatě stejnou politiku jako před válkou. Prvorepublikový zákon O potulných cikánech byl zrušen až v roce 1950. V roce 1952 byla vydána směrnice, která kladla hlavní důraz na převýchovu cikánského obyvatelstva a „*postupné zbavování cikánů následků zaostalosti jako dědictví kapitalistického režimu.*“ Po počátečním hledání cest řešení tzv. cikánské otázky, byla v duchu stalinské národnostní politiky nakonec zvolena **státem řízená asimilace**, tedy snaha o splynutí Romů s ostatním obyvatelstvem. Horváthová v souvislosti s touto politikou systematického odnárodnování, potlačování specifík Romů, romských zvyků a hodnot a zániku rodových komunit, které byly zárukou jistého morálního řádu, poukazuje na vytváření nebezpečného **morálního vakua**.⁶⁰ Davidová v této souvislosti upozorňuje na skutečnost, že „*[...] dříve by nebylo možné odložit dítě do kojeneckého či dětského ústavu nebo provozovat prostituci, což se dnes někdy děje.*“ A dodává, že dle ní je to „*důsledek postupujícího rozpadu tradičního hodnotového systému.*“⁶¹

V obdobném duchu znějí také výpovědi Romů a Romek v anketě měsíčníků *Romano lav*, z nichž některé zveřejnila ve svých textech i Milena Hübschmannová. Ta uvádí, že v odpovědích respondentů na otázku směřující k důvodům, které vedou k poklesu zodpovědnosti romských matek (rodičů) vůči dětem se nejčastěji opakovalo: **rozpad romské famel'ija a komunity, která hlídala každého jednice, aby dodržoval společenské normy a nezapomínal na základní hodnoty romipen**. Na rozpadu romské pospolitosti nesou dle respondentů největší vinu gádžové, neboť donutili Romy žít jinak, vzali jim jejich paťiv (čest, slušnost, poctivost, hodnoty). Pro ilustraci zde uvádím část jedné konkrétní odpovědi z ankety: „*Tohle nikdy nebylo (aby se matka nestarala o děti). Ať žije matka sebedůvěrněji, o děti se postarala. Jako kdysi, pamatuju to, jak matka chodila po vsi a obstarávala buď brambory nebo chleba nebo co který sedlák dal. Chodila k sedlákům pracovat a starala se, vychovávala své děti. Dneska ne, dneska jsou náročné, opustí děti, aby samy měly volno. [...]* (dělník 67 let, Louny, sII/72).“⁶²

Zmínky o umístění romských dětí do ústavních zařízení ale **nejsou uváděny jen v kontextu úpadku morálních hodnot**, poukazuje se také na **odebírání dětí proti vůli jejich**

⁵⁹ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. s. 25.

⁶⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 51.

⁶¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom = Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. s. 108.

⁶² HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, 1999. s. 59.

rodičů. Další z vyjádření ve výše zmíněné anketě popisuje například odebrání dětí matkám z důvodu jejich příliš nízkého věku (v optice státních orgánů). „*Ano opravdu můžeme vidět, že je hodně dětí v kojeňácích. Je to proto, že dívky, kterým je 16 let a méně, mají děti, tak proto doktoři ty děti berou a dávají je do kojeňáků. Že ty dívky jsou nezletilé. Ale samy by své děti do ústavu nikdy nedaly. (Jsem ubohá žena se zlomeným srdcem a s uplakanýma očima nad romských trápením, neznámá jsem žena, s II./24).*“⁶³ Také zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ČSR hovoří o umístování dětí do kolektivních zařízení z rozhodnutí úřadů. „*Mnoho dětí není přeřazováno do kojeneckých ústavů proto, že by je matka po porodu opustila, ale z důvodu špatné hygieny a péče o novorozence v cikánské rodině či ze zdravotních důvodů.*“ Zpráva v souvislosti s tím dále poukazuje na skutečnost, že zvláště z důvodů hygieny a protiepidemiologických opatření bývá poté styk dítěte během jeho pobytu v zařízení s jeho rodinou i nadále omezován a mezi matkou a dítětem se pak od počátku nemůže vytvářet hlubší citová vazba.⁶⁴

Tendence a návrhy ze strany majoritní společnosti „převychovat Romy“ mimo jiné také skrze **odvedení romských dětí z vlivu jejich rodičů**, se objevovaly opakovaně, o čemž svědčí i následující zmínky.

Ministerstvo práce a sociální péče si již v roce 1946 vyžádalo odborné stanovisko v té době uznávaného specialisty na "cikánskou problematiku" Františka Štampacha. Ten kromě dalšího ve svých doporučeních uvedl, že „*děti potulných Cikánů je možno umisťovat nejprve do zvláštních škol, postupně pak na převýchovu do ústavů nebo majoritních rodin.*“ Ministerstvo vzalo dle Pavelčíkové Štampachovy názory v úvahu, i když se dohodli na odlišném dalším postupu.⁶⁵

Obdobné návrhy přišly i v druhé polovině 50 let v souvislosti s jednorázovými, a ne příliš úspěšnými pokusy o usazení kočovných skupin Romů. Většina stížností na kočující osoby končila, jak uvádí Pavelčíková, *voláním po mnohem tvrdším postupu úřadů a Veřejné bezpečnosti vůči těm, kdo narušují veřejný pořádek a obsahovala návrhy na internaci, odebrání dětí, rozptýl rodin, přísný dohled nad jejich usazením apod.*⁶⁶ V roce 1958 byl poté

⁶³ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů.* In *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, 1999. s 58.

⁶⁴ SVOBODOVÁ, Marie, KOVAŘÍK, Jiří, NIEDERLE, Petr. *Cikánské děti v náhradní rodinné péči.* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR, 1981. s 9.

⁶⁵ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. s 27.

⁶⁶ Tamtéž, s 57.

přijat zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob, který byl hned následující rok formou policejních akcí realizován.⁶⁷

Tendence vymanit děti z vlivu jejich rodičů byly patrné také v oblasti školství. V souvislosti se speciální školou pro romské děti, tzv. školou Míru v Květušíně u Českých Budějovic, byla například zdůrazňována skutečnost, že škola je internátního typu, což má význam pro odvedení dětí z vlivu jejich rodinného prostředí.⁶⁸

Na závěr této podkapitoly bych zde ráda ještě uvedla dokument Charty 77, který byl svým obsahem na tu dobu zcela výjimečný. Jednalo se o dokument adresovaný OSN, který chartisté vydali 13. 12. 1978 pod názvem O postavení Cikánů-Romů v Československu. Ve zprávě chartisté kriticky hodnotí jednotlivé aspekty života Romů v ČSR a zvláště se vyjadřují také k umístování dětí do ústavů: „*Nejtruchlivější kapitolou jsou však předpojatá soudní rozhodnutí o umístění romských dětí v dětských domovech proti vůli rodičů schopných dítě vychovávat.*“⁶⁹

Výše zmíněné prameny dokládají, byť útržkovitě, že umístování romských dětí do kolektivních zařízení je bohužel smutnou součástí novodobé romské historie. Vančáková v této souvislosti poukazuje na skutečnost, že matky dětí, které se v současné době ocitají v ústavních zařízeních, jsou často samy bývalými chovankami těchto institucí. Popisuje tzv. sociální dědičnost, kdy se pobytem v ústavním zařízení může neschopnost vychovat vlastní potomky přenést na další generaci, potažmo generace.⁷⁰ Pracovnice některých krajských úřadů potvrzují, že se s tímto jevem v praxi setkávají: „*To je nejčastěji, no. A když máme štěstí, že je tam sociální pracovnice, která už je ve věku, tak ona si pamatuje, že ona sama s nimi pracovala, když byli v nefungující rodině, a teď zajišťuje jejich děti, už několikáté. A to bych řekla, že bez rozdílu etnika.*“⁷¹

2.2.4.3. Identita romských dětí v kolektivních zařízeních

Výše bylo nastíněno přibližné procentuální zastoupení dětí s romskými kořeny v kolektivních zařízeních v ČR a historické souvislosti, které přispěly k současnému stavu.

⁶⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 51.

⁶⁸ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. s. 49., více podrobností v: ŠEBOVÁ, Barbora. *"Škola Míru" v Květušíně 1950 - 1954 (a její pokračování na Dobré Vodě u Prachatic) - kritická reflexe v historickém kontextu 50. let*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2009. 151 s. Diplomová práce.; nebo v dokumentárním filmu z roku 2005 Zatajené dopisy režiséra Tomáše Kudrny.

⁶⁹ Tamtéž, s. 125.

⁷⁰ VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007. s. 16.

⁷¹ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

Nabízí se tedy dále otázka, jestli vůbec a případně jak je řešena podpora identity tohoto nemalého počtu dětí. Téma identity romských dětí v dětských domovech a její případná podpora je jistě dalším samostatným a doposud ne příliš řešeným tématem. Dílčím způsobem se mu věnovaly v rámci svých bakalářských prací např. již zmiňované studentky romistiky Helena Kolářová a Stela Chmelová. Domnívám se, v kontextu s informacemi z předešlé kapitoly, že současný přístup k identitě dětí žijících v kolektivních zařízeních se v mnoha případech dosud odvíjí od praxe rozšířené v minulosti, kdy byla vůči Romům obecně uplatňována asimilační politika. Existovala zde snaha zařadit Romy mezi ostatní obyvatelstvo a postupně smazat všechny rozdíly.⁷² V usnesení politického byra ÚV KSČ z 8. 4. 1958 byl jednoznačně deklarován přístup k Romům ve smyslu: „*Romy nelze považovat za svébytnou národnostní skupinu, ale za „sociálně a kulturně zaostalé obyvatelstvo vyznačující se charakteristickými rysy způsobu života.*“⁷³ K Romům bylo tedy dále přístupováno jako k sociální, nikoli svébytné etnické národnostní, skupině.

Evropské centrum pro práva Romů se ve svém šetření zabývalo kromě zjištění počtu romských dětí v kolektivních zařízeních také současnou situací ohledně podpory etnické identity romských dětí v dětských domovech. Konstatovali, že způsob, jakým se romské děti dozvídají o své rodině a etnickém původu, není adekvátně řešen. Dětské domovy dle jejich zjištění dostatečně nepodporují rozvoj romské identity, děti se zpravidla neučí o romské kultuře, historii nebo jazyce, a v DD se nesetkávají s romskými vzory. Svá shrnující tvrzení dokreslují například níže uvedenými výroky.

Ředitel jednoho z DD k podpoře povědomí o romské kultuře uvedl následující: „Běžnou součástí pobytu v domově je četba časopisů, a to i romských časopisů. V rámci školní a mimoškolní výchovy muzikoterapie se účastníme přehlídky romských písní a tanců (Kopřivnice). Jak dalece se děti mohou dostat k věcem, kterým rozumí – romská kultura, romština – **je to trochu v protikladu k naší koncepci**, kterou je plná integrace. **Naší snahou je děti začlenit, neoddělujeme romské a české děti.**”

Zpráva dále poukazuje na skutečnost, že většina dětí slyší o Romech od vychovatelů pouze tehdy, když jsou odrazovány od toho, aby se chovaly jako „Cikáni“. Dítě žijící v DD v rámci

⁷² HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 51.

⁷³ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. s. 59.

rozhovoru uvedlo: „*Náš vychovatel dělal večer sezení naší skupiny, povídal o Romech, jak se chovají, a jak my se třeba nemáme chovat.*”⁷⁴

K podobnému závěru jako autoři Zprávy Evropského centra pro práva Romů dospívá i Rafael. Ten si ve svém pozorování v nám blízkém prostředí Slovenska rovněž všímá přetrvávajících tendencí z minulosti (převýchova, asimilace) v myšlení lidí, kteří s dětmi přicházejí do každodenního výchovného kontaktu, i těch, kteří o dětech rozhodují. Multikulturní výchovu a vzdělávání považoval v roce 2005 v prostředí DD za spíše neznámý pojem.⁷⁵

Výše popisovaný stav dále dokládá i výpověď Michala Ďordě v rozhovoru z března minulého roku pro server Romea.cz: „*Před pár lety a myslím, že je to realitou v mnoha ústavech i dnes, dochází k převýchově dětí – asimilaci. Můžu ti dát jeden velmi konkrétní příklad. Vím o různých ústavech napříč Českou republikou, kde například děti romského původu neměly dovoleno mluvit společně romsky.[...]Sám jsem si minimálně šest sedm let neuvědomoval, že jsem jiný. Ale vím, že potom, co jsem se dostal na základní školu, jsem si začal uvědomovat svoji odlišnost vyplývající nejen z mojí situace dítěte z ústavu, ale i z jiné barvy pleti a původu.*”⁷⁶

S obdobnou zkušeností se podělila i má respondentka R4, která vzpomínala na to, že když k ní děti přišly ve věku pěti a šesti let z ústavního prostředí, nevěděly, že jsou Romové: „*[...] anebo mně vykládaly, že ony nebyly vždycky takhle tmavý, že dřív byly bílý a že se opálily. Takže to si myslím, že i v tom dětském domově by měli těm dětem nějaký ten program (pozn. autorky – z kontextu vyplývá myšleno program zaměřený na podporu identity etnický odlišných dětí) třeba udělat.*”⁷⁷

Na závěr této podkapitoly bych zde ráda uvedla, že si uvědomuji, že přístup k otázce podpory identity romských dětí se v jednotlivých ústavních zařízeních i od jednotlivých pracovníků může velmi lišit, a výše popsané zdroje nepokrývají problematiku zcela komplexně. Dávají nám ovšem jasné indicie, že na mnoha místech je velký prostor pro rozvoj v této oblasti.

⁷⁴ *Doživotní trest: Zpráva Evropského centra pro práva Romů*. Budapešť: Evropské centrum pro práva Romů, 2011, s. 36.

⁷⁵ RAFAEL, Vladimír. *Etnická identita rómskeho dieťaťa v detskom domove a kultúrny pluralizmus*. In KOVAČIČ, Vincent. *Nové smery rozvoja a perspektívy rómskej národnosti v pluralitnej spoločnosti*. II. Bratislava: Kontakt plus, 2005. s. 83.

⁷⁶ MOREE, Dana. *Můžeme spolu: Přál bych si víc romských rodin mezi pěstouny, říká Michal Ďordě* [online]. 13. 3. 2017 [cit. 2018-07-14]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/muzeme-spolu-pral-bych-si-vic-romskych-rodin-mezi-pestouny-rika-michal-dord> .

⁷⁷ Rozhovor s respondentkou R4 dne 29. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

Příkladem dobré praxe může být například projekt Khamoro Kher, do kterého je zapojeno několik dětských domovů. Děti mají možnost se v rámci tohoto projektu účastnit programu Mezinárodního romského festivalu Khamoro, jež pořádá organizace Slovo 21, a seznamovat se zde s romskou kulturou, historií a romskými osobnostmi, které se jim mohou stát vzorem.

2.2 Náhradní rodinná péče

V preambuli Úmluvy o právech dítěte je jako jedno z klíčových východisek uvedeno: „[...] v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění.“⁷⁸ V souladu s tímto principem je koncipována také legislativa ČR, která oblast NRP upravuje. Pokud dojde k situaci, že dítě ani přes nabídnutou, potažmo poskytnutou, pomoc jeho biologické rodině nemůže, ať dočasně či trvale, nadále žít se svými rodiči, měla by mu být dle zákona v první řadě zajištěna vhodná náhradní rodina. K umístění dítěte do některého z kolektivních zařízení by se mělo přistupovat teprve v případě, že se vhodnou náhradní rodinu nepodaří včas nalézt.⁷⁹

2.2.1. Formy náhradní rodinné péče

Do jaké formy NRP může být dítě svěřeno, se odvíjí od jeho individuální životní a právní situace. V úvahu v současné době v ČR připadají následující možnosti: osvojení neboli adopce, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, poručnictví s osobní péčí poručníka či svěření dítěte do péče jiné osoby dle § 953 občanského zákoníku. V rámci mnou uskutečněných rozhovorů k této práci byly zmíněny první čtyři uvedené formy NRP. Ty jsou dále pro přiblížení jejich základní podstaty, rozdílů mezi nimi a objasnění, z jaké pozice se jednotliví respondenti z řad náhradních rodičů podělili o své zkušenosti a názory, stručně popsány. Vzhledem k zaměření mé práce na využívání podpůrných programů je zmíněno i to, k jaké z forem se váže dobrovolnost a k jaké povinnost využívat odborné služby.

⁷⁸ Úmluva o právech dítěte, uvedena pod č. 104/1991 Sb.

⁷⁹ Upravuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

2.2.4.1. Osvojení neboli adopce

K **osvojení**⁸⁰ může dojít pouze u tzv. právně volného dítěte, tedy u dítěte, jehož biologičtí rodiče buď dali souhlas s jeho osvojením, nebo soud rozhodl, že takového souhlasu není třeba.⁸¹ Rozhodnutím soudu o osvojení jsou noví rodiče dítěte zapsáni do jeho rodného listu a dítě přejímá jejich příjmení. Osvojitelé nabývají vůči dítěti plnou rodičovskou odpovědnost se všemi právy a povinnostmi, které z ní vyplývají. **Po uplynutí tří let** od rozhodnutí soudu o osvojení již tento svazek **nelze zrušit**. Osvojitelské rodiny nejsou v současné době ze strany státu po rozhodnutí soudu o osvojení **nijak kontrolovány a ani nemají povinnosti využívat odborné služby** tak, jako je tomu v případě pěstounských rodin. Byť je adoptivní rodičovství z hlediska práva stejné jako rodičovství biologické, i ono s sebou ale přináší specifické otázky, kterým je vhodné se včas věnovat a ošetřit je. Osvojitelské rodiny se **mohou v případě zájmu obrátit na odborné organizace** působící v oblasti NRP a **využít jejich nabídky pomoci a podpory** při řešení specifických témat spjatých s přijetím dítěte do rodiny – jako je například adaptace dítěte v rodině, jeho osobní historie, možné ovlivnění vývoje dítěte jeho nelehkým startem do života (raná traumata atd.), navazování citových vazeb, či identita a jiné⁸². Podpůrné odborné služby určené osvojitelským rodinám se v ČR teprve rozvíjejí a jejich dostupnost je v jednotlivých krajích mimo větší města zatím poměrně omezená.

Nový občanský zákoník účinný od 1. 1. 2014 nepohlíží na osvojení již jako na formu náhradní rodinné péče, nýbrž jako na **formu rodičovství**. Tvůrci nového občanského zákoníku při změně úhlu pohledu na tento institut akcentovali zejména skutečnost, že dítě se z pohledu práva stává rozhodnutím soudu o osvojení potomkem svých nových rodičů úplně na stejné úrovni, jako kdyby se jim narodilo, a vztahy s původní rodinou z hlediska práva v ten samý okamžik zanikají. Jde tedy o tzv. statusovou změnu. V praxi bývá osvojení ale často nadále přiřazováno k formám NRP a to s ohledem na jeho další charakteristiky – jako je například proces jeho zprostředkování či psychologické aspekty, které náhradní rodinnou péčí obecně

⁸⁰ Upraveno zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 794 a násl.

⁸¹ Podmínkám, za jakých se nevyžaduje souhlas rodiče dítěte s jeho osvojením se věnují § 818 a § 819 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Ty definují, že souhlasu rodiče osvojovaného dítěte není třeba, pokud byl rodič zbaven rodičovské odpovědnosti a zároveň práva dát souhlas k osvojení, rodič není schopen projevit svou vůli nebo rozpoznat následky svého jednání nebo ho ovládnout, rodič se zdržuje na neznámém místě, které se nepodaří soudu zjistit, rodič nemá zjevně o dítě zájem.

⁸² BUBLEOVÁ, Věduna, et al. *Metodika Adopčního centra: Průvodce pro práci s osvojitelskou rodinou*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2017. s. 42-43.

provázejí. Z logiky věci i pro větší přehlednost řadím i já osvojení pro potřeby této práce k formám NRP.⁸³

Šest respondentů z řad náhradních rodičů realizovaného výzkumného šetření přijalo děti do osvojení.

2.2.4.2. Pěstounská péče

Do **pěstounské péče**⁸⁴ by oproti osvojení naopak mohly být teoreticky svěřeny všechny děti, které se ocitly mimo vlastní rodinu a nemohou být vzhledem ke své právní situaci osvojeny, nebo se pro ně nenajdou vhodní osvojitelé. Tzv. právní volnost dítěte ani souhlas rodičů s jeho *svěřením* do rodiny se v případě pěstounské péče nevyžaduje. Praxe se ovšem potýká s kritickým nedostatkem vhodných pěstounů, což potvrdily pracovnice všech pěti krajských úřadů, se kterými byly realizovány rozhovory: „*Obrovský problém v té náhradce je dlouhodobá pěstounská péče, protože my opravdu nemáme dlouhodobé pěstouny. Ty pěstouny, které fakt zařadíme, tak je prakticky hned využijeme.*“⁸⁵ V roce 2016 bylo sice v České republice evidováno 11 076 osob, které měly svěřené alespoň jedno dítě do PP, celých 72% z nich bylo ale buď prarodiči nebo jinými příbuznými dítěte, kde klasický proces prověřování, příprav a zprostředkování PP ze své podstaty neprobíhá.⁸⁶

Pěstouni o svěřené děti osobně pečují a při jejich výchově vykonávají dle zákona přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Jsou ale oprávněni rozhodovat za děti jen v běžných záležitostech. Nemohou tedy například vystupovat a jednat v roli jejich zákonných zástupců při vyřízení žádosti o vydání cestovního pasu apod. Biologičtí rodiče mají k dítěte obvykle i nadále rodičovskou odpovědnost a z ní vyplývající práva a povinnosti, mají také nadále právo se se svými dětmi stýkat. Pěstouni jsou naopak **povinni udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dětí s jejich biologickou rodinou** a umožnit jim kontakt s ní, pokud soud nerozhodne, že by byl v rozporu s jejich zájmy.

Pěstounská péče je ze strany státu podporována speciálními dávkami pěstounské péče a také **zajištěním odborných služeb**, což zohledňuje náročnost poskytování této péče. Od roku 2013, kdy nabyla účinnosti zatím poslední významnější novelizace zákona o sociálně-právní ochraně

⁸³ Více informací např. v: BUBLEOVÁ, Věduna et al. *Základní informace o osvojení (adopci)*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. 57 s.

⁸⁴ Upravena zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 958 a násl., a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, § 47.

⁸⁵ Rozhovor s respondentkou O1 ze dne 24. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

⁸⁶ Údaje převzaty z Ročního výkazů o výkonu sociálně právní ochrany dětí MPSV za rok 2016. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260> .

děti, mají pěstouni **povinnost uzavřít** s některou z doprovodných neziskových organizací či úřadem **Dohodu o výkonu pěstounské péče**. Doprovázející pracovníci jsou poté s rodinou v osobním kontaktu nejméně jednou za dva měsíce a dále spolu dle potřeb rodiny a možností doprovázejících organizací plánují využívání dalších podpůrných služeb.

Děti by měly být do pěstounské péče dle zákona svěřeny jen **na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v jejich osobní péči o ně**. V praxi to znamená, že některé děti pobývají v péči pěstounů několik měsíců či častěji let, jiné děti v pěstounské rodině zůstávají až do jejich zletilosti, kdy pěstounská péče nejpozději oficiálně zaniká. Přesto, že délka poskytování pěstounské péče je velmi individuální záležitostí, mluví se o této formě NRP stále často jako o tzv. dlouhodobé pěstounské péči. Popřípadě je užíváno také označení klasická pěstounská péče.⁸⁷

Čtyři respondenti z řad náhradních rodičů realizovaného výzkumného šetření vychovávají alespoň jedno dítě v pěstounské péči.

2.2.4.3. Pěstounská péče na přechodnou dobu

Svěření dítěte do **pěstounské péče na přechodnou dobu**⁸⁸ umožňuje dětem překlenout krizové období jejich života, kdy se ocitnou bez adekvátní péče, v rodinném prostředí. Jde vždy o **dočasné řešení situace dítěte**. Dítě může být v rodině pěstounů na přechodnou dobu ze zákona **maximálně jeden rok**. Za tu dobu by se mělo podařit rodičům dítěte upravit si své podmínky natolik, aby ho mohli převzít zpět do péče, nebo by se pro dítě mělo nalézt jiné trvalé nebo alespoň dlouhodobější řešení. Od pěstounů na přechodnou dobu se očekává užší spolupráce s rodiči dítěte tak, aby se pro dítě mohl připravovat co nejšetrnější přechod zpět do původní rodiny. Přechodnou dobou se rozumí doba, po kterou rodič nemůže ze závažných důvodů o dítě pečovat - například ze zdravotních důvodů v době jeho hospitalizace, v případě kratších trestů odnětí svobody či ze sociálních důvodů atd. Může jí také o dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením dítěte nebo do rozhodnutí soudu o tom, že takového souhlasu není třeba. V roce 2016 odešlo dle statistik MPSV 19 % dětí opouštějící rodiny pěstounů na přechodnou dobu ke svým biologickým rodičům, 72 % dětí přešlo do jiných forem

⁸⁷ Více informací např. v: BUBLEOVÁ, Věduna et al. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. 52 s.

⁸⁸ Upravena zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 958 odst. 3, a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, § 27a).

NRP (včetně osvojení) a pro 5 % dětí, tj. 17 dětí, se bohužel nepodařilo najít jiné vhodné rodinné zázemí a byly umístěny do kolektivních zařízení.⁸⁹

Tento institut je v české legislativě sice zakotvený již od roku 2006, ale k jeho většímu rozvoji došlo až v souvislosti s novelizací zákona o SPOD účinnou od roku 2013, která výrazně upravila podmínky jejího poskytování. Zatímco k 31. 12. 2007 byly v PPPD umístěny jen 4 děti, k 31. 12. 2013 šlo již o 108 dětí a k 31. 12. 2016 bylo v PPPD umístěno 540 dětí.⁹⁰

Nejrozšířenější je poskytování tzv. rané pěstounské péče, kdy jsou do rodin přechodných pěstounů umisťovány ty nejmenší děti. Tento trend je v souladu také s poznatky o neblahém dopadu kolektivní péče právě na vývoj těch nejmenších dětí. Jako zcela klíčové pro jejich zdárný vývoj se totiž ukazuje možnost přilnout k jedné bezpečné a milující osobě.⁹¹ K 31. 12. 2016 bylo 75 % dětí v rodinách pěstounů na přechodnou dobu ve věku do 2 let.⁹²

Vzhledem k náročnosti tohoto druhu péče o děti je navýšen počet hodin povinných příprav na náhradní rodičovství a jsou specificky stanovena některá kritéria pro výběr nových vhodných pěstounů na přechodnou dobu.⁹³ Náročnost je zohledněna i ve výši odměny pěstounovi a, stejně jako tzv. klasičtí pěstouni, i pěstouni na přechodnou dobu uzavírají Dohody o výkonu pěstounské péče s doprovodnými organizacemi či úřadem, kde poté mohou, a dokonce zčásti i musejí, čerpat odbornou pomoc a podporu.

Vzhledem tomu, že k rozvoji PPPD došlo teprve v posledních letech, má pouze jedno dítě svěřené do péče mých respondentů z výzkumného šetření předchozí osobní zkušenost s pobytem v rodině pěstounů na přechodnou dobu.

2.2.4.4. Poručenství s osobní péčí poručníka

Soud dle zákona jmenuje dítěti **poručníka**,⁹⁴ pokud tu není žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. To v praxi znamená,

⁸⁹ Údaje převzaty z Ročního výkazu o výkonu sociálně právní ochrany dětí MPSV za rok 2016. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>.

⁹⁰ Údaje převzaty z Ročních výkazů o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2007, 2013 a 2016, které zpracovává MPSV. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>, za rok 2006 se data vztahující se k PPPD neevidovala.

⁹¹ Více o dopadu pobytu malých dětí v kolektivních zařízeních na jejich vývoj nalezneme souhrnněji například v: BURIÁNOVÁ, Veronika. *Vybrané výzkumy a poznatky o vlivu rané institucionální výchovy na vývoj dítěte*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2017. 45 s. Dostupné z: https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/vybrane_vyzkumy_a_poznatky_o_vlivu_rane_institucionalni_v_ychovy_na_vyvoj_ditete_0.pdf.

⁹² Údaje převzaty z Ročního výkazu o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2016, viz výše.

⁹³ Více informací v: Informace o postupech spojených s umisťováním dětí do PPPD. Praha: MPSV, 2013. 14 s.

⁹⁴ Upraveno zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 928–942.

že rodiče dítěti zemřeli, byli zbaveni rodičovské odpovědnosti či jim byla pozastavena, nebo byli omezeni na svéprávnosti. Do péče poručníka jsou často svěřovány děti, které by mohly být osvojeny, ale nenašel se pro ně vhodný osvojitel. Poručníky mohou být jmenováni také dosavadní pěstouni dítěte, pokud k tomu v průběhu výkonu pěstounské péče nastanou právní podmínky.⁹⁵

Poručník má k dítěti všechna práva a povinnosti jako rodič, kromě vyživovací povinnosti. Poručník vystupuje v roli zákonného zástupce dítěte, přesto jeho rozhodnutí „*v nikoli běžných záležitostech týkajících se dítěte*“⁹⁶ musí posvětit soud. Poručník také podává soudu pravidelně, z pravidla jednou za rok, zprávy o dítěti a jeho vývoji. Mezi dítětem a jeho poručníky z hlediska práva nevzniká vztah, jaký je mezi rodiči a dětmi, dítěti se v souvislosti se svěřením do poručenské péče nemění rodný list. Poručníkům, jež o dítě osobně pečují, rovněž náleží dávky pěstounské péče a také oni mají **nárok na odborné služby a povinnost uzavřít s úřadem či doprovodnou organizací Dohodu o výkonu pěstounské péče.**⁹⁷

Dva respondenti z řad náhradních rodičů realizovaného výzkumného šetření vychovávají alespoň jedno dítě v poručenské péči.

⁹⁵ BUBLEOVÁ, Věduna et al. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. 52 s.7-9.

⁹⁶ § 934, odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁷ BUBLEOVÁ, Věduna et al. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. s.7-8.

2.2.2. Statistiky týkající se počtu dětí v NRP

Následující tabulka zachycuje vývoj počtu dětí vyrůstajících v jednotlivých formách NRP v pětiletých intervalech. Počty dětí vyrůstajících v osvojení se nesledují, proto jsem vzápětí zařadila ještě tabulku s uvedenými počty svěřených dětí do jednotlivých forem NRP během sledovaných roků, kde figuruje i osvojení.

Forma NRP	Počet dětí k 31. 12. 2006	Počet dětí k 31. 12. 2011	Počet dětí k 31. 12. 2016
Pěstounská péče	4 884	7 460	10 922
Pěstounská péče na přechodnou dobu	*nesledováno	3	540
Poručenství s osobní péčí poručníka	2 265	2 740	3 013
Péče jiné osoby (dříve péče jiných fyzických osob než rodiče)	8 130	4 773	4 161

Tabulka č. 5: Počet dětí v jednotlivých formách NRP v roce 2006, 2011 a 2016.⁹⁸

⁹⁸ Údaje převzaty z Ročních výkazů o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2007, 2013 a 2016, které zpracovává MPSV. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>

Forma NRP	Počet svěřených dětí během roku 2006	Počet svěřených dětí během roku 2011	Počet svěřených dětí během roku 2016
Péče před osvojením	496	451	458
Osvojení	516	478	377
Péče jiné osoby	1 314	1 371	1 297
Předpěstounská péče	298	347	194
Pěstounská péče	889	1 501	1 892
Pěstounská péče na přechodnou dobu	* nesledováno	6	692
Jmenování poručníka dítěti s osobní péčí poručníka	344	494	380

Tabulka č. 6: Počet svěřených dětí do jednotlivých forem NRP během roku 2006, 2011 a 2016⁹⁹

2.2.3. Klíčové dokumenty pro oblast náhradní rodinné péče a vize jejího rozvoje do budoucnosti

Jak bylo zmíněno již v úvodu, Česká republika je opakovaně upozorňována na nedostatky systému péče o ohrožené děti například **Výborem OSN pro práva dítěte**. Ten ve svých doporučeních z roku 2011 po projednání zatím poslední veřejně dostupné Třetí a čtvrté periodické zprávy České republiky o plnění závazků vyplývajících z Úmluvy o právech dítěte poukazuje v oblasti NRP například na:

- nedostatečnou koordinaci mezi jednotlivými ministerstvy a institucemi zabývajícími se ochranou práv dětí;
- nedostatečný mechanismus pro sběr a analýzu dat o dětech do 18 let ve všech oblastech, na něž se Úmluva o právech dítěte vztahuje, *se zvláštním důrazem například na děti z etnických menšin;*

⁹⁹ Údaje převzaty tamtéž, vzhledem ke změně legislativy během sledovaných let a s tím spojeného i změny terminologie bylo potřeba terminologii sjednotit. V tabulce uvádím pojmy platné pro současně platnou legislativu.

- rozšířené akceptování využívání ústavní péče jako primární alternativy k rodinnému prostředí;
- absenci preventivních služeb a kritérií pro přijetí dítěte do ústavní péče, což vede k tomu, že velké množství dětí, *zvláště dětí* se zdravotním postižením anebo *romského původu*, je umisťováno do péče mimo domov;
- nedostatek pěstounských rodin a jiných forem péče o děti rodinného typu;
- nedostatečné přihlížení a respekt k názorům dítěte ve věcech jeho svěřením do péče, a nebo odebrání dítěte z jeho rodinného zázemí;
- znepokojení nad trvajícím výhradou ČR k článku 7 Úmluvy o *právu dítěte znát své biologické rodiče*, jakož *i zachovat svou identitu*¹⁰⁰.

V návaznosti na identifikované problémové oblasti systému péče o ohrožené děti a mezinárodní kritiku přijala vláda 4. 1. 2012 Národní strategii ochrany práv dětí „Právo na dětství“¹⁰¹, ve které se zavazuje učinit do roku 2018 systémové kroky ke zlepšení situace v oblasti ochrany práv dětí a naplňování jejich potřeb. Jednou z průřezových priorit této Strategie je „právo na rodinnou péči“ a jedním z cílů je přímo „podpora náhradní rodinné péče“. Úkoly, které by měly vést k dosažení stanovených cílů Strategie jsou poté definovány v Akčním plánu k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí.¹⁰² Ministerstvo práce a sociálních věcí dále realizuje od ledna 2016 individuální projekt podpořený EU Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí¹⁰³, v rámci nějž se rovněž snaží k přispět k dosažení a rozvoji vytyčených cílů a priorit v oblasti ochrany práv dětí, které byly definovány v Národní strategii. Projekt bude probíhat do 30. 6. 2019.

V souladu s výše zmíněnými a ně navazujícími dokumenty zabývajícími se ochranou práv dětí v ČR apeluje velká část české odborné veřejnosti především na:

- sjednocení oblasti péče o ohrožené děti pod jedno ministerstvo;
- přijetí zákazu umisťovat nejmenší děti do kolektivních zařízení vzhledem k možným negativním dopadům na jejich vývoj;

¹⁰⁰ Závěrečná doporučení Výboru pro práva dítěte ke 3. a 4. periodické zprávě [online]. Ženeva: Organizace spojených národů, 2011, s. 3, 5 a 10. [cit. 2018-07-06]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>

¹⁰¹ Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012. 30 s. Dostupná z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>

¹⁰² Akční plán k naplňování ochrany práv dětí. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012. 31 s. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/14308> .

¹⁰³ Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2016. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/projekty/aktualni-projekty/systemovy-rozvoj-a-podpora-nastroju-socialne-pravni-ochrany-deti/>.

- větší specializaci a profesionalizaci pěstounské péče dle specifických potřeb dětí (pro děti se zdravotním handicapem, pro děti s poruchami chování, tzv. terapeutická PP, odlehčovací PP, atd.)¹⁰⁴;
- zvýšení povědomí o institutu pěstounské péče a její prestiže ve společnosti a s tím související i cílenější a propracovanější oslovování potencionálních nových pěstounů;
- postupnou celkovou deinstitucionalizaci péče o ohrožené děti.

Systém péče o ohrožené děti se neustále vyvíjí a v některých výše zmíněných problematických oblastech již můžeme pozorovat dílčí úspěchy. Přestože vláda dosud nepřijala legislativu centrálně zakazující umístování nejmenších dětí do kolektivních zařízení, díky iniciativě některých krajů a jejich cílené práci na transformaci systému se na několika místech ČR podařilo významně snížit počty dětí do 3 let v ústavních zařízeních. Dle šetření organizace Lumos nebyly na začátku roku 2018 ve dvou krajích ČR v DD pro děti do tří let věku žádné děti do 3 let, a to ve Zlínském a Jihočeském kraji. V dalších 5 krajích bylo dětí svěřených do DD pro děti do 3 let věku minimum. Šetření poukazuje také na to, že snížit počty nejmenších dětí umístěných v DD pro děti do 3 let se povedlo i kraji se značnými sociálními problémy jako je Moravskoslezský kraj.¹⁰⁵

Považuji za důležité, aby se i přes tyto dílčí úspěchy, systém péče o ohrožené děti nadále rozvíjel tak, aby dokázal lépe a pružně reagovat na individuální potřeby ohrožených dětí. V ČR totiž bezesporu stále jsou děti, na jejichž osud mají výše zmíněné problematické oblasti systému péče o ohrožené děti zásadní vliv - a jak uvádí Bubleová „*Čas dětí plyne daleko rychleji než náš a je nevratný.*“¹⁰⁶

2.2.4. Romské děti v náhradní rodinné péči

Tuto podkapitolu si dovoluji uvést citací Martiny Vančákové, která situaci romských dětí mimo rodinu shrnuje takto: „*Romské děti do ústavní péče ve zvýšené míře přicházejí a zároveň ve snížené míře odcházejí do svých původních či náhradních rodin.*“¹⁰⁷ Skutečnost, že

¹⁰⁴ *Analýza potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami [online].* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. s. 100 -103. [cit. 2018-07-9]. Dostupné z: [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analýza-potreb-pestounskych-rodin-pecujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami\(1\).pdf](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analýza-potreb-pestounskych-rodin-pecujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami(1).pdf).

¹⁰⁵ *Dětské domovy pro děti do 3 let věku: Počty dětí, nákladnost péče, doporučení dalšího postupu .* Praha: Lumos, 2018. 17 s.

¹⁰⁶ BUBLEOVÁ, Věduna. *Příspěvek za Středisko náhradní rodinné péče.* In: *Odborný seminář Péče o ohrožené děti a jejich rodiny.* Praha: Veřejný ochránce práv, 2012, s. 14-16.

¹⁰⁷ VANČÁKOVÁ, Martina. *Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi.* In POKORNÁ, Pavla, et al. *Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči.* Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., s. 38.

se v ústavní péči ocitá více romských dětí, než by odpovídalo statistickému počtu Romů v populaci, byla blíže popsána již v kapitole Romské děti v kolektivních zařízeních (str. 26). Nyní zde bude přiblížena otázka přijetí dětí s romskými kořeny do náhradních rodin. Na toto téma jsem realizovala rozhovory s odborníky z oblasti NRP i s náhradními rodiči a informace z dostupných zdrojů tedy dále v textu prokládám sice jen dílčími, ale aktuálními zjištěními přímo z praxe. Pro lepší ilustraci problematiky jsem se rozhodla do textu zařadit také řadu citací vybraných pasáží z uskutečněných rozhovorů.

2.2.4.1. Zájem žadatelů o NRP o přijetí dítěte s romskými kořeny

Svěření dítěte do péče někoho jiného, než jeho rodičů, je výjimečná situace, která si zasluhuje zvláštní pozornost a přípravu tak, aby byla pro dítě co nejvíce šetrná. Úmluva o právech dítěte v tomto ohledu mimo jiné říká, že při svěření dítěte do náhradní péče: „*je nutno brát ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ*“.¹⁰⁸

V české legislativě¹⁰⁹ se toto stanovisko poté promítá například v ustanoveních, která deklarují, že pokud o dítě nemohou pečovat jeho rodiče, má zpravidla **přednost jeho svěření do péče příbuzných** či osob dítěti blízkých, před zajištěním péče o něj dalšími, pro dítě cizími, osobami.

Jak bylo zmíněno v kapitole o pěstounské péči, tzv. příbuzenská pěstounská péče je jejím nejrozšířenějším typem. Příbuzným bývají děti často svěřovány ale také do dalších forem NRP, jako je poručenství či péče jiné osoby dle §953 občanského zákoníku. Ze statistik MPSV vyplývá, že 73%¹¹⁰ osob vykonávajících některou ze tří výše zmíněných forem NRP v roce 2016, bylo prarodiči či jinými příbuznými dítěte. Jak často se jednalo o rodiny s romskými kořeny, ze statistik nelze vyčíst. Hübschmannová uvádí, že romská famel'ija - tedy rodina, příbuzenstvo v rozsahu tří až pěti generací - tradičně pečovala o své členy, kteří se o sebe nemohli postarat sami, například proto, že byli příliš malí.¹¹¹ Tímto jevem, kdy o dítě pečuje širší rodina či komunita, se zabývala také studentka romistiky Jiřina Stolařová ve své bakalářské práci Romské děti v náhradní péči, která byla zmíněna v úvodu. Stolařová na základě provedeného dílčího výzkumného šetření v závěru své práce z roku 2008 konstatuje, že ocitne-

¹⁰⁸ Úmluva o právech dítěte, uvedena pod č. 104/1991 Sb.

¹⁰⁹ Upravuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů a Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁰ Zpracováno na základě údajů z Výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany za rok 2016 (MPSV).

¹¹¹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, 1999. s. 42.

li se romské dítě bez péče biologických rodičů, se samozřejmě se ho velmi často ujmou příbuzní nebo jiní, nepřibuzní, Romové. S obdobnou zkušeností se setkala při svém působení na úřadu obce s rozšířenou působností také respondentka mého výzkumného šetření z řad odborníků v oblasti NRP: „*Když se nám děťátko dostane do zátěžové situace a musí být odebráno, tak se hodně romská populace snaží to pokrýt v té širší rodině.*“¹¹² Pracovnice z jiného kraje naopak uvádí její zkušenosti s tím, že pozoruje oslabování soudržnosti v romských rodinách: „*Dřív to na mě působilo, že ty romské rodiny jsou takové soudržné, opravdu, že se třeba podporují ta starší generace, to už teď tak není. Jak se snažíme je přimět, aby žili naším způsobem života, tak se v podstatě ty jejich zvyky, ta soudružnost, taky mění.*“¹¹³ Počátek rozpadu tradiční romské famel'ije a komunity bývá často spojován se státní asimilační politikou vůči Romům za minulého režimu, která byla již zmíněna v podkapitole Romské děti mimo vlastní rodinu v historických souvislostech (viz str. 28).

Pokud tu není nikdo z příbuzných, kdo by se mohl a chtěl dítěte ujmout, úřady se mu pokoušejí zprostředkovat **jinou vhodnou náhradní rodinu**. Pro účely zprostředkování zákon vymezuje okruhy, které mají být jak u dětí, tak u žadatelů, posuzovány. U dětí se posuzuje: „*úroveň tělesného a duševního vývoje dítěte, včetně jeho specifických potřeb a nároků, sociální prostředí, ze kterého dítě pochází, jakož i jeho statusová práva, a etnické, náboženské a kulturní prostředí dítěte.*“¹¹⁴

Zákon dále specificky u osvojení říká, že „*o předání dítěte osvojiteli do péče před osvojením rozhodne až poté, co provede šetření ohledně vzájemné vhodnosti dítěte a osvojitele, zejména se zřetelem na [...] etnické, náboženské a kulturní prostředí dítěte a osvojitele [...].*“¹¹⁵

Pokud bychom při výběru vhodných náhradních rodičů pro dítě chtěli vždy zohlednit také jeho etnický původ, narazíme na problém **nedostatku romských žadatelů o zprostředkování NRP**. Na této skutečnosti se shodly všechny pracovnice krajských úřadů, se kterými byly realizovány rozhovory. Pro ilustraci uvádím konkrétní výpovědi ze dvou krajů: „*Je jich jak šafránu [...] za posledních zhruba 5 let můžeme osvojitele spočítat na prstech jedné ruky.*“¹¹⁶, nebo „*Každý rok jich několik máme, ale jsou to jednotky, pár za rok.*“¹¹⁷ Některé pracovnice

¹¹² Rozhovor s respondentkou O6 ze dne 16. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹¹³ Rozhovor s respondentkou O4 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹¹⁴ §27 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁵ §827 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁶ Rozhovor s respondentkou O7 ze dne 18. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹¹⁷ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

krajských úřadů se dále vyjadřovaly v tom smyslu, že pokud se mezi žadateli o náhradní rodinnou péči objeví lidé s romskými kořeny, velmi to vítají: „*Samozřejmě já jsem za ně ráda, protože jim dáme romské dítě [...]. Ty určitě hned jak zařadíme, tak hned využijeme.*“¹¹⁸

Pracovnice tří krajských úřadů hovořily také o jejich zkušenosti s tím, že tzv. „párování“ – tedy vytipování těch nejvhodnějších žadatelů o náhradní rodinnou péči ke konkrétnímu dítěti, kterému se hledá rodina, může mít v případě svěřování dítěte s romskými kořeny do rodiny žadatelů romského etnika svá specifika: „*Ti si taky vybírají musím říct, protože nemáme olašské žadatele, máme většinou Rumungry a Rumungr si nevezme dítě Olacha. Přes to nejede vlak. Tam jsem se jednou spálila. Přijeli romští žadatelé [...] jenom jsem řekla příjmení a oni – ani nám další věci neříkejte, to je Olaška, tu my si nevezmeme. [...] Nebo tady jsou některá příjmení více provařená, že třeba se více slyší, že byl odsouzený a už je tam to jméno, nebo se mezi sebou natolik dobře znají, že řeknou toho a toho nechci. Přes to nejede vlak.*“¹¹⁹

Pracovnice jednoho krajského úřadu se dále podělila o svou opakovanou zkušenost s tím, kdy jí žadatelé o zprostředkování NRP s romskými kořeny řekli, že by si přáli přijmout dítě spíše majoritního etnika: „*Když já s nimi hovořím, vysvětlují mi to tím, že sami nemají dobré zkušenosti s tím, že jsou romského původu a nechtějí, aby se s tím muselo nějakým způsobem vyrovnávat i to jejich osvojené děťátko, že už i tak si bude spoustu věcí řešit v rámci identity.*“¹²⁰

Několik krajů má také pěstouny na přechodnou dobu romského etnika a hovoří o velmi dobrých zkušenostech s jejich spoluprací s biologickou, popřípadě novou náhradní rodinou, dítěte: „*Máme třeba i přechodné pěstouny romské, kde zrovna oni opravdu mají tu velkou širokou rodinu a všichni v té rodině fungují. [...] a když měli romské dítě a předávali ho do biologické rodiny, tak oni vždycky to dotáhli, ty kontakty tam udržovali a měli respekt u těch biologických rodičů.*“¹²¹ Vzhledem k tomu, že smyslem pěstounské péče na přechodnou dobu by mělo být především dát rodičům dítěte čas, aby si mohli upravit podmínky pro jeho převzetí zpět do péče, pokládám tuto zkušenost některých krajů za dobrou inspiraci pro další rozvoj tohoto institutu, například v oblasti oslovování a „náboru“ nových pěstounů. Jak již bylo zmíněno v kapitole Formy náhradní rodinné péče (str. 36), v roce 2016 odešlo z pěstounské péče na přechodnou dobu zpět ke svým rodičům jen 19% dětí. Zlepšení tohoto stavu je jistě podmíněno celou řadou systémových změn a dalších opatření, od sociálního bydlení po rozvoj preventivních služeb pro rodiny s dětmi. Přispět by ale dle mého názoru mohly jistým způsobem

¹¹⁸ Rozhovor s respondentkou O1 ze dne 24. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹¹⁹ Rozhovor s respondentkou O7 ze dne 18. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹²⁰ Rozhovor s respondentkou O6 ze dne 16. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹²¹ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

i snahy o to měnit systém tak, aby byl citlivější k potřebám lidí, kteří ho využívají. V případě spolupráce biologických rodičů romského etnika s romskými pěstouny na přechodnou dobu spatřuji možné obohacení a zlepšení systému v tom, že by se jim mohla lépe hledat vzájemná důvěra a porozumění. Samozřejmě je vždy třeba volit postupy s ohledem na individuální situaci a výše navrhované nemá univerzální platnost.

Vzhledem k poměrně vysokému počtu dětí s romskými kořeny, pro které se hledá vhodná náhradní rodina, a nízkému počtu romských žadatelů o zprostředkování NRP, je třeba dětem hledat vhodné rodinné zázemí i u **žadatelů z majority**.

Psycholožka Irena Sobotková publikovala v roce 2005 článek nazvaný Proč je u nás tolik dětí v ústavech?¹²², ve kterém uvedla, že jen 8% žadatelů o osvojení a 15% žadatelů o pěstounskou péči by přijalo dítě jiného etnika.¹²³ Je třeba zde ovšem podotknout, že údaje se týkají souhrnně žadatelů, kteří by akceptovali přijetí dítě jiného etnika bez konkrétnější specifikace. Pracovnice všech krajských úřadů, se kterými jsem vedla rozhovor, potvrzují, že je rozdíl v tom, kolik evidují žadatelů, jež by si přáli přijmout dítěte i jiného, ne však romského, etnika a kolik žadatelů by přijalo i romské dítě: „*V některých těch představách, když ti žadatelé si přijdou pro rozhodnutí a upřesňujeme ještě, máme pro ně vytvořený takový dotazník, tak oni napíší, že přijmou dítě majoritního etnika nebo i odlišného etnika, kromě romského. Takže jim třeba nevadí asijské etnikum nebo to černošské dítě.*“¹²⁴ Z rozhovorů vyplývá, že situace v Praze ohledně počtu žadatelů, kteří připouštějí přijetí dítěte i romského etnika, je obecně mezi kraji považována za nadstandartní. „*Vnímám to, že tady v Praze je více žadatelů o osvojení, kteří jsou právě nastavení i k tomu přijmout etnicky odlišné dítě, třeba i romské děťátko. A souvisí to určitě i s tím, že tady je více míšených párů, myslím tím jako cizinců, že třeba žena je Česka a manžel Američan. [...] Musím říct, že tady máme poměrně tolerantní žadatele, a že i naše žadatele, pražské, posíláme i do jiných krajů – na děti třeba takzvané s polopůvodem.*“¹²⁵ I přes to, že pražští žadatelé o zprostředkování osvojení jsou považováni za více otevřené k odlišné etnicitě dětí, odborný odhad pracovnice Hl. m. Prahy o počtu jejich žadatelů o osvojení, kteří připouští přijetí dítěte romského etnika, se pohybuje pouze kolem necelých 5%. Mezi žadateli o pěstounskou péči je dle ní situace v Praze ještě horší. Pracovnice ostatních

¹²² SOBOTKOVÁ, Irena. *Proč je u nás tolik dětí v ústavech?* Psychologie dnes, 2005. 11(2), 4-5.

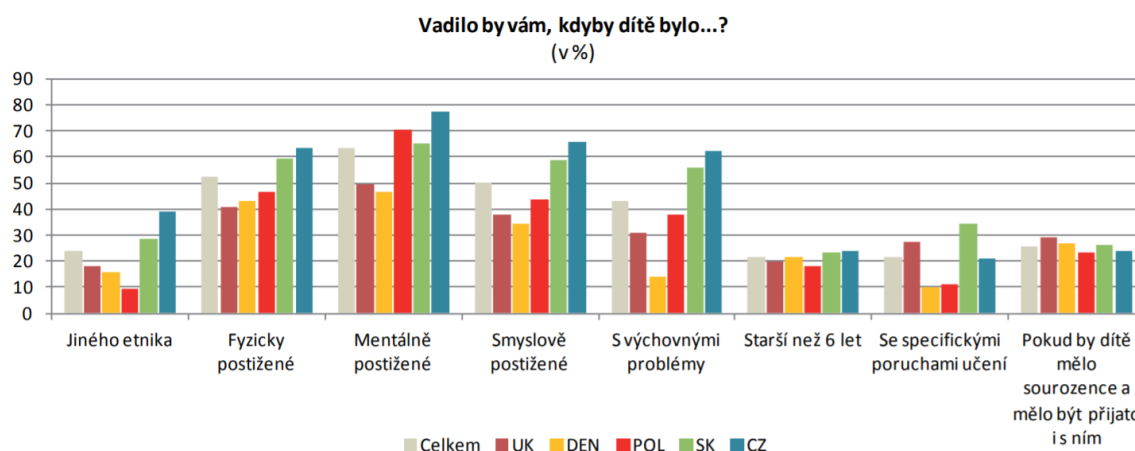
¹²³ Snažila jsem se dohledat primární zdroj těchto dat i novější údaje, ale bohužel se mi to nepodařilo. PhDr. Sobotková mě odkázala na webové stránky MPSV, které jsou uvedené mezi zdroji k článku, ale které jsou již nedostupné. Zaslala jsem tedy písemný dotaz na MPSV, které mi dne 25. 7. 2018 odpovědělo v tom smyslu, že MPSV ČR nejsou požadovaná data známa.

¹²⁴ Rozhovor s respondentkou O1 ze dne 24. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹²⁵ Rozhovor s respondentkou O1 ze dne 24. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

krajských úřadů na dotaz ohledně počtu žadatelů, kteří by přijali i dítě romského etnika, odpovídaly výroky typu – „jsou to jednotky“, „pár za rok“, „je to problém“, „dalo by se spočítat na prstech“. Tuto situaci blíže ilustruje například následující sdělení: „Když bychom uvažovali, že o osvojení máme žadatelů za každý rok kolem 90. [...] Z těch 90, jestli by nám nějakých 7 [pozn. autora – připouštělo přijetí etnicky odlišného dítěte]. Tam možná bychom se potkali s těmi 8%, to možná ano, ale u těch romských to bude vyloženě ještě méně. Tam jestli to bude jeden pár za rok?“¹²⁶ Kolegyně doplňuje: „No, možná, plus minus, 1, 2, 3.“¹²⁷

V přístupu žadatelů k přijetí etnicky odlišného dítěte se promítá také postoj širší české veřejnosti k tomuto tématu, jak ukázal například průzkum sociologa Ondřeje Nováka. Ten v roce 2013 mapoval názory lidí v souvislosti s pěstounskou péčí v pěti zemích Evropy. Provedl omnibusové šetření na reprezentativním vzorku populace 18 až 65 let s 500 respondenty v každé z vybraných zemí.¹²⁸ Na hypotetickou otázku – *Vadilo by Vám, kdyby dítě, které byste měli přijmout do pěstounské péče, bylo jiného etnika?* - odpovědělo kladně nejvíce respondentů právě z ČR (viz Graf č.2).

Graf č. 2: Vadilo by Vám, kdyby dítě bylo...?¹²⁹

Následující tabulka nastiňuje, jak žadatelé o zprostředkování náhradní rodinné péče v nám blízkém prostředí Slovenska zdůvodňovali své rozhodnutí, že nechtějí přijmout do péče romské dítě.

¹²⁶ Rozhovor s respondentkou O5 ze dne 16. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹²⁷ Rozhovor s respondentkou O6 ze dne 16. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹²⁸ NOVÁK, Ondřej et al. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. s. 222.

¹²⁹ Převzato z: Tamtéž, 228.

		Osvojení		Pěstounská péče		Celkem	
		ano	ne	ano	ne	ano	ne
Báli jsme se/bál/a jsem se nepříznivé reakce vlastní rodiny	počet	113	158	21	36	134	194
	%	41,7	58,3	36,8	63,2	40,9	59,1
Báli jsme se/bál/a jsem se nepříznivé reakce okolí*	počet	173	100	28	30	201	130
	%	63,4	36,6	48,3	51,7	60,7	39,3
Báli jsme se/bál/a jsem se nepříznivé reakce romského etnika	počet	85	181	16	41	101	222
	%	32,0	68,0	28,1	71,9	31,3	68,7
Báli jsme se/bál/a jsem se romského temperamentu dítěte*	počet	190	82	31	26	221	108
	%	69,9	30,1	54,4	45,6	67,2	32,8
Z jiného důvodu	počet	47	194	9	40	56	234
	%	19,5	80,5	18,4	81,6	19,3	80,7

*statisticky významný rozdíl mezi žadateli o osvojení a pěstounskou péči na hladině významnosti 0,05

Tabulka č. 7: Jaké byly důvody odmítnutí zprostředkování kontaktu s dítětem?¹³⁰

V rozhovorech s krajskými pracovníky pro NRP byly všechny důvody, které jsou uvedené v Tabulce č.7, a které vedou žadatele k rozhodnutí o nepřijetí dítěte s romskými kořeny do rodiny, také zmiňovány. Velice často bylo poukazováno na obavy žadatelů z nepříznivé reakce okolí a širší rodiny, a to zejména ve vztahu k menším obcím: „*Když se psycholog zabývá motivací těch žadatelů, tak tam je, že jim by to třeba nevadilo, ale že žijí někde, kde by to okolí nepřijalo a že to tomu dítěti nechťejí udělat. Něco jiného je velké město, když tady máme žadatele z Prahy, právě z těch jiných krajů.*“¹³¹ Dále byla konkrétně zmíněna také otázka toho, že žadatelé si někdy přejí, aby jim dítě bylo alespoň trochu podobné a nebylo na první pohled patrné, že se jedná o náhradní rodinnou péči. Některé rodiny se obávají v případě pěstounské péče možného problematického kontaktu s biologickou rodinou dítěte. Jiní žadatelé dle výpovědí pracovníků krajských úřadů uvádějí, že mají obavy z toho, že tlak, který by na ně mohl být po přijetí dítěte romského etnika vyvíjen ze strany okolí, by mohl mít nepříznivý dopad na jejich starší děti.

Výše popsané skutečnosti o počtu zájemců o přijetí dítěte s romskými kořeny do náhradní rodinné péče objasňují a zdůvodňují to, proč bylo vyhodnoceno jako potřebné vymezit

¹³⁰ BERNHAUSEROVÁ, E. *Efektivita zabezpečovania náhradného rodinného prostredia pre deti*. In NOVÁK, Ondřej et al. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. s. 132.

¹³¹ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

ve Strategii romské integrace do roku 2020 samostatný bod věnující se problematice přístupu romských dětí ke svěření do osvojení či do pěstounské péče, bod 8.4.

2.2.4.2. „Charakteristiky“ a motivace žadatelů o zprostředkování NRP, kteří jsou otevřeni přijetí dítěte romského etnika

V předchozí podkapitole bylo nastíněno, že v ČR má bohužel jen velmi málo žadatelů o zprostředkování NRP zájem o přijetí dítěte s romskými kořeny. Nějací takoví žadatelé ale přeci jen jsou a nabízí se tedy otázka: Čím se tito žadatelé vyznačují, případně i odlišují od většiny, a co je motivuje neuzavírat se možnosti přijetí romského dítěte do rodiny? V následujícím textu se pokusím alespoň dílčím způsobem přispět k odpovědi na tyto otázky. Následující text vychází z informací zjištěných od pracovníků krajských úřadů, kterých jsem se v rámci realizovaných rozhovorů dotazovala také na to, zda si u žadatelů, kteří jsou otevřeni přijetí dítěte romského etnika, všímají nějakých „specifických charakteristik“, které by se třeba i opakovaly.

Všechny kraje, ve kterých jsem realizovala rozhovory, uváděly, že mají **zkušenosti s romskými žadateli**, kteří si přejí přijmout do rodiny dítě, které by bylo stejně jako oni romského etnika. V této souvislosti byly zmiňovány jak páry, kde mají oba dva romské kořeny, tak páry, kde je Rom jen jeden z nich. Několik pracovníků dále poukázvalo na to, že mezi žadateli, kteří by chtěli přijmout romské dítě, se občas objevují i **lidé, jež mají Romy „v rodině“**. Může jít o jejich pokrevní příbuzné a sami žadatelé tak mohou mít částečně romské kořeny: „*Ten, kdo to má v rodině. Anebo to může být opravdu maminka, tatínek, někde to tam je, to romství, tak jim to nevadí, vlastně berou to jako něco přirozeného.*“¹³² Jiní žadatelé mohou mít Romy v širším, nepokrevně spřízněném příbuzenstvu: „*Anebo měli zkušenost v širší rodině, že třeba bratr nebo sestra žijí ve smíšeném páru.*“¹³³

Několik pracovníků zmiňovalo, že vnímají jiný přístup k etnicitě dětí u **cizinců**. Mají opakovanou zkušenost, že mezi žadateli akceptujícími přijetí dítěte s romskými kořeny, se objevily páry, kde jeden z partnerů byl Čech a druhý cizinec, nebo se jednalo o cizince žijící v České republice, popřípadě cizince, kteří si do ČR přijeli pro dítě v rámci mezinárodního osvojení. „*Cizinci bych řekla, že ti to právě vůbec neřeší. To jsme měli hodně žadatelů, že to bylo třeba z Prahy z magistrátu, cizinci žijící tady, anebo míšené páry, a ti nemají ty předsudky naše, tu zkušenost. Takže ti to neřeší.*“¹³⁴ Další pracovníce zmiňovala svou zkušenost s tím, že

¹³² Rozhovor s respondentkou O2 ze dne 9. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹³³ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹³⁴ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

i když cizinci žijící v ČR, bývají zpravidla otevření k přijetí romského dítěte, neznámá to nutně, že by byli všichni ochotní přijmout dítě zcela bez ohledu na jeho etnikum. Popisovala situaci, kdy před časem spolupracovala s manželským párem žadatelů o osvojení, kde pán byl Američan: „*Zajímavé na tom je [...] oni když k nám vlastně přišli a sepisujeme s nimi takové ty představy o dítěti, tak pán zase říkal, že si nepřeje přijmout dítě třeba černošské. Asi je to o těch předsudcích, že v Americe mají předsudky vůči černochům a tady lidi mají předsudky vůči romským dětem.*“¹³⁵

Cizina byla ve vztahu k jakýmsi charakteristikám žadatelů, kteří bývají častěji otevření k přijetí dítěte s romskými kořeny, zmiňována ještě v jedné souvislosti. Některé krajské pracovnice uváděly, že si všímají, že otevřenější k přijetí dítěte s romskými kořeny bývají také čeští žadatelé, kteří měli možnost cestovat a poznat trochu širší svět. „*Někteří ti žadatelé jsou, že třeba jezdili po cizině. Takže byli v Africe, v jiných zemích a jsou prostě takoví otevření tomu dnešnímu světu.*“¹³⁶ V obdobném duchu se vyjadřovala i pracovnice dalšího kraje: „*Spíš si myslím, že jsou to mladí lidi, kteří jsou zorientovaní, myslím si, dalo by se říci, že i vysokoškolsky vzdělaní, anebo ti, co byli venku, v zahraničí. Tak ti s tím až takový problém nemají.*“¹³⁷

Pracovnice dvou krajských úřadů mluvily dále o zkušenostech s tím, že děti s romskými kořeny se častěji ujímají také **věřící lidé**: „*To jsou fakt věřící lidi, kteří jakoby neřeší tyhle věci.*“¹³⁸ Další „charakteristiku“ žadatelů vyjádřila pracovnice kraje formou „slovního popisu jejich životní situace“ - jsou to **lidé: „žijící někde na vesnici, kteří vedou takový prostší život, na nějakém statku, kteří pracují buď tam, nebo se sami zabezpečují, popřípadě pracují na nějakém družstvu, děti přijmou takové, jaké jsou, neřeší to, že budou živější, že jim třeba ve škole něco nepůjde.“¹³⁹**

Další „charakteristiky“ žadatelů, které krajské pracovnice uváděly, měly jednoho společného jmenovatele – jednalo se o skupiny žadatelů, kteří si byli vědomi toho, že v porovnání s mladým manželským párem jsou jejich **šance na svěření dítěte pravděpodobně nižší**. Krajské pracovnice hovořily v této souvislosti o **žadatelích vyššího věku, tzv. samožadatelkách či stejnopohlavních párech**. Všechny tyto žadatele nemusí vést k přijetí dítěte s romskými kořeny samozřejmě vždy jen úvaha nad tím, aby se zvýšily jejich

¹³⁵ Rozhovor s respondentkou O1 ze dne 24. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹³⁶ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹³⁷ Rozhovor s respondentkou O7 ze dne 18. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹³⁸ Rozhovor s respondentkou O2 ze dne 9. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹³⁹ Rozhovor s respondentkou O2 ze dne 9. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

šance na svěřeni dítěte, pokud tomu tak ale je, nese to s sebou určitá rizika. „Někteří je fakt, že když už je tlačí ten věk, tak jsou ochotní to tolerovat. A teď jestli je to dobře? Protože oni jsou do toho hodně natlačeni a sami v sobě to nemají, že to úplně přijmou, jenom si říkají, tak třeba to na něm nebude tolik vidět a my to nějak zvládneme a bojí se toho samozřejmě jak to přijme to jejich okolí a sami mají své předsudky.“¹⁴⁰ Pracovnice krajských úřadů v této souvislosti mluvily o obavách z toho, aby byly děti poté v nových rodinách opravdu přijímané takové, jaké jsou, a dobře se jim tam dařilo. „My chceme, aby tam to dítě bylo přijaté a fungovalo do zletilosti nebo do doby, než se ta jeho situace vyřeší. Tak na tu motivaci a na to dítě, které má do té rodiny přijít, si dáváme opravdu záležet, aby to tam fungovalo co nejdéle. Protože určitě na ty lidi by se dalo tak působit, vím, že z jiných krajů – podívejte, má světlou pleť, to ani nevypadá, že je poloromský, ale za 5 let to může být jinak. A když by to pak mělo mít vliv na to, jak to dítě bude přijaté, tak to my prostě fakt neděláme.“¹⁴¹

S představami žadatelů o tom, jaké dítě by do rodiny rádi přijali, jistě lze během procesu prověřování a příprav na náhradní rodičovství pracovat. Žadatelé se dozvídají spoustu nových informací, setkávají se s rodinami, které o děti v NRP již pečují, a jejich představy se mohou přirozeně měnit. Mnozí z nich jsou ale často ve velmi složité a citlivé životní situaci, kdy touží po dítěti a poté, co se seznámí s reálnou situací v oblasti NRP - tedy tím pro jaké děti se aktuálně hledají nové rodiny, kolik je žadatelů o zprostředkování NRP, jaké jsou tzv. čekací doby na svěřeni dítěte atd. - mohou mít celkem oprávněné obavy, že pokud nepřehodnotí své představy o dítěti, nemusí jim být nikdy žádné dítě svěřeno. Jejich vnímání hranice mezi seznamováním se s reálnou situací v oblasti NRP a manipulací a nátlakem k tomu, aby určitým způsobem změnili své představy, může být ale poté velmi úzká a jejich rozhodování může být ovlivněno tím, že se cítí být pod určitým tlakem. „Stává se nám, když tady pak vnímám kolegyni, když je pak seznamuje k tomu konkrétnímu děťátku, tak musím říct, že když pak oni třeba i v průběhu té čekací doby třeba změni nějakým způsobem ty své představy, aby tedy byli uspokojeni dřív, a pak je kolegyně seznamuje, tak stejně ve finále člověk už intuitivně cítí, že to první jejich nastavení bylo to nejsprávnější, a mnohdy se pak už stejně třeba ozvou a do toho procesu seznamování se s tím děťátkem, i když třeba podepíšou oznámení o vhodnosti, tak už do toho nevstupují, protože pak se prostě ozvou a zjistí, že to tam na tu první dobrou neklaplo. Takže proto i my jsme takoví hodně opatrní v těch změnách u těch lidí, protože samozřejmě nám

¹⁴⁰ Rozhovor s respondentkou O2 ze dne 9. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁴¹ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

jde o ty děti, aby když do té rodiny vstoupí, tak aby tam vstoupily a byly už tam napořád, a aby se nám nevracely.“¹⁴²

Motivace žadatelů k přijetí dítěte do rodiny je jedno z klíčových témat v rámci procesu prověřování a příprav na náhradní rodičovství, ve kterém se rozhoduje, zda lidé jsou vůbec na náhradní rodičovství vhodní a zda budou zařazeni do krajské evidence žadatelů pro zprostředkování NRP. Odborníci se během tohoto procesu vyjadřují i přímo k otázce představ žadatelů o tom, jaké dítě by do rodiny rádi přijali a mohou dát rozdílná doporučení k tomu, jaké dítě by mělo být do rodiny svěřeno, než jaké uvádějí představy sami žadatelé. „*Psycholog třeba vyloženě řekne, že tam to nevidí, že tam to nezvládnou, nebo že oni vnitřně to fakt nepřijímají, oni navenek tvrdí ano, jsme připravení, my chceme, ale není to tam. Nebo třeba i v té rodině - mluví o tom, že jejich rodiče jsou úplně proti, že romské dítě ne, ale oni si to chtějí prosadit. Takže vidí, že pokud zvlášť bydlí v jednom domě, nebo pokud je to nějak hodně nablízko a opravdu budou někoho potřebovat, kdo jim bude pomáhat, tak to není dobře, aby tam byl nějaký takový velký blok. Ono to vypadá, že se jako snažíme, abychom ty žadatele uspokojili a tu jejich představu, ale já vždycky říkám, to je pro to dítě, protože když ti žadatelé mají nějakou představu, tak takové dítě přijmou.*“¹⁴³

S rizikovými motivacemi lidí pro tzv. multikulturní adopci se samozřejmě setkávají odborníci i jinde ve světě. Seversová, poradkyně americké organizace Children Services, popsala 3 nejčastější důvody, které ve své praxi pozorovala a jež hodnotila jako možné riziko s ohledem na to, jak se dětem bude v rodinách dále dařit. V jednom z důvodů se odráží i výše popsané zkušenosti krajských pracovníků v ČR. Seversová ho nazvala „Neměli jsme možnost získat dítě bílé pleti.“ Pokud je pro rodiče tzv. „multikulturní adopce“ až druhořadou možností, obává se Seversová, aby rodiče poté nezastávali postoje, ve kterých by popírali rozdíly, které jsou multikulturní adopci vlastní a s dítětem o tom tedy na základě toho poté také nedostatečně komunikovali. Další, dle Seversové rizikové motivace pro tzv. multikulturní adopci, jsou nazvané „Jsme barvoslepí“ a „Sjednotíme tento svět“. Jde o případy, kdy jsou rodiče buď přesvědčení, že na barvě pleti a rase dětí vůbec nezáleží, že jejich láska všechno přemůže, nebo je pro ně mezikulturní adopce především způsob, jak se společensky angažovat.¹⁴⁴

Na motivaci k přijetí romského dítěte do rodiny jsem se ptala také samotných náhradních rodičů, kteří už děti vychovávají, a kteří byli respondenty v mém výzkumném šetření.

¹⁴² Rozhovor s respondentkou O6 ze dne 16. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁴³ Rozhovor s respondentkou O2 ze dne 9. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁴⁴ SCHOOLER, Jayne E. *Adopce: vztah založený na slibu*. Praha: Návrat domů, 2002. s. 175-177.

Jedni manželé uváděli, že etnikum dítěte od počátku vůbec neřešili, nebyla to pro ně důležitá otázka. Chtěli prostě miminko a až na přípravných kurzech na náhradní rodičovství je překvapilo, kolik lidí etnikum řešilo, kolika lidem přišlo podstatné přijmout dítě pouze z majoritního etnika. Úsměvně vzpomínali i na to, co o nich bylo poté v této souvislosti napsáno ve zprávě v rámci posuzování jejich vhodnosti na náhradní rodičovství: „*My jsme měli v těch materiálech, co tam o nás napsali, tak tam bylo, že to pro nás není důležité z důvodu křesťanských ideálů.*“ [smích]¹⁴⁵

Jiná rodina rovněž popisovala, že byli od začátku otevření přijetí dítěte jakéhokoli etnika. Při vyplňování dotazníku o tom, jaké dítě by do rodiny rádi přijali, uvažovali v těch souvislostech, že čím úžeji budou své představy o dítěti specifikovat, tím menší bude jejich šance na svěřeni nějakého dítěte do péče. Velice je ale oba překvapilo, že součástí dotazníku byla i otázka na etnicitu dítěte. „*Když jsme vlastně poprvé dostali dotazník, ve kterém se to vypisovalo, ten byl před těmi deseti lety opravdu jako docela drsný, tak tam bylo jako dítě s výraznými etnickými rysy, nevýraznými. Já jsou myslela, že nás zkouší, jestli si vůbec to dítě zasloužíme.*“¹⁴⁶ A manžel doplňuje: „*Mně to přišlo jako čistý rasismus, ve spoustě zemí by bylo vlastně nezákonné se tě zeptat, jestli jsi Romka nebo nejsi. I když jsi dospělá, natož dítě. Takže pokud bys zvolila některou z těchto možností, tak se automaticky řadiš mezi ty, kteří preferují nějakou rasu, ať už tu nebo onu. A nepřišlo mi to už tenkrát správné.*“¹⁴⁷

Další náhradní maminka říkala, že byla zpočátku uzavřená přijetí dítěte s romskými kořeny, ale na přípravných kurzech na náhradní rodičovství se potkala s lidmi, kteří byli otevření i přijetí romského dítěte a ti jí pravděpodobně dodali impuls své rozhodnutí ještě přehodnotit. „*Mně potom přišlo, že mi to vlastně nevadilo ani dřív, že jsem to dělala spíš kvůli okolí, jenomže pak jsem si řekla, že nebudu brát ohled na to, co na to jako lidi řeknou.*“¹⁴⁸

Jiní manželé uváděli, že je nejprve překvapilo, že si vůbec žadatelé o náhradní rodinnou péči mohou říci, jaké dítě by do rodiny rádi přijali. Když se to dozvěděli, více spolu tedy na toto téma debatovali a v jejich počátečních diskuzích zaznívaly i dvě myšlenky, které je vedly k tomu, že původně uvedli, že by přijali dítě tzv. poloromské. Pán měl obavu, že jeho rodiče by přijetí romského dítěte velice špatně přijali a také si říkali, že by jim dítě mohlo být alespoň trochu podobné. Sdělovali, že s přijetím dalších dětí si postupně uvědomovali, že byli ve vleku toho, kdo jim co řekl, a ve svých postojích byli postupně rozhodnější. „*Uvědomila jsem si, že*

¹⁴⁵ Rozhovor s respondentem R6 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁴⁶ Rozhovor s respondentkou R2 ze dne 28. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁴⁷ Rozhovor s respondentem R3 ze dne 28. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁴⁸ Rozhovor s respondentkou R4 ze dne 29. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

jsem schopná čelit tomu okolí a dokážu si to s těmi lidmi kolem vyřídit. Mně to vnitřně bylo jedno, ale strašně těžká je ta reakce okolí. Já jsem se postupně naučila, jak tu reakci zvládnout. Nezavděčíme se ničím. A ta potřeba ošetřovat příbuzné a přátele už odpadla.“¹⁴⁹ Při přijímání čtvrtého dítěte do péče již měli uvedeno, že by si přáli svěřeni výhradně romského dítěte, což vzešlo také z přání dětí, které již v rodině žijí a chtěly, aby se počet členů rodiny co do etnika, ale i pohlaví, vyrovnal.

Další rodina měla ještě před podáním žádosti o zprostředkování náhradní rodinné péče představu o tom, pro jaké děti se zhruba hledají nové náhradní rodiny, zejména díky tomu, že paní dříve profesně působila v oboru. Byla vychovatelkou v zařízeních pro výkon ústavní výchovy. Jejich představu poté ještě upřesnil rozhovor se sociální pracovnící pro náhradní rodinnou péči na obci s rozšířenou působností. S manželem již pečovali o dvě biologické děti, byli aktivní rodinou a z tohoto důvodu tedy preferovali přijetí zdravého dítěte, dle doporučení také dítěte mladšího, než byly jejich biologické děti, a přáli si pokud možno přijmout dítě bez kontaktu nebo s minimálním kontaktem s jeho biologickou rodinou. „*To romské dítě pro nás vypadlo jako nejlepší řešení.*“¹⁵⁰ Z počátku zvažovali přijetí pouze tzv. poloromského dítěte, od čehož ale nakonec upustili. „*My jsme tohleto nejdřív hodně zvažovali. Manžel nejdřív říkal, ať je to tedy poloetnický dítě, a pak někde tyhle děti viděl a říkal – no když někdo nebude mít rád romský původ, bude mu vadit i ten poloromský. V podstatě pořád bude na tom dítěti hledat to špatné. Takže pak nám to už bylo úplně jedno.*“¹⁵¹

2.2.4.3. Výchova romských dětí v náhradních rodinách

Všechny děti, které přicházejí do náhradních rodin, bez ohledu na jejich etnický původ, si sebou ze své minulosti přinášejí nelehké zkušenosti, se kterými se musí vypořádávat. Na náhradní rodiče jsou tak při jejich výchově kladeny určité specifické nároky. Měli by to být právě oni, kdo dětem pomohou vyrovnat se s jejich předchozími traumatickými zkušenostmi. To zahrnuje minimálně pomoc dětem vyrovnat se se skutečností, že se o ně jejich biologičtí rodiče neuměli, nemohli nebo nechtěli postarat a byť teď žijí v milujících rodinách, nemají s nimi společnou rodinnou historii.

Děti si sebou do náhradních rodin mohou ve vyšší míře přinášet ještě další traumatické zážitky, mimo to, že byly oddělené od jejich matek. Může se jednat o děti z nechtěných

¹⁴⁹ Rozhovor s respondentkou R7 ze dne 8. 6. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁵⁰ Rozhovor s respondentkou R1 ze dne 27. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁵¹ Tentýž rozhovor.

těhotenství, což už má samo o sobě negativní vliv na vývoj plodu, děti mohou mít zkušenost s pobytem v kolektivních zařízeních, nebo se může jednat o děti, které byly zanedbávané či týrané. Tyto zážitky se poté odrážejí v psychice dětí, v jejich prožívání, chování a v jejich důvěře nebo spíše nedůvěře v to, že svět je bezpečné místo pro život.¹⁵²

Náhradní rodiče se pak snaží dětem pomoci překonat vliv předchozího špatného zacházení svou láskyplnou péčí. Odborníci takovému rodičovství, které vede k postupnému uzdravování takto zraněných dětí někdy říkají dokonce léčivé nebo také terapeutické rodičovství. Takové rodičovství v sobě zahrnuje budování a upevňování emočního pouta mezi novými rodiči a dětmi. Rodiče děti učí, jak se propojovat se svými pocity, ošetřují situace tak, aby v dětech nevyvolávaly strach, svou rodičovskou autoritu se snaží uplatňovat vždy srozumitelně a citlivě atd.¹⁵³ Rodinám se snaží v tomto ohledu pomoci také odborné služby specializované přímo na oblast náhradní rodinné péče, které jim nabízejí různé možnosti podpory od poradenství, přes vzdělávání po psychologickou a terapeutickou péči.

Martina Vančáková poukazuje v této souvislosti na to, že v případě romských dětí v náhradní rodinné péči, jsou jejich projevy vyplývající z raných traumat a citové deprivace často zkratkovitě hodnoceny jako geneticky dané povahové či temperamentové rysy. Tyto unáhlené soudy zaznamenává bohužel opakovaně i od odborníků v této oblasti. Poukazuje přitom také na to, že pokud se navíc romské děti opakovaně během svého dětství setkávají s dalšími odmítavými reakcemi na svou osobu na základě jejich vizuální odlišnosti, mohou tím být negativně ovlivněny výsledky snahy jejich náhradních rodičů o uzdravení traumat z minulosti dětí. Hodnota pozitivní, korektivní, zkušenosti dítěte z nové rodiny je tím dle ní opakovaně snižována.¹⁵⁴ Jeroným Klimeš k tomuto tématu ještě dodává, že jestliže se genům a rase budou obecně přičítat všechna selhání, i ta, která mají svůj původ jinde, a naráží konkrétně na otázku nezpracované identity dítěte, pak bude následovat v tomto ohledu i nefunkční pomoc.¹⁵⁵

¹⁵² POKORNÁ, Pavla, et al. *Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., s. 79-80.

¹⁵³ PURVIS, Karyn B., CROSS, David R. a SUNSHINE, Wendy Lyons. *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada, 2013. s. 15-16.

¹⁵⁴ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 15-16.

¹⁵⁵ KLIMEŠ, Jeroným. *Náhradní rodinná péče pro žadatele: Rasismus versus identita v náhradní rodinné péči* [online]. s. 31. [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/prirucka-pro-zadatele-klimes/.

Výchova etnicky odlišných dětí v náhradních rodinách s sebou přináší oproti výchově přijatých dětí se stejnými etnickými kořeny ještě určitá témata navíc.

Vančáková poukazuje například na to, že **rodiny se častěji stávají středem zvýšeného zájmu okolí**. Někdy lidé v kontaktu s nimi jako by zapomínali na běžné společenské zábrany a doptávají se na osobní záležitosti rodiny, nezřídka kdy i před dětmi.¹⁵⁶ Tuto zkušenost popisovalo také několik náhradních rodičů, se kterými jsem realizovala rozhovory. „*A po kom ty seš takovej? A to tatínek byl asi nějakej jinej, než je tenhle ten tatínek, ne? Toho máte s někým jiným? A co jste to měli za černýho tatínka? [...] A to říkají před dětma, často před dětma. Já nevím, jestli to těm lidem jako nedochází, nebo asi si myslí, že jsou děti blbý.*“¹⁵⁷ Někteří rodiče zmiňovali i to, že děti jsou na takové „zvědavé“ reakce okolí již citlivé, rodiče s nimi o tom poté mluví, vysvětlují jim, že jsou vizuálně podobní svým biologickým rodičům a okolí tomu nerozumí. Jedna maminka v této souvislosti poukazovala i na to, že tím, že okolí na jejich a jim podobné rodiny takto reaguje, je vlastně podněcuje k tomu, aby s dětmi od začátku otevřeně mluvili o jejich biologické rodině, což považuje spíše za výhodu. „*Navíc mám pocit, že rodiny, které mají romské děti, nebo vůbec děti jiné barvy pleti, tak že musí s těmi dětmi od začátku pracovat na tom, že ty děti jsou jiné, takže od začátku k tomu nějak přistupují vlastně. K jejich seznamování s jejich historií a jejich identitou přistupují tak nějak preventivně. Kdyžto to dítě, které s těmi rodiči splyne a splyne s tou svojí rodinou, tak mám pocit, že to moc řešit nemusí a potom řeší ve finále až ty problémy. Takže tohle já považuji spíš za výhodu. Předcházíš dopředu těm věcem, na které dítě stejně narazí. Protože to dítě svítí, tak mu musíš vysvětlovat.*“¹⁵⁸ Tyto zkušenosti s okolím tak mohou bezděčně přispívat i k tomu, co prof. Matějček označoval za princip pravdy ve výchově a co se ve výsledku může odrážet ve zdravějším vztahu mezi náhradními rodiči a jejich přijatými dětmi. Prof. Matějček poukazoval na to, že náhradní rodiče mají často přirozenou tendenci stylizovat se do postavení biologických rodičů dítěte se vším všudy. Přijetí identity náhradního rodiče dle něj vyžaduje na straně náhradních rodičů velké vnitřní úsilí, byť nejde o identitu méně hodnotnou nebo podřadnou, ale jinou, specifickou, s některými charakteristickými rysy.¹⁵⁹ Náhradní rodiče romských dětí jsou k aktivnějšímu, otevřenějšímu a pravdivému přístupu v otázce biologických

¹⁵⁶ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 18.

¹⁵⁷ Rozhovor s respondentkou R5 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁵⁸ Rozhovor s respondentkou R1 ze dne 27. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁵⁹ MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005. s. 239-241.

kořenů svých přijatých dětí tak často motivováni právě potřebou vypořádávat se s tímto nevyžádaným zájmem ze strany okolí o jejich rodinu.

Pan prof. Matějček mluvil v souvislosti s identitou ovšem ještě o dalším základním principu a sice o **potřebě pozitivní identity**. Doporučoval také proto náhradním rodičům zásadně neříkat nic negativního o biologických rodičích dítěte, od kterých dítě sebe samo do určité míry stále odvíjí.¹⁶⁰ Pomoc přijatému romskému dítěti vybudovat si pozitivně laděnou identitu může být pro náhradní rodiče v dnešní, do značné míry protiromsky laděné, atmosféře ve společnosti velká výzva.

Jak popisuje Vančáková, **romské dítě přijaté do majoritní rodiny stojí na pomezí mezi dvěma světy**. Mezi světem většinové společnosti, ve kterém je vychováváno a jejíž hodnoty a postoje jsou mu skrze náhradní rodiče předávány a mezi světem svého etnického původu, se kterým ho pojí minulost, často i vzhled, a téměř neustále se také potýká se stereotypními postoji, názory a narážkami, které značná část majoritní společnosti vůči Romům zastává.¹⁶¹

S otevřeně **nepřátelskými reakcemi** vůči jejich přijatým romským dětem se zatím setkali jen někteří náhradní rodiče, se kterými jsem realizovala rozhovory. Jednalo se v tomto případě o děti, které okolí častěji na základě jejich zevnějšku identifikuje jako Romy a četnost takovýchto reakcí se obvykle stupňovala s věkem dětí, kdy již více chodily do společnosti samy za sebe a nebyly tolik pod ochrannými křídly svých rodičů, například s nástupem do školy, popřípadě již s nástupem do předškolního zařízení. „*Já si myslím, že dřív to nebylo, že chodily se mnou, nebo že to třeba ani ty děti tolik nevnímaly. Já jsem třeba zaslechla něco, ale to bylo tak jednou, dvakrát za pět let třeba. Ale teď je to víc, protože už chodí samy, už ty děti jsou větší, už si spíš dovolí něco říct. Takže i dceři na táboře nějaká holčička řekla, že je jako tmavá a s tebou se nebudu bavit a ty jsi ble nebo něco takového, ale všichni ostatní se zastali dcery.*“¹⁶² Některé rodiny se s nepřátelskými projevy vůči jejich dětem setkávají dle jejich slov „*občas*“, „*jednou za čas*“ jako například v tomto případě: „*Ona chodí do dramatického kroužku v ZUŠce, tam si začali. Začali jí nadávat a začali zkoušet takovou tu kofolu a tady ty věci [...] Ti dostali takovou čochku od paní učitelky, že ona se hrozně uklidnila, že ten dospělý je na její straně.*“¹⁶³ Jedna rodina mluvila o tom, že jejich dítě čelí nepřátelským atakům vztahujícím se k jeho romskému původu, zejména ve škole, prakticky neustále: „*Ve škole je to furt, soustavný. A jsou*

¹⁶⁰ Tamtéž, 238-244.

¹⁶¹ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 18.

¹⁶² Rozhovor s respondentkou R4 ze dne 29. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁶³ Rozhovor s respondentkou R7 ze dne 8. 6. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

*jako hodně takoví agresivní [...] I od těch, který on považuje za kamarády, tak občas dostane řádku úplně šílenou.*¹⁶⁴ A maminka doplňuje: „Dneska shodou okolností mají ve škole program, přijde nějaký preventista to řešit, protože už je to moc. Ted' se úplně chudák sesypal. Už toho na něj bylo moc, tak jsme říkali paní učitelce, jaké je tam klima.“¹⁶⁵

Klimes v této souvislosti poukazuje na to, že náhradní rodiče romských dětí nemohou své děti vychovávat jen s pouhým přesvědčením, že oni sami rasističtí nejsou, ale musí děti aktivně připravovat na to, do jakého prostředí přijdou, na to, jaká je současná realita ohledně postojů většinové společnosti k romské menšině.¹⁶⁶

Martina Vančáková v příručce pro náhradní rodiče Romské dítě v neromské rodině radí, jak na budování zdravé identity u dítěte cíleně pracovat a představuje tzv. pravidlo „pěti P“. Toto pravidlo se odvíjí od předpokladu, že nejprve je třeba **p**řijmout odlišnost dítěte, poté **p**ostupně pracovat na podpoře jeho identity a to co možná nejvíce **p**řirozeným způsobem. Přibližovat dítěti „dědictví“ jeho původu je třeba také **p**ozitivně, jako obohacení života celé náhradní rodiny a je možné postupovat přitom podle **p**lánu, kdy a jaké kroky chceme podniknout.¹⁶⁷ Jako inspiraci pro náhradní rodiče uzpůsobila Martina Vančáková Plán kulturního dědictví od Seversové přímo pro potřeby rodin s romskými dětmi. Plán je v Příloze B této práce.

Martina Vančáková doporučuje náhradním rodinám co nejhlouběji poznat etnikum, ze kterého dítě pochází, jeho historii, tradice, kulturu, umění, významné osobnosti, základy jazyka apod., a to nejlépe formou osobního kontaktu s příslušníky dané kultury. Zvýší se tak šance na to, že dítě si během svého života vybere z každé kultury to, co je pro něj vhodné a přirozené. Může to také pomoci dětem, spolu s dalšími podpůrnými a preventivními kroky, ubránit si své zdravé sebevědomí.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Rozhovor s respondentem R6 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁶⁵ Rozhovor s respondentkou R5 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁶⁶ KLIMES, Jeroným. *Náhradní rodinná péče pro žadatele: Rasismus versus identita v náhradní rodinné péči* [online]. s. 31. [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/prirucka-pro-zadatele-klimes/.

¹⁶⁷ VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008. s. 11.

¹⁶⁸ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 20-21.

2.2.4.4. Mezinárodní osvojení

Pokud se dětem, které jsou v evidenci pro zprostředkování osvojení, **nepodaří najít** vhodnou **náhradní rodinu** v České republice **do šesti měsíců**, může jim být poté zprostředkováno **mezinárodní osvojení**.¹⁶⁹ Vzhledem k výrazným změnám kulturního, jazykového a sociálního prostředí, na které se v souvislosti s adopcí do zahraničí poukazuje, má ale před tímto krokem přednost i umístění dítěte do pěstounské péče v České republice.

Mezinárodní osvojení je upraveno především Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení¹⁷⁰, tzv. Haagskou úmluvou o ochraně dětí, kterou Česká republika ratifikovala v roce 2000. Signatářské státy si mají dle článku 6 této Úmluvy určit jeden ústřední orgán, který bude za agendu mezinárodního osvojení zodpovědný. V České republice byl pro tyto účely zřízen **Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí** se sídlem v Brně. S jeho pracovníci jsem pro potřeby této práce rovněž realizovala rozhovor.

O mezinárodní osvojení se jedná v případě, kdy jsou děti osvojovány jak z České republiky do zahraničí, tak i naopak, když jsou děti ze zahraničí osvojovány žadateli z České republiky¹⁷¹. Ze statistických údajů ÚMPOD vyplývá, že v praxi dochází mnohem **častěji k osvojování dětí z České republiky do zahraničí než naopak**. V roce 2016 bylo svěřeno 36 dětí do péče před osvojením do ciziny, zatímco adopce dítěte do České republiky byla realizována pouze jedna.¹⁷² Pracovnice ÚMPOD k tomu dodává: „*My jsme zemí původu, že tady máme děti, a taky jsme stát, který by rád osvojil, ten přijímající, který by rád přijal dítě z ciziny, protože v podstatě ten zájem tady je. A je to zvláštní, že se takhle na to někdy i ta cizina dívá. Je zvláštní, říká – aha, vy jste zemí původu, která děti osvojuje, zprostředkovává a zároveň ale děti nemáte pro své žadatele.*“¹⁷³ Žadatelé o zprostředkování náhradní rodinné péče v České republice mají ovšem jiné představy o tom, jaké dítě by chtěli do rodiny přijmout, než jaká je situace dětí, které se ocitají v evidenci ÚMPOD.

Mezinárodní osvojení bylo zmiňováno i v rámci několika rozhovorů s krajskými pracovníci, které se podílejí na zprostředkování NRP, a to jako **cesta, jak je možné zajistit**

¹⁶⁹ Odst. 8, písm. a, §22 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁰ Úmluva o ochraně práv dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, Sběrka mezinárodní smluv č. 43/ 2000. Dostupné z: https://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/Pravni_predpisy_-_PDF/sb025-00m.pdf.

¹⁷¹ Pro mezinárodní osvojení není rozhodující státní občanství žadatele, ani jeho trvalý pobyt, ale tzv. obvyklé bydliště žadatele - tedy kde žadatel skutečně vede svou domácnost, kde pracuje, apod. O mezinárodní adopcii se jedná i v případě, že český státní občan žijící v Německu bude chtít adoptovat dítě žijící na území České republiky.

¹⁷² Výroční zpráva Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí za rok 2016. Dostupná z: https://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/vyrocní_zpravy_106/Zprava_o_cinnosti_2016.pdf.

¹⁷³ Rozhovor s respondentkou O8 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

trvalé rodinné zázemí právě romským dětem, pro které se dlouhodobě nedaří nalézt vhodnou náhradní rodinu v ČR. „[Děti odcházejí] ... do jiných krajů a úplně nejčastěji do té ciziny. Protože cizinci nemají tu zkušenost a nerozumí tomu, proč zdravý, krásný, dobře se vyvíjející dítě, co to znamená, že je romského etnika? Proč my tady pro něj nenajdeme rodiče?“¹⁷⁴

Pracovnice ÚMPOD uvedla, že statistiky ohledně etnicity dětí, které mají v evidenci, si nevedou, a jako úřad ani obvykle nemluví přímo o dětech romského etnika, ale používají spíše termíny děti menšinového či minoritního etnika. „My si nevedeme statistiku. Tady v podstatě my říkáme děti menšinového etnika. Jako neužíváme ten pojem romského. Protože tam jsou opravdu někdy děti, kde matka je třeba Romka, otec není uveden v rodném listě, pak jsou to většinou děti poloromského etnika bych řekla, ve většině případů, a potom jsou tam ještě děti, které jsou třeba - je tam tatínek Vietnamec, matka třeba „poloromka“. Takže proto my říkáme menšinového etnika, my vlastně na základě ničeho nezjišťujeme to etnikum.“¹⁷⁵

Pracovnice ÚMPOD zároveň ale také potvrdila vyjádření ředitele ÚMPOD dr. Kapitána, které zaznělo v médiích v červenci roku 2016¹⁷⁶ o tom, že **osvojení dětí z České republiky do ciziny se v drtivé většině případů týká právě dětí s romskými kořeny**. „Já bych s tím souhlasila. Já si myslím, že ta situace je pořád stejná. Opravdu asi drtivá většina. Stává se nám samozřejmě, že jsou to děti i majoritního etnika, anebo potom je to tak, že tam může být otec jako nějaký cizinec, Vietnamec, Ukrajinec, anebo my o nich nevíme. Matka je neuvede do rodného listu.“¹⁷⁷

Zájem ze strany zahraničních žadatelů **o osvojení dítěte z České republiky** dle sdělení pracovnice ÚMPOD **daleko přesahuje možnosti** jeho zprostředkování. V současné době Úřad registruje zhruba 80 spisů žadatelů, kteří by rádi přijali dítě z ČR. Tito žadatelé pocházejí většinou ze zemí, kde se vnitrostátně uskutečňuje jen velmi malé množství adopcí, a proto se lidé toužící po dítěte musí častěji vydávat právě cestou osvojení dítěte ze zahraničí. Česká republika má dle pracovnice ÚMPOD navíc na poli mezinárodního osvojení velmi dobré renomé v souvislosti s precizním ošetřením právní stránky procesu osvojení. K etnicitě dětí jsou zahraniční žadatelé dle zkušeností ÚMPOD obvykle velmi otevření: „Musím říct, že naši zahraniční partneři tuhle otázku vůbec neřeší, protože oni jsou zvyklí adoptovat děti z celého

¹⁷⁴ Rozhovor s respondentkou O3 ze dne 15. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁷⁵ Rozhovor s respondentkou O8 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁷⁶ TRACHTOVÁ, Zdeňka. *Desítky dětí míří každoročně k adopci do ciziny: Češi o ně nemají zájem*. IDNES.CZ. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/adopce-do-zahranici-0oe-/domaci.aspx?c=A160701_151136_domaci_zt.

¹⁷⁷ Tentýž rozhovor.

světa. Jsou velmi multikulturní. Vůbec neřeší otázku etnicity.¹⁷⁸ Následující tabulka ukazuje, do kterých zemí byly děti z České republiky v posledních pěti letech svěřovány.

ZEMĚ	2013	2014	2015	2016	2017
Dánsko	5	7	3	4	0
Francie	0	1	0	0	0
Island	4	5	12	3	4
Itálie	5	5	4	5	0
Německo	8	8	2	7	4
Nizozemsko	0	0	0	1	0
Rakousko	3	9	3	3	2
Slovinsko	0	0	0	1	0
Španělsko	13	3	4	3	4
Švédsko	17	16	8	9	4
USA	1	0	0	0	0
Celkem	56	54	36	36	18

Tabulka č. 8: Počet dětí svěřených do péče před osvojením s uvedením států, 2013-2017.¹⁷⁹

S pracovníci ÚMPOD jsme hovořily také o tom, že se jejich pracoviště čím dál častěji setkává s příběhy dětí, které mají potřebu poznat své „biologické kořeny“. Dle zkušeností této pracovnice se v zahraničí k tématu adopce přistupuje již delší dobu poměrně otevřeně. Před časem byl ÚMPOD například osloven Dánskou stranou s dotazem ohledně toho, jaké nabízejí možnosti podpory pro ty, co pocházejí z České republiky, vyrostli v osvojení a nyní by chtěli přijet pátrat po svých kořenech do ČR. „*My jsme třeba dostali i dotaz. Česká Republika, co byste udělala pro naše zletilé občany, kteří by chtěli podniknout vlastně takovou cestu za biologickými kořeny do České republiky?*“

V této souvislosti jsem se dále dotazovala také na to, zda žadatelům z ciziny, pokud jsou instruováni ohledně podpory identity přijatého dítěte z jiné kultury, stačí při přebírání dítěte pouze obecná informace, že jde o dítě menšinového etnika. Odpověď směřovala již k fázi navazování spolupráce s ústředním orgánem pro mezinárodní osvojení v partnerských zemích. „*Rozumím tomu. My, jak jsem říkala na začátku, že vlastně my je seznamujeme nejen*

¹⁷⁸ Tentýž rozhovor.

¹⁷⁹ Zpracováno z informací z Výročních zpráv Úřadu pro mezinárodně-právní ochranu dětí z let 2013-2016 a poskytnutých podkladů ÚMPOD k Výroční zprávě za rok 2017, jež ještě není zveřejněna.

*s legislativou, ale také s tím, jak vůbec posuzujeme spisy a všechny tyhle věci a zároveň tedy mluvíme o tom, že to jsou děti romského etnika, o tom, že v podstatě, aby věděli, jaké ty děti jsou, temperamentní, že mají vztah k hudbě a k tanci, protože potom ty děti vynikají v těchto věcech a jsou tam podporovány. Takže jim třeba umožníme a domluvíme návštěvu Romského muzea v Brně, to děláme. Jako v našem balíčku té nabídky, když sem přijede ten náš partner.*¹⁸⁰

¹⁸⁰ Rozhovor s respondentkou O8 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

3 Podpůrné programy pro rodiny s přijatými romskými dětmi

Všechny děti, včetně těch nejmenších, které přicházejí do náhradní rodinné péče, si sebou přinášejí svoji **životní historii**. V minulosti si prožily nelehké zkušenosti spojené se ztrátou jejich nejbližších a často i mnohá další traumata. Jak již bylo zmíněno v předcházející části textu, na náhradní rodiče jsou poté v souvislosti s tím kladeny při výchově svěřených dětí určité **specifické nároky**. Náhradní rodiče pomáhají dětem vypořádat se s jejich emočními zraněními, ke kterým došlo v minulosti, a zároveň si vybudovat důvěru v sebe sama i v okolní svět.

Vzhledem k tomu, že jde o poměrně náročný úkol, i k tomu, že se společnost zavázala ke zvláštní ochraně a podpoře harmonického vývoje dětí¹⁸¹, vznikla **síť specifických podpůrných služeb určených přímo pro náhradní rodiny**. Tato síť se neustále rozvíjí, modifikuje a rozšiřuje v návaznosti na potřeby rodin, možnosti systému, legislativu i na základě inspirace dobrou praxí ze zahraničí.

V obecnější rovině můžeme do **podpůrných služeb – programů** pro náhradní rodiny zahrnout všechny **cílené aktivity, které vedou k rozvoji dítěte a posílení vztahu mezi ním a jeho novými rodiči**. Z tohoto úhlu pohledu je možné za součást podpory pro náhradní rodiny považovat již **přípravné kurzy na náhradní rodičovství**.¹⁸² Tyto kurzy mají mimo jiné přiblížit budoucím náhradním rodičům specifické potřeby dětí, které se ocitly mimo vlastní rodinu, a ukázat jim možné způsoby, jak tyto potřeby poté nejlépe naplňovat. Výsledkem by tedy měly být připravenější rodiny žadatelů, které při přebírání dětí do péče budou lépe rozumět jejich potřebám a projevům, a tím pádem i spokojenější děti.

Nikdo z náhradních rodičů, se kterými jsem realizovala rozhovory, **nezažil** v rámci odborné přípravy žadatelů specifický **blok** věnovaný přímo tématu **přijetí romského dítěte** do péče. Pokud vůbec byly v rámci procesu prověřování a příprav na náhradní rodičovství mým respondentům poskytnuty nějaké informace týkající se péče o děti s romskými kořeny, jednalo se o individuální konzultace. „*Spíš se tam na to jenom ptali [na přípravných kurzech, zda je někdo otevřený přijetí dítěte jiného etnika], říkali, jestli tam je někdo? A my jsme tam myslím byly jenom dva páry. Nebo jako ti jedni byli ještě takoví nerozhodnutí, hodně nerozhodnutí.*

¹⁸¹ Úmluva o právech dítěte, uvedena pod č. 104/1991 Sb.

¹⁸² Odborná příprava fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny je upravena zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a blíže upravena ve vyhlášce č. 473/2012 Sb., vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

A pak se tam hrozně obhajovaly ty ostatní páry, proč jako oni to tak nechtějí. Takže to tam spíš bylo takový, že ti ostatní se potřebovali vymezit. My chceme bílý a bla bla bla. Ale ti, co to vedli, to nijak neřešili. Akorát spíš ta psychologka, co jsme byli na psychotestech, tak ta nám říkala, že bychom měli začít víc studovat tu romskou kulturu a víc se o tom informovat, že to pro nás bude přínosem, a že to pro to dítě bude důležité.“¹⁸³ Jiná rodina získala zase od realizátorů příprav alespoň kontakt na pěstounskou rodinu, která již pečovala o děti s romskými kořeny, a která se s nimi na osobní schůzce podělila o zkušenosti s jejich výchovou. „Jediné, co nám v tomto ohledu zprostředkovali, bylo, že nám dali kontakt na pěstounskou rodinu, která v té době měla asi šest romských dětí v pěstounské péči. Bylo to takové to zařízení pro výkon pěstounské péče. [...] To bylo výborné. Tam nám řekli, co a jak. Mluvili dost konkrétně, jak to prostě u nich probíhalo. Třeba že museli obhajovat ty svoje děti před rodiči těch spolužáků.“¹⁸⁴

Situace se od doby, kdy moji respondenti z řad náhradních rodičů procházeli přípravami, mírně proměnila. Velmi ale záleží na posouzení situace ve vztahu ke konkrétnímu kraji. **Podoba přípravných kurzů se totiž v jednotlivých krajích v současné době výrazně liší**, jak dokládá i Analýza kvality příprav žadatelů o náhradní rodinnou péči a jejich následného vzdělávání¹⁸⁵, která byla zpracována v loňském roce MPSV. Zákonem je stanovený pouze základní rámec odborných příprav, který určuje například to, že přípravné kurzy jsou povinné, a to v minimálním časovém rozsahu 48 hodin u žadatelů o adopci a pěstounskou péči a 72 hodin v případě pěstounů na přechodnou dobu¹⁸⁶. Vyhláška dále vymezuje tematické okruhy přípravných kurzů¹⁸⁷, ale pouze v obecnější rovině, ve které není etnicita dítěte nijak zmiňována.

V návaznosti na výše zmíněné je třeba konstatovat, že i **téma náhradní rodinné péče o romské děti** je v jednotlivých krajích **v rámci příprav různě zpracované**. Všechny pracovnice krajských úřadů, se kterými jsem realizovala rozhovory, mi sice sdělily, že toto téma je v rámci jejich krajů nějakým způsobem již zahrnuto do odborných příprav žadatelů, ale vzhledem k tomu, že se všechny pracovnice příprav osobně neúčastní, nebyly si jisté, jakým konkrétním způsobem je téma na přípravách prezentováno. Odkazovaly mě v tomto ohledu

¹⁸³ Rozhovor s respondentkou R5 ze dne 30. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁸⁴ Rozhovor s respondentkou R1 ze dne 27. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

¹⁸⁵ Analýza kvality příprav žadatelů o náhradní rodinnou péči a jejich následného vzdělávání. Praha: MPSV. 142 s. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analýza-kvality-priprav-zadatelu-o-nahradni-rodinnou-peci-a-jejich-nasledneho-vzdelavani.pdf>.

¹⁸⁶ Odst. 2 písm. a §11 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸⁷ §3 vyhlášky č. 473/2012 Sb., vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

spíše na samotné realizátory příprav, kterými jsou zpravidla jejich příspěvkové organizace či k tomu pověřené neziskové organizace. S ohledem na omezený rozsah této práce již nebyly další rozhovory realizovány a podrobnější zpracování tématu příprav tedy vyvstává jako námět pro možné další samostatné výzkumné šetření v této oblasti. Ani zmiňovaná Analýza kvality příprav žadatelů o náhradní rodinnou péči, jež zpracovalo v loňském roce MPSV, nepřinesla v tomto ohledu žádné konkrétnější poznatky.

Na základě spíše kusých výpovědí krajských pracovníků ve vztahu k přípravným kurzům lze dále shrnout, že mají zkušenosti s několika **variantami, jak je téma v rámci příprav** v jejich krajích **uchopeno**. Někde je téma romských dětí v NRP součástí bloku o identitě dětí v NRP obecně, jinde realizují samostatný blok věnovaný konkrétně této oblasti a někde využívají možnosti pozvání hostů s přímou zkušeností, tedy náhradních rodičů pečujících o přijaté romské děti, popřípadě náhradních rodičů, kteří mají sami romské kořeny.

Martina Vančáková, realizátorka programu Naše romské dítě, je současně také lektorkou příprav na náhradní rodičovství v několika krajích ČR a v rámci realizovaného rozhovoru se podělila o své zkušenosti i z této oblasti: „*V tuhle chvíli přednáším v Praze, v Liberci, občas v Pardubicích [na přípravných kurzech]. A pak to slyším zpětně v diskuzích od pěstounů a od osvojitelů, že jim v přípravách nic neřikali, anebo, že jim dokonce fakt říkali úplné hovadiny typu volání hlasu krve v pubertě, a že tedy romské děti utíkají za svými. Tohle konkrétně, tenhle extrémní příklad, to tam zaznělo jako ne že by jim to přednášeli v rámci identity, nebo tak, ale měli tam besedu s nějakými pěstouny, a ti to říkali, a nikdo to nezmoderoval.*“¹⁸⁸ Zdá se, že téma náhradní rodinné péče o romské děti se stává alespoň formálně součástí přípravných kurzů pro budoucí náhradní rodiče napříč kraji. Výzvou ale zřejmě zatím alespoň někde zůstává faktické naplnění těchto kurzů a jejich kvalita.

Pro náhradní rodiny, které již pečují o svěřené děti, existuje celá škála podpůrných služeb a programů – od poradenství, přes vzdělávání, asistované kontakty s biologickou rodinou dítěte, podpůrné skupiny, odlehčovací služby, atd. až po psychologickou a terapeutickou péči.

Jak již bylo nastíněno v kapitole formy NRP, existuje rozdíl v přístupu k těmto službám pro adoptivní a pěstounské, potažmo poručenské, rodiny. Zatímco osvojitelské rodiny nemají žádnou zvláštní povinnost využívat odborné služby, pěstounům zákon od roku 2013 ukládá povinnost vzdělávat se v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu minimálně 24 hodin za rok.

¹⁸⁸ Rozhovor s respondentkou Martinou Vančákovou ze dne 24. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

Zároveň je ale pěstounským rodinám zákonem přiznán také nárok na další odborné služby, jako je například tzv. odlehčovací péče o dítě nebo zprostředkování psychologické, terapeutické či jiné odborné pomoci alespoň jednou za šest měsíců.¹⁸⁹

Rodiny si mohou volit, jaké podpůrné služby a programy chtějí využít, na základě svých individuálních potřeb a možností a také s ohledem na kapacitu a dostupnost nabízených služeb ze strany poskytovatelů. V kapitole Výchova romských dětí v náhradních rodinách byla přiblížena některá specifická témata, která mohou mít rodiny potřebu s někým dále řešit. Poradit se, sdílet s ostatními v podobné životní situaci své zkušenosti, získat psychickou podporu apod. V návaznosti na to byl stanoven také cíl mého výzkumného šetření:

Cílem mé práce je zmapovat, jaké existují podpůrné programy pro náhradní rodiny, které přijaly do péče děti s romskými kořeny.

Na základě provedené rešerše na internetovém vyhledávači Google, jejíž postup byl blíže popsán v podkapitole Plán výzkumného šetření (str. 15), jsem našla zmínky o 11 programech, které jsem vyhodnotila jako relevantní vzhledem k zaměření této práce (viz Tab. č. 9). Na existenci specifických podpůrných programů pro rodiny s romskými dětmi jsem se dotazovala také krajských pracovníků, které se podílejí na zprostředkování náhradní rodinné péče. Některé pracovníce neznaly žádný takto zaměřený program. Jiné zmiňovaly ty, které se objevily již v rešerši.

Vybrala jsem poté tři, svým charakterem výjimečné programy, jejichž realizátory jsem oslovila s žádostí o rozhovor pro získání bližších informací o programech. Zdůvodnění výběru konkrétních programů je rovněž uvedeno v podkapitole Plán výzkumného šetření. Vybrané programy jsou v Tabulce č. 9. uvedené na prvních třech místech a blíže jsou popsány až v navazujících samostatných podkapitolách.

Realizátory ostatních nalezených programů jsem oslovila pouze prostřednictvím e-mailu, ve kterém jsem je žádala o poskytnutí informací o jejich zkušenostech s vedením programů na téma romské děti v NRP. Vrátily se mi pouze dvě odpovědi z osmi odeslaných dotazů. Domnívám se, že v nízké návratnosti odpovědí se promítla má zkušenost s přehlceností pracovníků v oblasti NRP nejružnějšími dotazníky, a potvrdila se jako správná volba využití kvalitativní výzkumné strategie.

¹⁸⁹ §47a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů.

	Název	Lektor	Organizace	Další
1	Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislostech romské kultury	Mgr. Lenka Balogová	Amalthea z. s., Pardubice	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání pěstounů i profesionálů v oblasti NRP Akreditace MPSV
2	Romské dítě v náhradní rodině	PhDr. Jarmila Valoušková	Centrum náhradní rodinné péče v Ostravě – Specializované pracoviště FOD	<ul style="list-style-type: none"> Kontinuální program pro polouzavřenou skupinu účastníků, již ukončen
3	Naše romské dítě	Mgr. Martina Vančáková	Středisko náhradní rodinné péče, spolek + Centrum pěstounských rodin v Hradci Králové	<ul style="list-style-type: none"> Stále probíhající kontinuální program pro náhradní rodiny Realizátorka také autorkou metodik
4	Seminář „Terapie dětí“ Součástí program: romské dítě v NRP, specifika romského systému	PhDr. Jolana Mižikarová	SLEA - Společnost pro logoterapii a existenciální analýzu, Praha	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání profesionálů (5 hod.)
5	Dítě romského etnika v NRP, romské pěstounské rodiny	–	Dobrá rodina, pobočka Praha	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání - uzavřená skupina, pro zaměstnance organizace
6	Výroční konference Dítě a náhradní rodina, v rámci ní odpolední workshop: Dítě romského etnika v náhradní rodinné péči	PhDr. Eva Klimentová, Ph.D.	Slezská diakonie – Program pro pěstounské rodiny, Konference konaná v Havířově	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání pro pěstouny i profesionály v oblasti NRP (6 hod.)
7	Romské dítě v neromské rodině	Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová	Salinger, Stopa Čápa, Hradec Králové	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání v rámci klubu pěstounů
8	Romské dítě v NRP	Mgr. Klára Moravcová	Benepal, a.s., Pardubice	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání pro pěstouny (4 vyučovací hod.)
9	Romské dítě v náhradní rodinné péči	Bc. Jana Frantíková	SOS Dětské vesničky	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání pěstounů
10	Kazuistická skupina romské babičky	Mgr. Petr Šolc	Amina o.p.s., Liberec	<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávání pěstounů (4 hod.)
11	Víkendový pobyt pro děti v NRP, Součástí české i romské písně	Mgr. Edita Kozinová	Rodinné a komunitní centrum Chaloupka Ostrava	<ul style="list-style-type: none"> Víkendový podpůrný pobyt pro děti v NRP

Tabulka č. 9: Nalezené podpůrné programy v rámci rešerše internetového vyhledávače

Nalezené programy lze na základě stručných informací, které byly uvedeny v jejich popisu na internetu, rozdělit z hlediska jejich cílové skupiny takto (dle popisku v Tab. č. 9):

- **Setkání v rámci povinného vzdělávání pěstounů (6, 7, 8, 9)**

Vzhledem k tomu, že v České republice bylo v roce 2016 15 131 osob¹⁹⁰, které měly alespoň jedno dítě svěřené do pěstounské péče či péče poručníka, nebo byly v evidenci pěstounů na přechodnou dobu, a měly tedy povinnost se vzdělávat v rozsahu 24 hod. za rok, je pravděpodobné, že vzdělávacích programů zaměřených na téma romských dětí v NRP bude ještě více. Uvedený výčet zachycuje jen některé z nich, bez nároku na úplnost.

- **Setkání zaměřená na vzdělávání profesionálů v oblasti NRP (4, 5, 6)**
Nalezené vzdělávací programy byly sice určeny odborníkům v oblasti NRP, lze z nich ale vyčíst, kdo se tématem hlouběji zabývá. Potenciál těchto lektorů by mohl být využit také při realizaci dalších podpůrných programů určených přímo náhradním rodinám.
- **Setkání zaměřená na tzv. příbuzeneckou pěstounskou péči /např. romské babičky/ (10, 11)**
Systém vzdělávání pěstounů nemůže být nastaven pro všechny stejně. Aby vzdělávání nebylo jen pouhým naplňováním zákonné povinnosti, ale přinášelo i kýžený benefit pro pěstounské rodiny, musí se způsob jeho realizace přizpůsobit konkrétním potřebám, možnostem a potenciálu náhradních rodin. Nalezené programy se snaží reagovat na potřeby romských rodin, které vykonávají tzv. příbuzeneckou pěstounskou péči.

3.1 Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislostech romské kultury

Základní charakteristika programu:

Program je realizovaný formou jednorázových vzdělávacích seminářů v rozsahu 8 vyučovací hodiny. Je určen pouze dospělým z řad náhradních rodičů nebo odborníkům v oblasti NRP. Založila ho v roce 2012 Mgr. Lenka Balogová, která je také po celou dobu jeho hlavní lektorkou. Svého času se na realizaci semináře kolektorsky podílely dále Bc. Barbora Zachařová, která má profesní zkušenosti z oblasti náhradní rodinné péče a práce v sociálně vyloučených lokalitách, a Mgr. Andrea Tibenská, psychologka s romskými kořeny. Jde o první takto zaměřený vzdělávací program, který získal akreditaci MPSV. Vznikl pod záštitou Pardubické organizace Amalthea z. s. V současné době je program stále v nabídce organizace

¹⁹⁰ Spočítáno na základě údajů z Výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany za rok 2016 (MPSV).

na zajištění vzdělávacích seminářů, jeho realizace již ale nějaký čas vzhledem k personálním změnám neprobíhá.

Jakým způsobem je náhradním rodinám tematika romství prostřednictvím programů přibližována?

Jde o formu vzdělávacích seminářů. Výklad lektorek provází také power-pointová prezentace. Obsah kurzu je velmi obsáhlý a lektorky tak mohou realizaci jednotlivých seminářů uzpůsobovat potřebám lidí, kteří se ho účastní. Výchozí je vždy přiblížení situace romského dítěte v NRP - je potřeba pracovat na 3 složkách při podpoře jeho identity - 1. Jde o dítě, které bylo opuštěno rodinou, 2. Jde o romské dítě a 3. Společnost odmítá romství přijatého dítěte. Kurz dále obsahuje bloky o romské historii a kultuře, doporučuje informační zdroje, které je možné při seznamování se s romskou kulturou také využít, apod.

Forma, jakou jsou semináře vedeny, se odvíjí také od jeho účastníků. Lektorka popisovala setkání, kde byli sami náhradní rodiče romských dětí a kurz měl uvolněnější, milou atmosféru, lektorka předčítala úryvky z textů Tery Fabiánové a pouštěla romskou hudbu.

Odkud realizátoři programů čerpají informace, které předávají náhradním rodinám?

Lektorka Mgr. Lenka Balogová při studiu speciální pedagogiky na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem navštěvovala čtyři roky současně také romistické semináře, kde měla možnost se poznat s romisty Zbyňkem Andršem a Veronikou Kamenickou. V rámci studia navštívila také romskou osadu na Slovenku. Tyto zkušenosti jsou, jak uvádí, jedněmi z výchozích zdrojů pro vznik a realizaci tohoto semináře.

Lektorka dále čerpá také z osobních zkušeností. Její manžel je Rom a osvojili spolu romskou holčičku. Považuje za výhodu a obohacení, že na seminářích může sdílet své osobní zážitky a zkušenosti, zároveň přiznává, že je to pro ni někdy náročné. „*Je to pro mě těžké v tom, že já tam mám tu osobní investici vždycky a je to pro mě hrozně zraňující, když slyším pořád dokola všechna ta negativa.*“¹⁹¹

Jestli a jakou měrou a realizaci programů podílejí Romové a Neromové?

Mgr. Andrea Tibenská, psycholožka s romskými kořeny, se podílela na modifikaci semináře na tzv. modul č. 2. Věnovala se především tématu identity. Sdílela zkušenosti ze své klinické praxe, kde pracuje i s lidmi, kteří popírají svou romskou identitu. Osobně se podílela na realizaci pouze jednoho semináře.

¹⁹¹ Rozhovor s respondentkou Lenkou Balogovou ze dne 22. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

V nadsázce uváděla Mgr. Balogová také svého manžela, který je Rom, jako svého supervizora.

3.2 Romské dítě v náhradní rodině

Základní charakteristika programu:

Program byl realizovaný formou pravidelného setkávání polouzavřené skupiny asi deseti pěstounských rodin. Byl určen jak dětem, tak jejich náhradním rodičům. Jednalo se o intenzivní, ale časově ohraničenou, spolupráci s rodinami. V rámci zhruba 4 víkendových a 4 jednodenních setkání se pracovalo na podpoře zdravé identity dětí, postojích jejich náhradních rodičů k romství, ale i na tématu biologické rodiny. Projekt založila v roce 2008 psycholožka PhDr. Jarmila Valoušková spolu s organizačním týmem sociálních pracovníků Silvií Salamonovou a Ditou Tenglerovou pod Centrem náhradní rodinné péče v Ostravě jako specializovaném pracovišti FOD. Z organizačních a kapacitních důvodů se uskutečnily pouze dva cykly tohoto programu, v současné době již program neprobíhá.

Jakým způsobem je náhradním rodinám tematika romství prostřednictvím programů přibližována?

Setkání měla podobu zážitkových programů, přednášek i moderovaných diskuzí. Program často využíval externích lektorů a hostů buď z řad samotných Romů, anebo lidí, kteří měli o životě Romů či jejich historii dobré znalosti, o které se mohli s náhradními rodinami podělit. Jako příklad mohu uvést přednášku historičky prof. Pavelčíkové či romistky Saši Uhlové. PhDr. Valoušková se v souvislosti s obdobnými „vzdělávacími“ přednáškami vyjádřila takto: „*pořád šlo ale spíše o postoje, než o vědomosti, protože právě informování své postoje mění.*“¹⁹² Různé postoje a to nejen k identitě dětí jako takové, ale i k tématům, které se k ní úzce pojí, jako jsou kořeny dětí, jejich předci či kultura jejich předků, byly konfrontovány také v rámci moderovaných debat. Pro děti byly připravované především zážitkové programy, ať již kulturního charakteru, nebo třeba i návštěva romské restaurace manželů Holubových v Krnově.

Odkud realizátoři programů čerpají informace, které předávají náhradním rodinám?

PhDr. Valoušková vzhledem ke své profesi psycholožky sledovala především psychologické aspekty a dopady spolupráce s náhradními rodinami. Některé lektory, jež vnesli

¹⁹² Rozhovor s respondentkou Jarmilou Vláškovou ze dne 18. 5. 2018. Vedla Pavla Pokorná.

do spolupráce také romistické prvky, jí doporučila například dr. Anna Šabatová a následně již s kolegyněmi řetězově získávaly další kontakty.

Jestli a jakou měrou se na přípravě a realizaci programů podílejí Romové a Neromové?

Nikdo z přímého realizačního týmu tohoto programu nebyl Rom, ale ke spolupráci byli záměrně často přizýváni lektori a hosté s romskými kořeny. Rodiny tak měly možnost se osobně potkat například s ředitelkou Muzea romské kultury dr. Horváthovou, nebo úspěšným romským podnikatelem Jozefem Balážem a dalšími.

3.3 Naše romské dítě

Základní charakteristika programu:

Program je určený osvojitelským i pěstounským rodinám, které pečují o přijaté romské děti, a žadatelům, kteří přijetí romského dítěte teprve zvažují. Akcí v rámci tohoto programu se účastní celé rodiny, tedy dospělí i děti různého věku. Program Naše romské dítě byl založen v roce 2005 pod organizací Středisko náhradní rodinné péče v Praze psycholožkou a romistkou Mgr. Martinou Vančákovou spolu s etnomuzikoložkou a muzikoterapeutkou romského původu Petrou Gelbart, PhD. V počátcích v programu aktivně působila také sociální pracovnice Bc. Jana Frantíková, DiS. Po čase jsem se do realizačního týmu programu přidala také já - Mgr. Pavla Pokorná. Nyní se program postupně osamostatňuje od mateřské organizace, letní pobyt je realizován ve spolupráci s Centrem pěstounských rodin v Hradci Králové.

Jakým způsobem je náhradním rodinám tematika romství prostřednictvím programů přibližována?

V současné době se podoba projektu skládá z jednorázových celodenních seminářů a každoročního týdenního edukačně-zážitkového pobytu pro rodiny v době letních prázdnin. Celodenní setkání se obvykle konají jednou ročně v období okolo Mezinárodního dne Romů. V rámci setkání se střídají aktivity určené celým rodinám a oddělené programy zvlášť pro dospělé a zvlášť pro děti. Tento program klade důraz na zážitkovou formu předávání informací o romské kultuře v nejširším slova smyslu. Velkou roli hraje hudba a její aktivní provozování, účastníci se učí tradiční i současné romské písně, které jim alespoň částečně zprostředkovávají základní představu o romském jazyce. Realizátorky dále upravují různé hry a aktivity tak, aby přinesly dětským i dospělým účastníkům přesah v podobě poznání romské kultury, historie, tradic, jazyka i romských reálií. Na setkání s rodinami jsou dále zváni hosté,

externí lektoři a asistenti dětských programů především z řad Romů, kteří mohou pro děti představovat pozitivní identifikační vzory.

Vzhledem ke kontinuitě programu vznikají mezi účastníky hlubší neformální vztahy, tvoří poté pro sebe vzájemnou podpůrnou síť. Akce programu se obvykle nesou v atmosféra vzájemné důvěry, nedílnou součástí programu je sdílení zkušeností s výchovou dětí s romskými kořeny a s budováním jejich identity a zdravého sebevědomí.

Odkud realizátoři programů čerpají informace, které předávají náhradním rodinám?

Zakladatelky čerpají ze svých výše zmíněných profesí a zároveň jsou samy náhradními matkami romských dětí. Mohou tedy na problematiku nahlížet nejen profesionálníma očima, ale i z pohledu uživatelů programu. To může být leckdy výhoda, ale přiznávají zároveň, že vzhledem k tomu, jak moc je pro ně téma osobní, uvítaly by možnost pravidelné supervize.

Dvě z realizátorek, jsme vedle svých původních oborů, studovaly také romistiku na Univerzitě Karlově. Odtud pramení nejen řada informací, které se snažíme předávat dál náhradním rodinám, ale také důležité kontakty.

Jestli a jakou měrou a realizaci programů podílejí Romové a Neromové?

Petra Gelbart, PhD., má po jednom ze svých rodičů romské kořeny a aktivně se o romskou kulturu a záležitosti romských komunit zajímá. Působí jako aktivistka v oblasti lidských práv. Do projektu se velice často zapojuje řada dalších Romů a Romek v roli externích lektorů a hostů. Mezi hosty najdeme významné osobnosti patřící k tzv. romské elitě, profesionální hudebníky i „obyčejné“ Romy. Již tradiční je spolupráce například se členy romské kapely z Hradce Králové Terne Čhave. Intenzivnější byla také spolupráce s vedoucí souboru Cikne Čhave Veronikou Kačovou. Jednou z posledních hostů byla také psychologka romského původu Mgr. Monika Mihaličková.

Reflexe podpůrného programu ze strany účastníků setkání:

Mezi hlavní přínosy programu řadili prakticky všichni náhradní rodiče, se kterými jsem realizovala rozhovory, možnost osobně se na setkáních poznat s romskými hosty a lektory. Pro mnohé je to jediný kontakt s Romy vůbec.

Sdělovali také, že vnímají, jak je pro jejich děti důležitá možnost setkávat se svými vrstevníky, s nimiž se mohou identifikovat, neboť jsou v podobné životní situaci - žijí v náhradních rodinách, od kterých se liší svým původem a některé i antropologickými rysy. Společná setkání několik rodin zmiňovalo také jako jedno z mála prostředí, kde děti nebudí

pozornost svým odlišným zjevem, naopak zde vizuálně zapadnou mezi ostatní a užívají si, že neupoutávají žádnou zvýšenou pozornost. Vzhledem k tomu, že mnohé rodiny se programů účastní opakovaně již několik let, vytvořily se mezi některými rodinami přátelské vazby, setkávají se i mimo program. Dále uváděli, že přestože děti často deklarují, že se na akce těší právě na své přátele, rodiče opakovaně zjišťují, že děti si poté pamatují i mnohé informace, které zazněly na programech. S tím, jak se posouvá věk dětí, které se setkání účastní, již delší dobu roste zájem rodičů o témata spojená s předsudky, diskriminací, rasismem a negativními reakcemi okolí. V jednom případě tatínek dítěte, které ve škole čelí opravdu silnému tlaku ze strany spolužáků, během našeho společného rozhovoru uvažoval i nad tím, zda tento program není pro jeho dítě nyní již spíše kontraproduktivní. Dítě si na setkáních zvykne, že je přijímané takové, jaké je, romská kultura je tam přibližována bez negativních konotací a o to těžší je potom pro něj návrat do reality, střet s nadávkami a útoky ze strany druhých. Celkově je program hodnocen jako přínosný, což dokazuje také to, jak dlouho jsou již někteří klienti do programu zapojeni a stále velký zájem z jejich strany o realizovaná setkání. Zájem o pobyt každoročně převyšuje jeho kapacitu.

Závěr

Na základě dílčích statistických údajů a odborných odhadů zde bylo nastíněno, že se v péči kolektivních zařízení ocitá více romských dětí, než by odpovídalo statistickému počtu Romů v populaci. Pracovnice krajských úřadů, které se podílejí na zprostředkování náhradní rodinné péče, dále potvrdily, že žadatelů, kteří by byli otevření přijetí dítěte romského etnika, je naopak velmi málo. Děti s romskými kořeny, které jsou tzv. právně volné a mohou být tedy osvojeny, tak poměrně často nalézají své místo v nové milující rodině až v cizině, po zprostředkování mezinárodního osvojení.

V závěrech Analýzy potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami, kterou vydalo v loňském roce MPSV, bylo uvedeno, že: „*skupina dětí s tzv. odlišnou etnicitou (v případě ČR hovoříme o dětech, které jsou odebírány romským rodičům) je v současné době na okraji zájmu vzhledem k neexistujícím údajům vztahujícím se k etnicitě dětí.*“¹⁹³ Domnívám se, že tento nedostatečný zájem o dané téma se odráží také ve značně omezené nabídce specifických podpůrných služeb určených náhradním rodinám s přijatými romskými dětmi.

S rozvojem povinného vzdělávání pěstounů sice stoupá počet lektorů, kteří se tématu romských dětí v NRP věnují, na základě informací z provedené rešerše jde však ale pouze o jednorázové vzdělávací semináře. V současné době v České republice, po ukončení Ostravského programu Romské dítě v náhradní rodině, podle mých zjištění existuje pouze jediný kontinuální program zaměřený specificky na podporu rodin s přijatými romskými dětmi - program Naše romské dítě. Je tu tedy poměrně velký prostor pro rozvoj dalších podobně zaměřených programů, které mohou rodinám přiblížením alespoň střípků romské kultury, historie a romských reálií pomoci rozvíjet zdravou identitu přijatých dětí s romskými kořeny.

¹⁹³ *Analýza potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami [online].* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. s. 91 [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analyza-potreb-pestounskych-rodin-pecujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami\(1\).pdf](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analyza-potreb-pestounskych-rodin-pecujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami(1).pdf).

Seznam použité literatury

Monografické publikace

AUGUSTINI ab HORTIS, Samuel. *Cigáni v Uhorsku: 1775*. Bratislava: Štúdio – dd, 1995. 203 s. ISBN 80-967263-2-3.

BUBLEOVÁ, Věduna, et al. *Metodika Adoptčního centra: Průvodce pro práci s osvojitelskou rodinou*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2017. 59 s.

BUBLEOVÁ, Věduna. *Příspěvek za Středisko náhradní rodinné péče*. In: *Odborný seminář Péče o ohrožené děti a jejich rodiny*. Praha: Veřejný ochránce práv, 2012, s. 14-16.

BUBLEOVÁ, Věduna et al. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. 3., přeprac. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. 60 s. ISBN 978-80-87455-19-7.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom = Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface, 1. vyd. Univerzita Palackého. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 273 s. Interface; 32. ISBN 80-244-0524-5.

Dětské domovy pro děti do 3 let věku: Počty dětí, nákladnost péče, doporučení dalšího postupu. Praha: Lumos, 2018. 17 s.

Doživotní trest: Zpráva Evropského centra pro práva Romů. Budapešť: Evropské centrum pro práva Romů, 2011, s. 27.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 84 s. ISBN 80-7106-615-X.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In: *Romové v České republice (1945-1998)*. Vyd. 1. Praha: Socioklub, 1999. 558 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-7-8.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

KLIMEŠ, Jeroným. *Budování identity dítěte*. Praha: Rozum a Cit, 2008. 48 s.

LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Vyd. 4., dopl., V nakl. Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Dotisk prvního vydání. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2005. s. 238-24. ISBN 80-246-1056-6.

NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 98 s. ISBN 978-80-244-1747-9.

NEČAS, Ctibor. *Historická reflexe*. In: ČERNÁ, Milena et al. *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. 176 s. ISBN 80-86010-37-6.

NOVÁK, Ondřej et al. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. 264 s. ISBN 978-80-87455-15-9.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. 183 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 12. ISBN 80-86621-07-3.

RAFAEL, Vladimír. *Etnická identita rómskeho dieťaťa v detskom domove a kultúrny pluralizmus*. In KOVAČIČ, Vincent. *Nové smery rozvoja a perspektívy rómskej národnosti v pluralitnej spoločnosti. II*. Bratislava: Kontakt plus, 2005. 151 s. ISBN 80-88855-63-2.

POKORNÁ, Pavla, et al. *Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči*. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. 113 s. ISBN 978-80-87455-13-5.

PURVIS, Karyn B., CROSS, David R. a SUNSHINE, Wendy Lyons. *Dítě v nové rodině*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 252 s. ISBN 978-80-247-4535-0.

SCHOOLER, Jayne E. *Adopce: vztah založený na slibu: užitečné rady a postřehy pro adoptivní rodiče a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2002. 217 s. ISBN 80-7255-066-7.

STOLAŘOVÁ, Jiřina. *Romské děti v náhradní péči*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2008. 61 s. Bakalářská práce.

SURYNEK, Alois; KOMÁRKOVÁ, Růžena; KAŠPAROVÁ, Blažena. *Základy sociologického výzkumu. I. vyd.* Praha: Management Press, 2001. 160 s. ISBN 80-7261-038-4.

SVOBODOVÁ, Marie, KOVAŘÍK, Jiří, NIEDERLE, Petr. *Cikánské děti v náhradní rodinné péči*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1981. 167 s.

VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. 32 s. ISBN 978-80-87455-05-0.

VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007. 59 s.

VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008. 48 s.

Legislativa

Úmluva o právech dítěte, uvedena pod č. 104/1991 Sb.

Úmluva o ochraně práv dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, uvedena pod č. 43/2000 Sb.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

Zákon č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Internetové zdroje:

Analýza potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. s. 122. [cit. 2018-07-9]. Dostupné z: [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analýza-potreb-pestounskych-rodin-pecujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami\(1\).pdf](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analýza-potreb-pestounskych-rodin-pecujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami(1).pdf) .

KLIMEŠ, Jeroným. *Náhradní rodinná péče pro žadatele: Rasismus versus identita v náhradní rodinné péči* [online]. 45 s.[cit. 2018-07-15]. Dostupné z: www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/prirucka-pro-zadatele-klimes/ .

MOREE, Dana. *Můžeme spolu: Přál bych si víc romských rodin mezi pěstouny, říká Michal Ďord'* [online]. 13. 3. 2017 [cit. 2018-07-14]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/muzeme-spolu-pral-bych-si-vic-romskych-rodin-mezi-pestouny-rika-michal-dord>

JOHNSON, Fern L.; MICKELSON, Stacie; DAVILA, Mariana Lopez. *Transracial Foster Care and Adoption: Issues and Realities* [online]. New England Journal of Public Policy, 2013. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: https://scholarworks.umb.edu/nejpp/vol25/iss1/5/?utm_source=scholarworks.umb.edu%2Fnejpp%2Fvol25%2Fiss1%2F5&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages .

Podnět Výboru pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva ke sjednocení služeb pro ohrožené děti a k úpravě podmínek pro poskytování pobytových služeb těmto dětem, zejména služeb rané péče v kolektivní formě [online]. Praha: Výbor pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva, 2015, 18 s. [cit. 2018-06-22]. Dostupné z: http://www.ditearodina.cz/images/soubory/sjednoceni-systemu-pecce-o-ohrozene-deti_Podnet.pdf .

Strategie romské integrace do roku 2020 [online]. Praha: Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, 2015, 108 s. [cit. 2018-06-22]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf> .

TRACHTOVÁ, Zdeňka. *Desítky dětí míří každoročně k adopci do ciziny: Češi o ně nemají zájem*. IDNES.CZ. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/adopce-do-zahranici-0oe-/domaci.aspx?c=A160701_151136_domaci_zt.

VANÍČKOVÁ, Eva. *Deklarace práv dítěte* [online]. 10. 11. 2009 [cit. 2018-07-14]. Dostupné z: <https://icv.vlada.cz/cz/tema/deklarace-prav-ditete-63749/tmplid-560/> .

Výroční zpráva Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí za rok 2016. Dostupná z: https://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/vyrocní_zpravy_106/Zprava_o_cinnosti_2016.pdf .

Závěrečná doporučení Výboru pro práva dítěte ke 3. a 4. periodické zprávě [online]. Ženeva: Organizace spojených národů, 2011, s. 3, 5 a 10. [cit. 2018-07-06]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/> .

Zpráva ze zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2016/2017. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2016, s. 3. [cit. 2018-07-03]. Dostupné z: <file:///C:/Users/Pavlinka/Downloads/Zpráva%202016.pdf> .

Seznam příloh

Příloha A	83
Příloha B	83

Příloha A

Tabulka: Umístování dětí do ústavní péče v Evropě (Zdroj: Lumos, 2015)¹⁹⁴

ZEMĚ	DO KOLIKA LET NEJSOU DĚTI UMISŤOVÁNY DO ÚSTVNÍ PÉČE	UMISŤOVÁNÍ DĚTÍ DO ÚSTAVNÍ PÉČE ZAKAZUJE ZÁKON
SLOVENSKO	6	ANO
RAKOUSKO	3	
NĚMECKO	3	
POLSKO	10	ANO
CHORVATSKO	3	ANO
SLOVINSKO	3	
SRBSKO	3	ANO
RUMUNSKO	3	ANO
VELKÁ BRITÁNIE	12	
ISLAND	3	
ITÁLIE	3	
ŠPANĚLSKO	6	

¹⁹⁴ Převzato od Lumos, 2015, Dostupné z: <http://www.ditearodina.cz/images/soubory/informacni-materialy/Umistovani-deti-do-ustavni-pece-v-Evrope.pdf>

Příloha B

PLÁN KULTURNÍHO DĚDICTVÍ¹⁹⁵

Upraveno pro potřeby rodičů romských dětí podle P. Seversové v knize A. Schoolerové: Adopce, vztah založený na slibu. Upravený Plán kulturního dědictví převzat od M. Vančákové: Romské děti žijící mimo rodinu.

KOJENEC A BATOLE (0 - 2 roky) Zjistěte, jakým způsobem lze ve vašem okolí navázat vztah s romskou rodinou nebo s dospělými Romy (pozor, kulturní rozdíl: ženy – neoslovujte romské muže a naopak!). Umožněte svým dětem (nejen romským!) naslouchat zvuku romské řeči, melodiím romské hudby. Využijte čas k poznávání romské kultury, historie, literatury, tradic. Přijměte fakt, že jako se přijaté romské dítě stává současně „českým“, tak i vaše rodina je od nynějška také zčásti „romská“. Jaký postoj máte vy sami k Romům, takový si vztáhne vaše dítě vůči sobě!

PŘEDŠKOLNÍ VĚK (3 - 6 let) Dále rozvíjejte vztahy s romskými rodinami. Ideální je, podařilo se vám najít skutečné přátele. Hřiště, plácek před školou a mateřská školka jsou dobré příležitosti k seznámení vašich dětí s jinými romskými dětmi. Také církevní sbor bývá výborným místem. Využívejte společných setkání a prázdninových pobytů s jinými náhradními rodinami s romskými dětmi. Zjištění, že všichni stojíte před podobnými otázkami, které rodiče „bílých“ dětí neřeší, bývá podporou a povzbuzením. Navázané vztahy často vydrží léta ku vzájemnému prospěchu. Vyprávěním seznamte děti s dějinami Romů a s významnými a zajímavými romskými osobnostmi. Dejte přednost možnosti použít služby osob romského původu, např. pokladní v supermarketu, kadeřnice, zdravotní sestry apod. Poříd'te dětem snědnu panenku, typické hudební nástroje, knihy s romskými pohádkami (pozor, původní romské pohádky se vyprávěly mezi dospělými Romy, proto často nejsou pro malé děti vhodné!) a říkadly, s romskými obrázky. Také indické motivy jsou na místě – odtamtud pocházejí prapředkové Romů a mnoho prvků zůstalo v romské kultuře dodnes.

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK (7 – 9 let) Dále rozvíjejte přátelství s romskými rodinami, udržujte vztahy s dalšími pěstouny. Účastněte se dětských akcí pořádaných místním romským sdružením či úřadem. Zajistěte dětem a společně používejte romské knížky, hudební kazety, připojte se k oslavám Mezinárodního dne Romů (8. dubna). Naučte se všichni pár romských písniček. Navštivte s celou rodinou některý romský festival, zvláště pokud tam budou vystupovat i dětské soubory. Promluvte si s třídní učitelkou, zeptejte se jí, zda má v plánu v hodinách informovat i o romské kultuře, dějinách, umění. Nabídněte se, že jí pomůžete se sháněním materiálu. Citlivě se zeptejte na vztahy ve třídě, abyste předešli riziku šikany (vaše dítě může být obětí i tyranem!). Může být vhodné upozornit ji na některé obecné záležitosti dětí v NRP, např. že nemá své fotografie z raného dětství, které mohou být potřeba při výuce apod. Poskytněte dítěti dostatek možností rozvíjet své vlohy a sebevědomí a posilovat své přátelství s dětmi v „bezpečných skupinách“ – v kroužku, skautském oddíle apod. Dítě s dobrým sociálním zázemím, které má své jasné místo ve skupině vrstevníků, mívá menší sklony ke vstupování do nevhodných partiček. Podávejte dítěti pravdivé, avšak pozitivní

¹⁹⁵ VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007, s. 36.

či alespoň neutrální informace o jeho biologickém původu a rodičích, rozvíjejte i tuto neoddělitelnou složku jeho identity (hudební nadání/husté vlasy/hezkou postavu máš určité po tvých původních rodičích). Zároveň však posilujte i příslušnost dítěte k vaší rodině (směješ se jako maminka, plaveš už jako tvůj brácha, jsi silný jako táta).

PŘEDPUBERTÁLNÍ VĚK (9 – 12 let) Dále se stýkejte se s romskými rodinami, hledejte další přátelství. Pokud dítě v tomto věku má pozitivní vzory mezi svými romskými kamarády, je to výborná prevence před útekou tzv. „ke svým“ o pár let později. Podporujte doma výskyt kulturně odpovídajícího oblečení, hudby, literatury, umění a zájmových činností. Účastněte se setkání a akcí s Romy, kam půjde celá rodina. Prohlubujte své znalosti historie Romů, jejich kultury a významných osobností. Sdílejte je s dítětem i celou rodinou. Ideální je, pokud tyto vědomosti dítě uplatní i ve škole např. formou referátu či domácího úkolu. Pokud o to dítě jeví zájem, můžete sbírat pozitivní informace o Romech, výstřižků, záznamů z TV, plakátů osobností apod. Je dobré, známe-li aspoň pár romských slovíček, které běžně Romové používají v řeči (dikh/diča - hele, more - člověče, ara - pozor, šun - poslouchej, dža - jdi, ma ker - nedělej to, čhaj/čhavo - romská dívka/kluk, rakli/raklo - neromská dívka/kluk, kamav tut – miluju tě).

PUBERTA (11 – 14 let) Buďte v intenzivním kontaktu s dalšími náhradními rodinami s podobně starými dětmi, abyste byli schopni rozlišit běžné pubertální chování od problémů pramenících z vyrůstání v náhradní rodině nebo z odlišného genetického a kulturního původu. Při pochybnostech je vždy dobré konzultovat včas situaci se zkušeným odborníkem, abyste předešli rozvinutí možného problému do těžko zvladatelného stádia. Využijte společně strávený čas k tomu, abyste ve vstřícném ovzduší probrali věci kolem chození, sexuality, přátelství, drog a podobných témat, do kterých se nám většinou nechce, ale pro dítě jsou životně důležitá. Ideální je, máte-li znalosti o tom, jak to chodí v romské komunitě – např. společenské konvence ohledně vztahů mezi chlapci a dívkami či tempo sexuálního vyžívání mohou být značně odlišné a jejich nepochopení by se mohlo stát důvodem pro odmítání vašeho dítěte jeho dosavadními „vhodnými“ romskými kamarády. Nevytvářejte v rodinné komunikaci žádná tabu ohledně Romů. Přestože se snažíte dítěti předkládat hlavně pozitivní stránky romství, nevyhýbejte se ožehavým tématům. Ať se dozví raději od vás a s vhodným komentářem o vztazích mezi gadži a Romy, o současném sociálním postavení romské komunity, o rasismu, diskriminaci a možných nebezpečích, kterým jsou Romové vystaveni. Společně přemýšlejte o tom, zda a jakým způsobem chce dítě samo v budoucnosti předat své kulturní dědictví vlastním dětem. Pokračujte v aktivním poznávání romské kultury, navštěvování festivalů, Dne Romů, apod. Mějte však na paměti, že pro dítě v tomto věku je maximálně důležité zapadnout a být přijímáno vrstevníky. Pokud jsou těžištěm jeho přátelství české děti, je možné, že bude své romství vehementně odmítat. Nenuťte ho násilím, sami však svůj zájem projevujte dál – dítě to bude zpovzdálí bedlivě sledovat. Můžete cítit zklamání, že všechna vaše snaha přišla vniveč, ale čas ukáže, že vaše snažení rozhodně nebylo zbytečné.

ADOLESCENCE (15 – 19 let) Dospívající dítě znovu ved'te a povzbuzujte ke kontaktu s dospělými Romy. Pamatujte přitom, že mladý člověk bude schopen přijmout pouze ty osoby, se kterými se ztotožní. Je dost možné, že toto období bude velmi bouřlivé. Může se stát, že náhle odmítne vše romské anebo naopak odmítne vše neromské, včetně vaší rodiny. Přežijte všechny emocionální výlevy, nenávislné výkřiky a útky z domova s vědomím, že ve skutečnosti nejde o osobní útok proti vám. Mladý člověk bolestně hledá své místo na světě,

poznává, že svět je často krutý a vy jste prostředníky mezi dítětem a tímto světem. Snažte se být mu nadále oporou a bezpečným bodem, nenechte se strhnout. Využijte všechny možnosti, jak si ulevit a načerpat nové síly. Neuzavírejte se do sebe, naopak, sdílejte své možné obavy s takovými lidmi, kteří vám rozumí a prožívají nebo už prožili podobné období. Dále se podle své chuti zapojte do kulturně odpovídajících činností i bez účasti dospívajícího, aby uvěřil, že ho přijímáte takového, jaký je, a že celé vaše dosavadní snažení nebyla jen „maškaráda“. Až přejde divoké období, je pravděpodobné, že vaše práce přinese své ovoce – do života bude vstupovat mladý člověk, kterému bylo nabídnuto bohatství obou jeho kultur a má šanci si svobodně zvolit, jak s ním dál naloží.